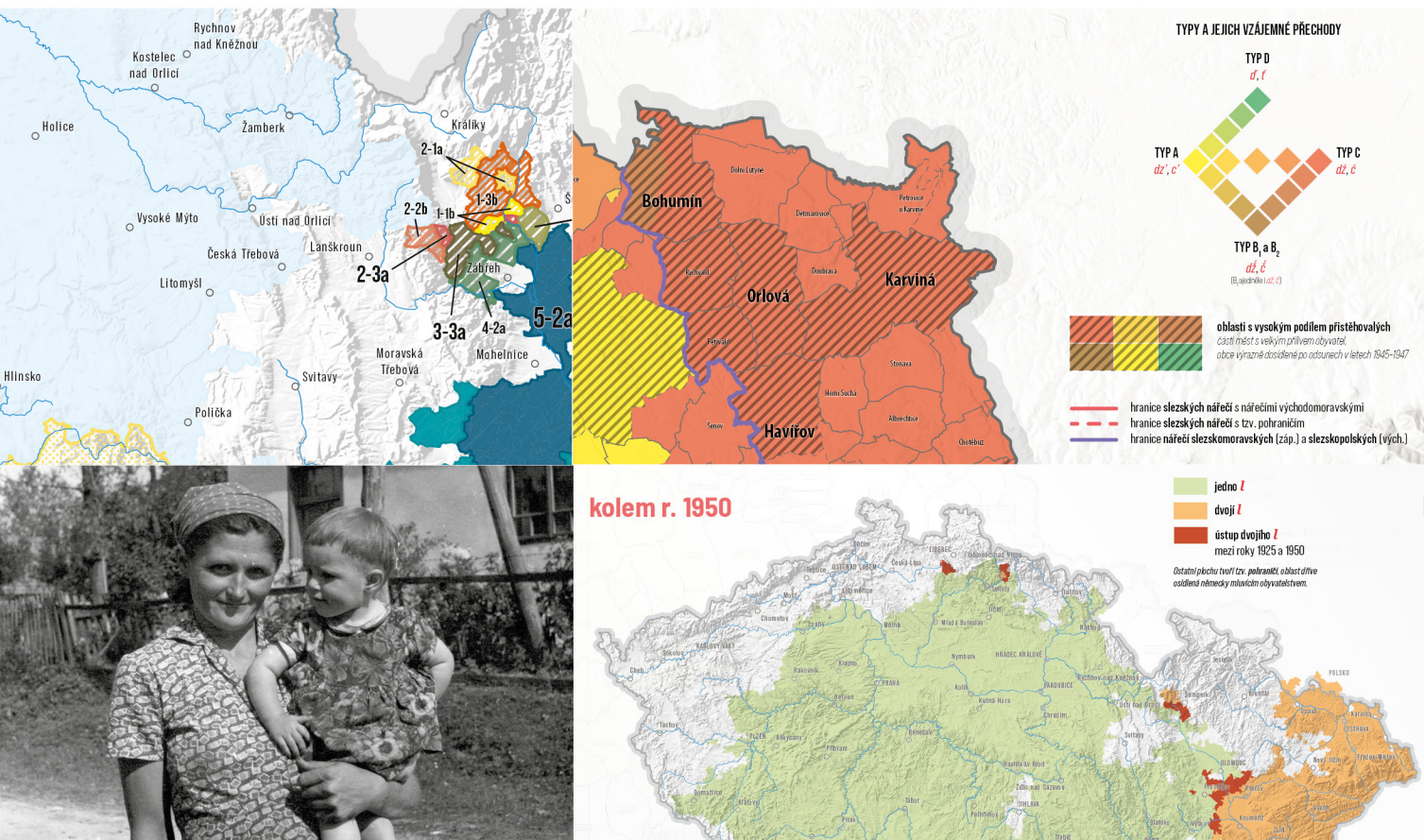

VYBRANÉ JEVY HLÁSKOSLOVNÉHO VÝVOJE ČESKÝCH NÁŘEČÍ VE 20. STOLETÍ

Bronislav Stupňánek, Alena Vondráková

SELECTED SOUND CHANGES IN CZECH DIALECTS IN THE 20TH CENTURY

**VYBRANÉ JEVY
HLÁSKOSLOVNÉHO VÝVOJE
ČESKÝCH NÁŘEČÍ
VE 20. STOLETÍ**

Bronislav Stupňánek
Alena Vondráková

Olomouc 2022

VYBRANÉ JEVY HLÁSKOSLOVNÉHO VÝVOJE ČESKÝCH NÁŘEČÍ VE 20. STOLETÍ

Autorský kolektiv: Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D.¹, RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

Pracoviště: ¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Předseda redakční rady M·A·P·S: prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: Mgr. Petra Přadková, Mgr. Marta Šimečková, Ph.D., Mgr. Tereza Kopecká, Bc. Tadeáš Krch

DOI: 10.5507/prf.22.24461571

ISBN 978-80-244-6157-1 (print)

ISBN 978-80-244-6161-8 (iPDF)

M·A·P·S· Num. 20, 21, 22

Autorský kolektiv: Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D.¹, RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

Kartografické zpracování: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.², Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D.¹

Pracoviště: ¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Recenzenti: PhDr. Hana Konečná

Mgr. Bc. Zdeněk Stachoň, Ph.D.

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Předseda redakční rady M·A·P·S: prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: Mgr. Petra Přadková

Data: © Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

Podkladová data: ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022

V mapě byla použita data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>), podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

M·A·P·S· Num. 20 – ISBN 978-80-244-6158-8 (print), 978-80-244-6162-5 (iPDF), DOI: 10.5507/prf.22.24461588

M·A·P·S· Num. 21 – ISBN 978-80-244-6159-5 (print), 978-80-244-6163-2 (iPDF), DOI: 10.5507/prf.22.24461595

M·A·P·S· Num. 22 – ISBN 978-80-244-6160-1 (print), 978-80-244-6164-9 (iPDF), DOI: 10.5507/prf.22.24461601

Publikace vznikla na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně*.

Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.

Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

Vydavatel: Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 11, Olomouc

Ediční řada M·A·P·S· (Maps and Atlas Product Series), Num. 20, 21, 22

Tisk: Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc

Profi-tisk group, Chválkovická 5, 779 00 Olomouc (mapa, složky)

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci pro Katedru geoinformatiky jako její 95., 96. a 97. titul.

1. vydání

Olomouc 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

ISBN 978-80-244-6156-4 (soubor)

OBSAH

Úvod 4

M·A·P·S· Num. 20

SLEZSKÉ ASIBILACE V DRUHÉ POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Mapování slezských asibilací 5	Summary 12
Kartografický projekt 9	Dedikace 12
Diskuze 11	Map Data Visualization Record..... 13
Shrnutí 12	

M·A·P·S· Num. 21

VÝSLEDKY VÝVOJE TVRDÉHO Y VE 20. STOLETÍ

Mapování výsledku vývoje tvrdého y 15	Summary 23
Kartografický projekt 20	Dedikace 23
Diskuze 22	Map Data Visualization Record..... 23
Shrnutí 22	

M·A·P·S· Num. 22

ÚSTUP DVOJÍHO L BĚHEM 20. STOLETÍ

Mapování ústupu dvojího l 27	Summary 34
Kartografický projekt 31	Dedikace 34
Diskuze 32	Map Data Visualization Record..... 35
Shrnutí 34	

Informační zdroje 37

ÚVOD

Tři mapové kompozice, které jsou součástí tohoto souboru, poskytují přehled o třech ustupujících jevech nářečního hláskosloví. Všechny jsou spjaté společným tématem, společným časem a do značné míry i podobným materiálem, odlišují se však koncepčně i metodicky.

Společným tématem jsou pozůstatky měkkostní korelace v nářečích, případně jevy z těchto pozůstatků vzniklé: slezské asibiláty, dvojí *l*, hlásky za původní tvrdé *y*. Společným časem je 20. století s důrazem na jeho druhou polovinu. Koncepčně však každá mapa sleduje hláskové změny z jiného hlediska: mapa *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století* z hlediska synchronního, mapa *Ústup dvojího l během 20. století* z hlediska diachronního a mapa *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století* z hlediska kombinovaného.

Materiálově vycházejí všechny mapy z maxima dostupných předchozích výzkumů, ať už publikovaných, nebo dosud nepublikovaných, zaznamenaných textově i zvukově. Neomezují se pouze na dialektologické zdroje, využívají i zdrojů etnografických a laických sběrů a především nevytěžují pouze explicitní data (jevy, na které se zaměřili autoři výzkumů), ale ve velké míře čerpají z údajů, které byly zaznamenány implicitně při sledování zcela jiných jevů. Při nutně kritickém přístupu je takto možné sebrat materiál, který dosud nebyl nikde k dispozici v dané soubornosti a ucelenosti.

Takovýto typ sběru však dosud nebyl dobře využitelný, neboť chyběl metodický postup, jak heterogenní údaje systematicky zpracovat do celkového obrazu. V rámci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně*,¹ v němž vznikly i tyto tři mapové kompozice, byl vyvinut softwarový nástroj ProMAP, který je schopen vypočítat

pravděpodobné průběhy nářečních izoglos z libovolně rozmístěných bodových dat. Není tak zapotřebí mít k dispozici soustavný výzkum tohoto tématu s pravidelně rozloženou sítí výzkumných bodů, stačí soustředit maximum dostupných údajů pro určité časové období a nejpravděpodobnější průběh izoglosy pomocí nástroje vypočítat.

Jak už ale bylo zmíněno, po metodické stránce se mapy odlišují, každá z map využívá jiného způsobu zpracování dat, jiné kombinace metod a přístupů.

Mapa *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století* vychází z úzkého časového období a malého území, které se v dané době těšilo velkému zájmu dialektologů, takže je datově pokryta prakticky každá lokalita až na úroveň části obce. Proto nebylo třeba užít nástroj ProMAP. Při klasifikaci hlásek a mapování jejich územního rozšíření je zaměřena foneticky. Pro zjištění míry zachování asibilací byly využity statistické metody a kriging. Mapa *Ústup dvojího l během 20. století* je zaměřena fonologicky, což umožnilo využít metodu časových řad a progresivní a regresivní extrapolace.² Takto extrapolovaná data byla zpracována softwarem ProMAP zvlášť pro každou vývojovou fázi. Mapa *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století* zpracovává prostřednictvím softwaru ProMAP přímá a foneticky velmi přesně určená data. Fonetické zaměření umožnilo v druhé vrstvě zapojit i statistické vyhodnocení mizení zkoumaných hlásek, tentokrát procesované nikoli krigingem, ale opět nástrojem ProMAP.

První mapa tak ukazuje stav hláskového jevu v určitém časovém bodě, druhá mapa časové fáze jevu, třetí mapa vektory minulého a budoucího vývoje v daném časovém okamžiku.

¹ Projekt č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*. Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, program NAKI II.

² Zjištěnou přítomnost mizejícího jevu v dané lokalitě lze projektovat do minulosti, zjištěnou nepřítomnost jevu do budoucnosti. Odhlíží se od možné proměnlivé realizace jevu.

Slezské asibilace v druhé polovině 20. století

MAPOVÁNÍ SLEZSKÝCH ASIBILACÍ

Asibilace jako hláskoslovný jev

Asibilace je hláskovým jevem, při kterém vznikají polosykvavky (asibiláty) nebo sykvavky z jiných souhlásek. Takovýmito souhláskami jsou typicky souhlásky závěrové (okluzivy), tedy souhlásky, které se tvoří pomocí úplné překážky (závěru) ve výdechovém proudu. Při asibilacích dochází k oslabování tohoto závěru v úžinu, což vede ke vzniku třecího, sykvavkového šumu. Asibilovány však mohou být i jiné souhlásky než okluzivy, např. česká vibranta ř, která vznikla asibilací pračeského měkkého *r'*.

Asibilace je jev, který se vyskytuje v jazycích celého světa. Ve své typologii asibilací okluziv Hall a Hamann (2003) ukázali, že nejčastěji asibilace zasahuje souhlásku *t*, a nenašli případ, kdy by bylo asibilací zasazeno *d*, a nebylo současně asibilováno i *t*. Asibilace u *t* bývá také výraznější (délka frikce větší) než u *d*. Hall a Hamann dále dokládají, že asibilaci nejčastěji vyvolává *i*-ový (přední vysoký) vokál nebo *j*-ový (klouzavý) konsonant, které následují po souhlásce. Naopak, aby asibilaci působil i *e*-ový nebo jiný středový vokál, je výjimečné. Příklad, kdy by asibilaci vyvolal nízký vokál, není zaznamenán vůbec (Hall, Hamann 2003, 113–124; Telfer 2006, 83–84).

Podle typu sykvavky, která při asibilaci vzniká, rozlišují Hall a Hamann (2003, 112) tři typy výsledků asibilace:

- afrikace – typ *t > c*
- palatalizace – typ *t > č*
- spirantizace – typ *t > s*

Na základě toho, že afrikace je mnohem frekventovanější než ostatní dva jevy, lze předpokládat, že palatalizace a spirantizace jsou dodatečné procesy primárního procesu afrikace (Telfer 2006, 80). Tento předpoklad se potvrzuje i na slezských asibilacích.

Slezské asibilace

Slezské asibilace jsou typické v tom, že se realizovaly na souhláskách *t* a *d*, konkrétně na historickém měkkém

t', *d'*. Netypické jsou naopak v tom, že se objevily i ve skupinách *t'e*, *d'e* (*t'ěplo > c'ěplo*, *d'eň > dz'eň*), tedy před středovým vokálem, což bývá poměrně vzácný jev. Výsledky asibilace jsou v různých slezských dialektech různé, obecně však spadají pouze do kategorií afrikace a palatalizace.

Z hlediska geneze i typologie slezských asibilací je vhodné rozlišovat mezi areálem nářečí slezskomoravských a slezskopolských. Nářečí slezskomoravská zde sledujeme v celém jejich rozsahu, tedy i tam, kde souvislý areál zasahuje na území dnes polské. Naopak u slezskopolských dialektů sledujeme pouze území v mezích českých státních hranic (jimiž jsou tyto slezskopolské dialekty včleněny do českého národního jazyka). Jazykové kontinuum v tomto případě přesahuje české státní hranice mnohem dále (do Polska i na Slovensko) a bylo by obtížněji vymezitelné.

V areálu slezskomoravských dialektů je nejrozšířenější typ s výslovností *c'*, *dz'*, s ostrým (čistým) sykvavkovým šumem (*chc'ěl*, *udz'elať*). Označujeme ho jako typ A. Hlásky znějí měkce, sykvavkový šum lze připodobnit k ruskému měkkému *s'*, *z'*. Z typu A vznikl na Opavsku typ B₁, tedy asibiláty *č'*, *dž'* s tupým sykvavkovým šumem (*andžěl*, *marodžýč'*). Výslovnost je měkká, ale v průběhu druhé poloviny 20. století místy docházelo k jejímu tvrzení blížícímu se až běžné české výslovnosti *č*, *dž*. K tomuto procesu v různém stupni docházelo např. v Holasovicích na severozápadě, v Kravařích, Velkých Hořticích a Štítině v centru a v Markvartovicích a Ludgerovicích na východě areálu typu B₁.

V jižní části slezskomoravských nářečí, na Štramberku a Frenštátsku, se vyskytuje typ D, tedy neasibilovaná výslovnost *t'*, *d'*, shodující se s českou spisovnou výslovností (*tůkať*, *zabludít*). Tato artikulace se však objevuje v různé míře i na území typů A, B, C jako varianta postupně se prosazující na úkor starší výslovnosti asibilované.

Na severu a východě oblasti slezskomoravských nářečí přecházejí typy A a B₁ pozvolna v typ C, který zaujímá většinu území nářečí slezskopolských. Jde o výslovnost

ć, dź, která je měkká, shodná s polskou výslovností, sykavkový šum je mezi ostrým a tupým (*taćinek, dźedźina*). Z typu C vznikl na Jablunkovsku typ B₂. Stejně jako typ opavský je i typ jablunkovský charakterizován tupým sykavkovým šumem *ć, dź* (*cedźiź, dźivoki*).

Mezi jednoznačnými typy slezských asibilací lze rozlišit i asibilace, které se ocitají na přechodu mezi typy. Jde nejen o případy, kdy je asibiláta zvukově relativně stabilní, ale i o případy kolísání.

Vývoj slezských asibilací

K asibilacím měkkého *t'* a *d'* docházelo od 12. století ve všech západoslovanských jazycích (Stanislav 1958, 538). V češtině byl zřejmě tento proces poněkud opožděný, např. oproti polštině, kde se považuje za dovršený už ve 13. století (Długosz-Kurczabowa, Dubisz 2003, 146). Staročeské textové památky naproti tomu dokládají postupný rozvoj tohoto jevu během 13. století, přičemž dovršen byl zřejmě koncem 13. nebo počátkem 14. století (Gebauer 1963, 388–390, Lamprecht 1986, 84–85).

Asibilace se zřejmě nerozšířily na celém našem jazykovém území, objevovaly se na Moravě i ve Slezsku, ale patrně pouze v části Čech. Podle historických i reliktních dokladů, které shromáždili zejména Kašík (1914, 338–343) a Gebauer (1963, 388–391), lze soudit, že (severo)západní hranice areálu sahala minimálně po Pelhřimovsko, Žďársko, Letovicko, Olomoucko a Opavsko. Je možné, že sahala i mnohem dále na západ, doklady, které pro to snáší Kašík, však vesměs nejsou zcela přesvědčivé. Naopak velmi dobře se mu podařilo doložit existenci asibilací na západní Moravě, věrohodné doklady má i ze všech důležitých nářečních oblastí východnějších.

Pro Zábřežsko, pokud je nám známo, neexistuje spolehlivý doklad existence asibilované výslovnosti (byť V. Mazlová nachází u zkoumaného subjektu odlišnou artikulaci *t'* a *d'*, která se podle našeho mínění postavením špičky jazyka sblíží s artikulací asibilovanou; Mazlová však nezaznamenala žádnou akustickou odchylku od pražského *t*, *d*, a artikulační rozdíl tak přisoudila individuálním fyzickým vlastnostem subjektu, srov. Mazlová 1949, 110; Hála 1960, 118). Na Litomyšlsku jsme rovněž nenašli žádný doklad asibilované výslovnosti, ve skupinách *ře, dě* dokonce historicky zapůsobila depalatalizace, tedy proces protichůdný (*telo, vodvádět*). Zbytky této depalatalizace zanikly ještě v 19. století (Hodura 1904, 16–17).

S nastíněným územním rozsahem asibilací je možné počítat ve století 14. a snad ještě v průběhu století 15., avšak v 16. století už jev na velké části moravského území ustupoval. Blahoslav ve své *Gramatice české* doložil sice existenci asibilací na Ivančicku (*dáci, dzca* = dáti, d(i)ťa), představuje však v hojnější míře tamní případy zvrtné analogie (*těsta, tísař, tihla, všemohoutí* = cesta, císař, cihla, všemohoucí; Čejka, Nechutová, Šlosar eds. 1991, 277 = 266a–266b). Tyto příklady svědčí o ústupu asibilací. Současně však takovéto zvrtné analogie nejsou natolik hojné, abychom na Moravě mohli předpokládat dřívější úplné artikulační splynutí asibilovaného *t'* s *c*. Podle jiné interpretace (Dejna 1953, 164–165) šlo na našem území od samého počátku o kolísavý jev, který se ustálil pouze ve slezských dialektech.

Každopádně do konce 19. století izoglosa jevu ustoupila až do nitra areálu slezskomoravských dialektů (hranice mezi typem D a ostatními typy). V průběhu první poloviny 20. století se už asibilace postupně vytrácely i bezprostředně za ní a v 60. a 70. letech se objevovaly i u nejstarší generace velmi nepravidelně, až zbytkově na Bílovecku, Ostravsku, Frýdecko-Míšecku i Frýdlantsku. Ústup byl patrný i v dalších slezskomoravských dialektech a i v dialektech slezskopolských, kde je však proces vytrácení o poznání mírnější a asibilovaná výslovnost stále převažuje.

Tvorba datových vrstev

Cílem schémat 1–4 je ilustrovat proces vzniku datových vrstev, které jsou zobrazeny v mapové kompozici *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století*. Tvorba datové vrstvy **slezské asibilace** (schéma 1) vycházela z informačních zdrojů Archivu zvukových záznamů nářečních promluv³, Dotazníku pro výzkum českých nářečí⁴, Archivu lidového jazyka⁵, publikací⁶ a studentských prací⁷. Datová vrstva **vysoký podíl přistěhovalých** (schéma 2) představuje výsledek syntézy informací z vlastivědných a statistických zdrojů⁸, publikací⁹ a studentských prací¹⁰. Datová vrstva **míra zachování slezských asibilací** (schéma 3) představuje výsledek studia nahrávek z Archivu zvukových záznamů nářečních promluv¹¹. Tvorba datové vrstvy **pohraničí** (celý název vrstvy „tzv. pohraničí – Slezsko“; schéma 4) představuje výsledek syntézy informací ze sčítání lidu 1930¹², sčítání lidu 1950¹³, statistik o sekundárním osídlení dolské nářeční oblasti v 17. století¹⁴, publikací¹⁵ a studentských prací¹⁶.

^{3, 11} Informační zdroje, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Zvukové zdroje*

^{4, 5} Informační zdroje, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Archivní zdroje*

^{6, 9, 15} Informační zdroje, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Publikace*

^{7, 10, 16} Informační zdroje, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Studentské práce*

⁸ Informační zdroje, oddíl *Vlastivědná a statistická zdroje*, pododdíl *Zdroje k tzv. pohraničí ve 20. století*

¹² *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* II. Země Moravskoslezská (1935)

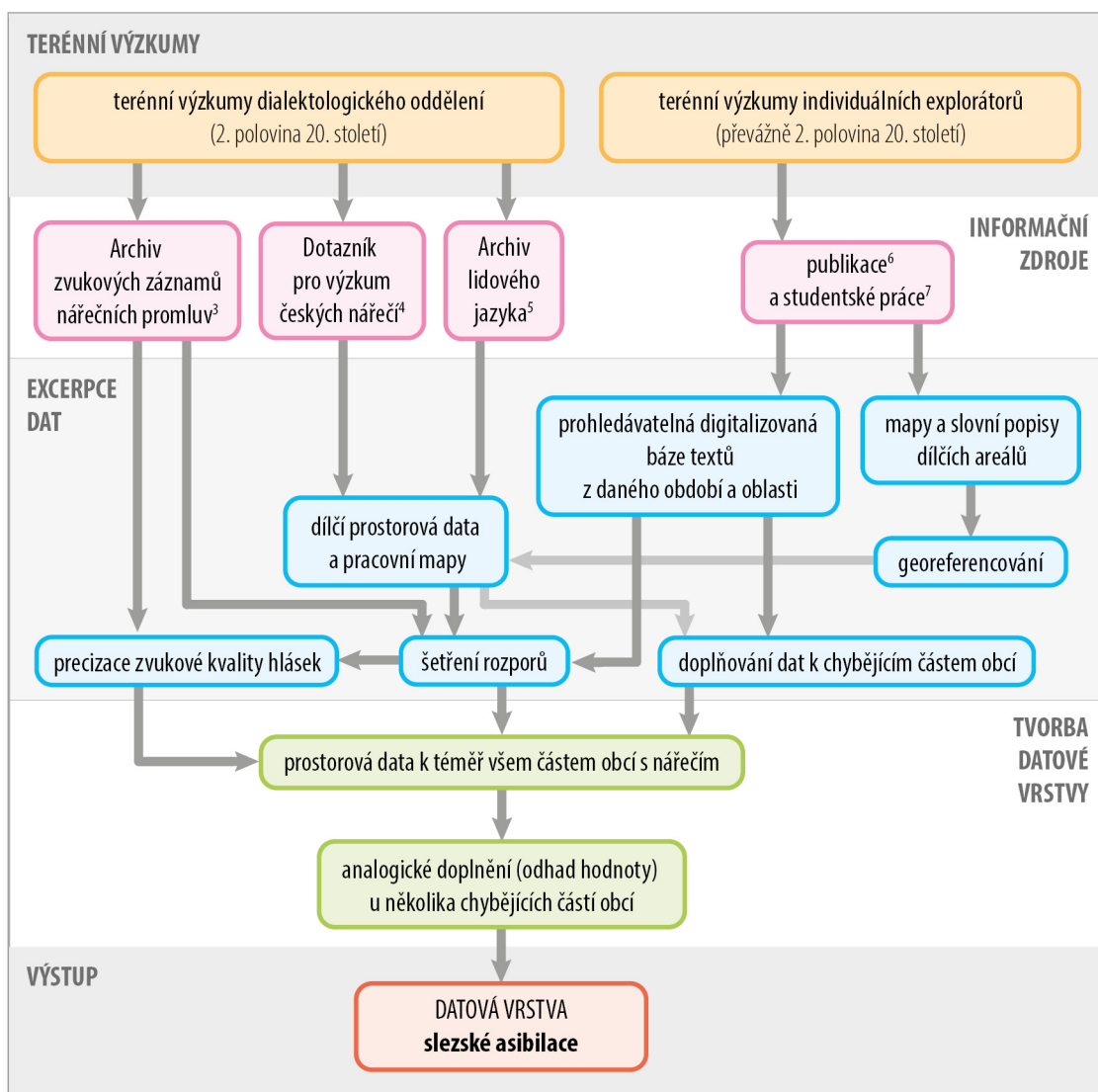

Schéma 1 Proces tvorby datové vrstvy slezských asibilací

Schémata jsou strukturována tak, aby byly kromě dílčích úkonů rozlišitelné také hlavní oddíly procesu vzniku datových vrstev: terénní výzkumy, použití informačních zdrojů, proces excerpce dat z dílčích

informačních zdrojů a jejich následné zpracování, s graficky odděleným procesem tvorby finální prostorové datové vrstvy (v prostředí GIS) a výstupní datovou vrstvou.

¹³ Růžková, Škrabal (2006)

¹⁴ Bělič (1954, 199–212)

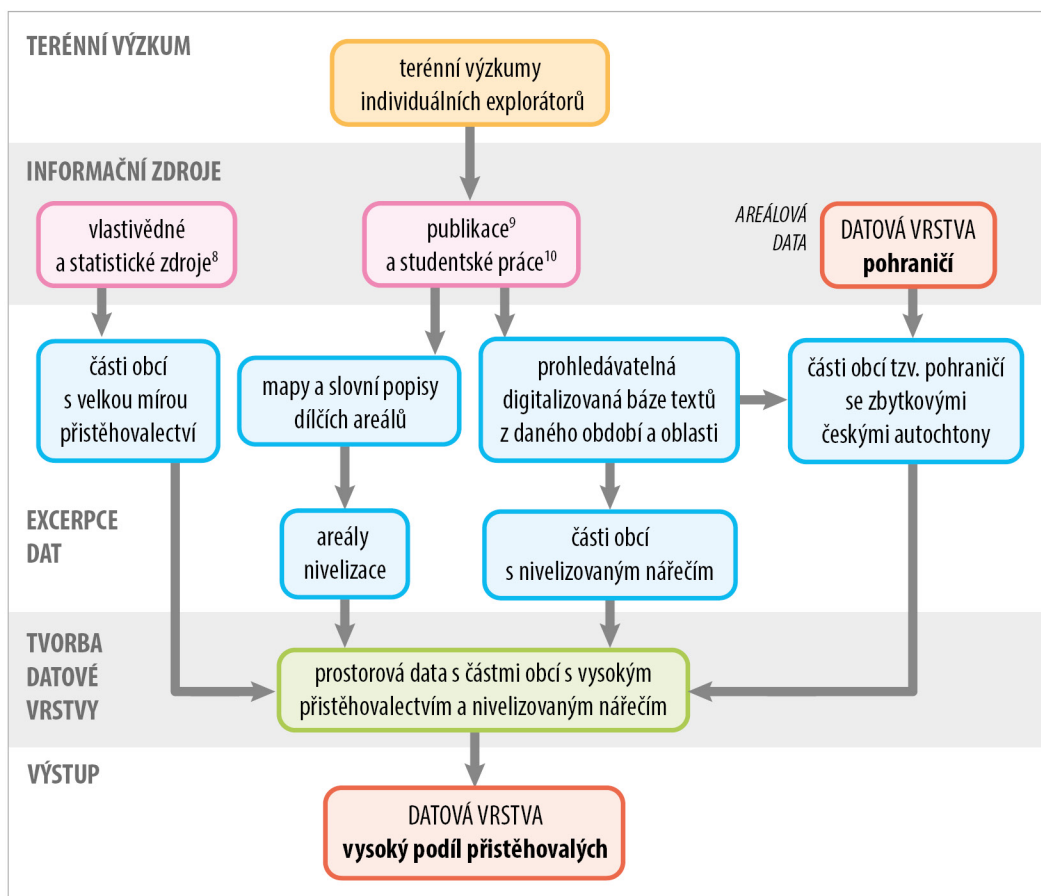

Schéma 2 Proces tvorby datové vrstvy vysokého podílu přistěhovalých

Schéma 3 Proces tvorby datové vrstvy míry zachování slezských asibilací

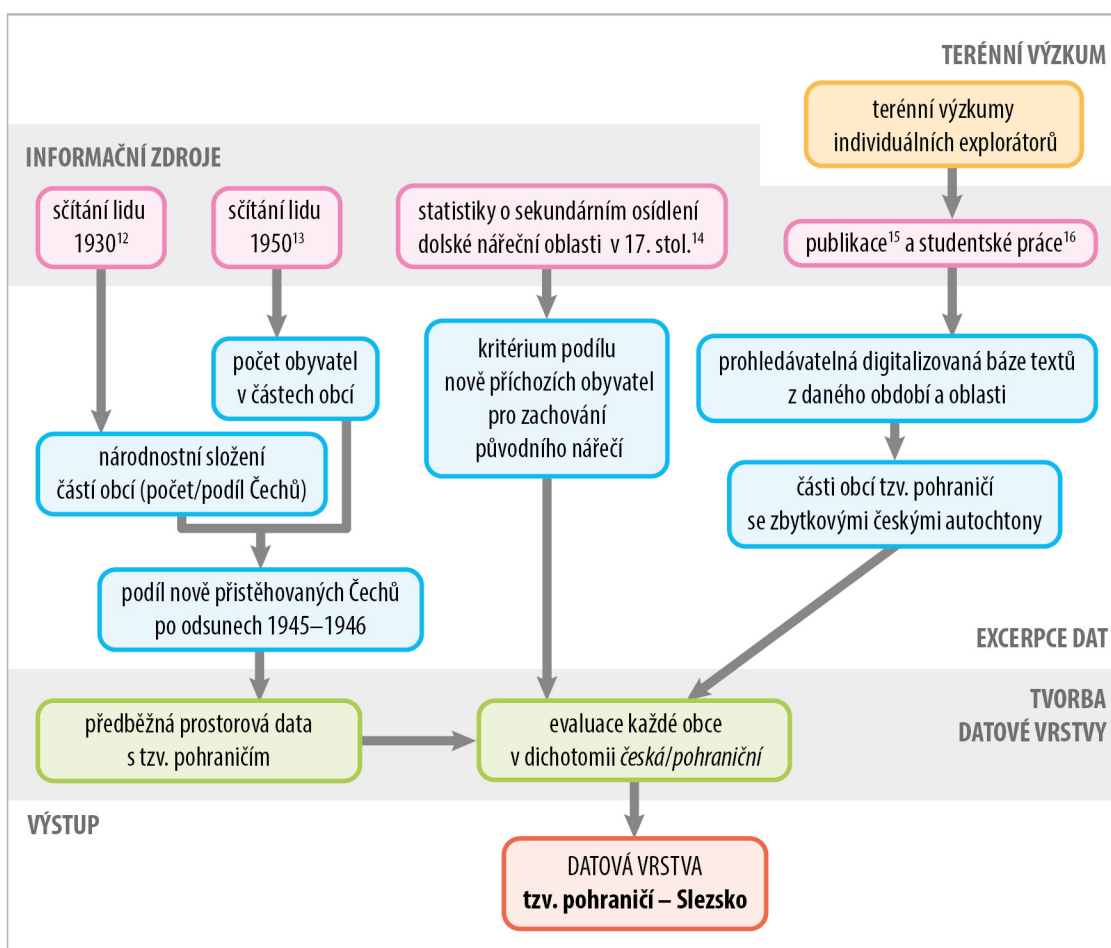

Schéma 4 Proces tvorby datové vrstvy tzv. pohraničí – Slezsko

KARTOGRAFICKÝ PROJEKT

Cíl mapy

Mapová kompozice *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století* (dále jen „mapa“) je výsledkem spolupráce odborníků z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a odborníků z Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem mapy je jednoduchým a názorným způsobem seznámit uživatele s územním rozšířením asibilací a také s mírou zachování těchto asibilací ve zvoleném časovém období druhé poloviny 20. století. K tomuto cíli slouží dvě dílčí tematické mapy, doprovodné schéma a doprovodný text.

Mapa je jedinečná především díky zcela unikátním vstupním datům, která v takové šíři a hloubce poznání dosud nebyla publikována, dále díky zvoleným metodám zpracování, které ilustruje i schéma vzniku základní datové vrstvy, druhem GIS operací a také zvolenými kartografickými vyjadřovacími prostředky.

Mapa je určena odborné i laické veřejnosti. Pro základní práci s mapou není potřeba hlubších znalostí dialektologie, všechny postupy a potřebné informace jsou popsány v doprovodném textu.

Mapa je sestavena ve formě posterového produktu, jehož přehledové užití (čtení, analýza a interpretace informací jako celku pro celé mapované území), stejně jako detailní užití (čtení, analýza a interpretace informací základní mapovací jednotky) je neefektivnější při stolním použití nebo ze vzdálenosti přibližně jednoho metru.

Názvy a tematické zaměření map

Hlavní název mapy *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století* vymezuje věcné, prostorové i časové vyjádření mapované problematiky. Mapa se tematicky zaměřuje na hláskový jev slezských asibilací. Záměrem bylo využít bohatosti dostupného materiálu z tohoto období, který se na asibilace sice přímo nezaměřoval, ale dokumentoval je, a dále využít možnosti srovnat nahrávky

pořízené v 60. a 70. letech pracovníky dialektologického oddělení k přesnějšímu rozlišení kvality hlásek. Výzkum ukázal nutnost zavedení klasifikace přechodných typů. Tyto typy jsou v hlavní mapě *Územní rozšíření slezských asibilací* vyjádřeny barevnými přechody s unikátním schématem použití jednotlivých barev pro vymezené typy. Jejich výběr se řídil tím, aby reprezentovaly co možná nejvíce existujících deklinačních, příp. též slovtvorných typů. Na zpracovaném území slezských nářečí je toto mizení ve druhé polovině 20. století v různých fázích, proto byla navržena a realizována také mapa *Míra zachování slezských asibilací*. Tato vedlejší mapa navyšuje informační hodnotu celé kompozice.

Názvy dílčích map vymezují věcné vyjádření obsahu mapy, časové a prostorové vymezení je jednotné pro celou kompozici.

Stanovení měřítka map

Měřítka hlavní mapy 1 : 150 000 a vedlejší mapy 1 : 375 000 byla zvolena s ohledem na snadnou čitelnost a praktickou využitelnost prezentovaných informací. Zvolené měřítko umožňuje znázornění výsledků mapování s jasnou identifikací průběhu hranic mezi jednotlivými nářečními oblastmi. Topografický podklad je jednoduchý s ohledem na výslednou přehlednost a čitelnost.

Kartografické zobrazení

Mapy byly pro tisk vytvořeny v zobrazení UTM (Zone 33N) v souřadnicovém systému WGS84.

Kompozice

Mapa obsahuje všechny základní kompoziční prvky. Dvě tematické mapy pokrývají většinu plochy formátu 70 × 100 cm. Název map vyjadřuje hlavní věcné vymezení. Měřítka map jsou provedena v grafické podobě. Legendy tematického obsahu map jsou umístěny v pravém horním rohu dílčích mapových kompozic. Jednotná tiráž mapy obsahuje všechny nezbytné autorské, sestavitelské a vydavatelské informace.

Nadstavbové kompoziční prvky mapy tvoří textové pole a schéma. Úvodní textové pole vysvětluje prezentovanou tematiku a zdroje dat, přiložené schéma ilustruje vznik hlavní datové vrstvy.

Grafické provedení odpovídá designu zvolenému pro soubor materiálů a mapových panelů výstavy *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí*. Tato interaktivní výstava s mapami (www.CeskaNareci.cz) prezentovala v roce 2022 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci a v Moravské zemské knihovně v Brně výsledky unikátního výzkumu v rámci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně*.

Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.

Obsah map

Mapa poskytuje přehled o územní variabilitě výskytu klasifikovaných typů slezských asibilací ve sledovaném časovém období, včetně zmapování míry zachování těchto asibilací. Mapa se řadí k syntetickým tematickým mapám.

Výběr metod kartografického vyjádření a znakový klíč

Pro vyjádření informací v mapách byly použity běžně používané metody tematické kartografie. Pro vyjádření územního rozšíření slezských asibilací a míry jejich zachování byla použita metoda plošných znaků. Pro znázornění hranic mezi nářečími byla zvolena metoda liniových znaků.

Výzkum slezských asibilací v období druhé poloviny 20. století ukázal nutnost zavedení klasifikace přechodných typů mezi čtyřmi základními typy. Pro znázornění byly vybrány kvalitativně odlišné barvy pro základní typy asibilací a pro znázornění přechodných typů byly využity barevné přechody mezi těmito barvami. Pro vysvětlení podstaty znázornění byla zvolena netradiční podoba legendy v podobě grafického schématu a doprovodné tabulky. V mapě dokumentující míru zachování slezských asibilací ve zvoleném období byla pro znázornění využita kontinuální neklasifikovaná barevná stupnice, a to s ohledem na to, že cílem mapy není sdělit přesnou hodnotu, která z hlediska svého výpočtu nemůže být absolutně přesnou, ale cílem je poskytnout přehledovou informaci o prostorové variabilitě míry zachování jevu prezentovaného v hlavní mapě.

Znakový klíč všech map byl zvolen s důrazem na uživatelskou srozumitelnost a přehlednost. I přes velkou složitost prezentované tematiky byla snaha, aby i uživatel bez podrobnější znalosti dialektologie byl schopen z mapy informace správně získat a interpretovat. Moderní pojetí dialektologických map zatím není z hlediska kartografického vyjádření nijak standardizováno, příkladem ale mohou být publikace Voženilka a kol. (2022), Ireinové a kol. (2022) a další práce.

Topografický podklad všech map je znázorněn tradičními metodami s ohledem na vžitě kartografické vyjadřovací metody pro jednotlivé jevy (administrativní hranice, stínování reliéfu).

Použitá data

Podrobný popis použitých dat a vzniku znázorněných datových vrstev je uveden na předchozích

stranách v části *Tvorba datových vrstev*. Dialektologická data byla získána při realizaci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, č. DG20P02OVV029, řešeného v programu NAKI II v letech 2020–2022. Topografická data byla získána a upravena z databáze ArcČR 4.0 (Data ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022). Práce používá také data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

Použitá technologie

Po provedeném podrobném dialektologickém rozboru byla tabulková data převedena a zpracovávána v prostředí ArcGIS Pro. V tomto prostředí probíhaly i individuální úpravy dat a potřebné korekce. S využitím ArcGIS Pro byly sestaveny i samotné mapové výstupy. Grafická úprava a finální příprava výstupu pro tisk

proběhla v programech Adobe Illustrator a Adobe InDesign ze softwarového balíku Adobe Creative Cloud.

Organizační a technické zabezpečení

Odborné dialektologické zpracování dat provedl hlavní autor publikace Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., zpracování prostorových dat provedla RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Kartografické zpracování a návrh znakového klíče realizovali autoři RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M., a Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., na základě společných odborných konzultací.

Na zpracování dat se podíleli Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D. (excerpce, poslechy, příprava prostorových dat), RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. (analýzy, úprava prostorových dat), v malé míře pak i Mgr. Jakub Žejdlík a Bc. Ondřej Biemann (příprava dat). Odborné konzultace poskytli PhDr. Martina Ireinová, Ph.D., za dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc., za Katedru geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP.

DISKUZE

Sběr dat pro hlavní mapu byl založen z velké části na textových záznamech, a kvalita asibilát zaznamenaných ve zdrojích tak byla nutně závislá jednak na způsobu zápisu autora zdroje, jednak na samotné jeho fonetické percepci a apercepci.

Způsob zápisu nebyl ve většině našich zdrojů dostatečně přesný, a to mnohdy ani v odborných dialektologických publikacích. Např. Balhar (1974), který byl našim velmi cenným a bohatým zdrojem, neboť dobře zaznamenával i zvukové kolísání asibilát, nerozlišoval v zápisu mezi typem A a C a obojí zapisoval jako *dž*, *č*. Je to pochopitelné, neboť v přechodu mezi typem A a C existuje zvukové kontinuum, a nezaměřuje-li se autor přímo na fonetickou stránku řeči, je kategorizace těchto asibilát při transkripci příliš náročná. Stejný problém nastával i v řadě dalších prací a bylo třeba ho zohledňovat. Běžně se týkal i laických zápisů, v nichž bylo možné poměrně jednoznačně rozeznat typ B (zápis *č*), nebylo však možné odlišit typ C od typu A (zápis *c* nebo *č*) ani s jistotou určit typ D (zápis *ř*), neboť takto se mnohdy neodborně zapisovaly také asibilované hlásky vlivem školy a naučeného pravopisu i vlivem kolísavé přítomnosti asibilované výslovnosti. Ke zdrojům, které zapisoval dialektologicky neškolený sběratel, bylo tedy zapotřebí přistupovat velmi opatrně, i v odborných textech však bylo nutné vždy ověřit konvenci zápisu asibilát.

Důležitým faktorem byla i fonetická percepcce a apercepcce výzkumníků, což se projevovalo zejména v oblastech přechodů mezi typy. Nejednoznačně byla v literatuře a dostupných zdrojích hodnocena zvuková kvalita asibilát zvláště v oblasti na sever od Kravař a Hlučína, včetně přeshraničních výběžků (srov. např. Kellner 1951b, 248, 251; Kellner 1952, 109–112; Lamprecht 1953, 12; Dejna 1954, 162–172; Skulina 1961, 231–232; Lamprecht 1967, 50, 55–56; Balhar 1974; *Dotazník pro výzkum českých nářečí*). Polská jazykyně zde zaznamenávala převážně polskou výslovnost (typ C), čeští jazykovedci nebyli zcela jednotní, zaznamenávali zde typ A, typ B i typ C nebo detailněji popisovali zvukové odstíny těchto vesměs přechodných typů (Lamprecht 1953, 12; Skulina 1961, 231–232). Ojedinele docházelo k nesouladu zdrojů i v jiných lokalitách.

Neocenitelná byla v těchto případech možnost srovnat zvukový záznam lokálních mluvčích s percepcí autora. Obecně bylo možné pozorovat zajímavý jev, že v oblastech zvukového přechodu asibilát slyšeli výzkumníci tu asibilátu, která se shodovala s jejich mateřským jazykem (či mateřským dialektem), pokud tedy byla jednou z asibilát, mezi nimiž přechod nastával. Svou roli tu tedy jistě sehrála fonetická apercepcce, která ostatně byla jednou z příčin česko-polských jazykovědných sporů, jež byly podbarvovány i dobovými spory územními a národnostními. Ty ovšem nebyly předmětem našeho zájmu.

SHRNUTÍ

Asibilace, hláskoslovný jev vlastní všem západoslovanským jazykům, se na našem území rozšířil během 13. století, a to ve Slezsku, na Moravě a minimálně v jihovýchodní části Čech. Nejpozději v průběhu 16. století však tento jev u *t'* a *d'* pozvolna opět ustupuje. Ve 20. století už je pouze na území Slezska a v průběhu 2. poloviny 20. století se výrazně vytrácí i ve velké části slezskomoravských dialektů.

Mapová kompozice zachycuje stav slezských asibilací právě v druhé polovině 20. století. Využívá dat z tohoto období obsažených explicitně i implicitně v dialektologických i nedialektologických zdrojích, publikovaných i dosud nepublikovaných. Ukazuje územní rozsah jednotlivých typů slezských asibilací, jejich vzájemné přechody i procentuální míru jejich zachování v mluveném jazyce nejstarší generace.

SUMMARY

Assibilations, a phonetic phenomenon inherent in all West Slavic languages, spread in our country during the 13th century in Silesia, Moravia and at least in the southeastern part of Bohemia. However, this phenomenon was gradually receding again in *t'* and *d'* during the 16th century at the latest. In the 20th century it is only found in Silesia and during the second half of the 20th century it disappears significantly in a large part of Silesian-Moravian dialects.

The map composition shows the state of Silesian assibilations in the second half of the 20th century. It uses data from this period contained explicitly and implicitly in dialectological and non-dialectological sources, both published and unpublished. It shows the spatial extent of different types of Silesian assibilations, their mutual transitions and the percentage of their preservation in the spoken language of the oldest generation.

DEDIKACE

Realizováno v rámci projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*. Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, program NAKI II.

MAP DATA VISUALIZATION RECORD M·A·P·S· Num. 20

Míra zachování slezských asibilací

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
míra zachování asibilací v 50. až 70. letech 20. století	M1_míra	vlastní	polygon	Value	míra zachování		plynulý barevný přechod z barvy 0-0-0-0 do 100-85-25-40 (CMYK)	-
hranice slezských nářečí s nářečími východomoravskými	M1_hranice	vlastní	linie	-	typ hranice		barva: 0-75-50-0 (CMYK), tloušťka: 3 pt	-
hranice slezských nářečí s tzv. pohraničím	M1_hranice	vlastní	linie	-	typ hranice		barva: 0-75-50-0 (CMYK), tloušťka: 3 pt, přerušeni	-
tzv. pohraničí	M1_pohraničí	vlastní	polygon	-	-		výplň: 0-0-26 (CMYK)	-
oblast nářeční nivelizace	M1_nivelizace	vlastní	polygon	-	-		výplň: 10-30-0-0 (CMYK)	-
státní hranice	Stat	ArcCR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-70 (CMYK), tloušťka: 2 pt	-
	Lemovka	vlastní	polygon	outside buffer vrstvy Stat (2.5 km)	-		výplň: 0-0-20 (CMYK)	-
obce	Obce	ArcCR 4.0	linie	-	-		barva: 0-0-0-70 (CMYK), tloušťka: 0,7 pt	Myriad Pro Condensed, minusky, výplň: 0-0-0-70 (CMYK), výplň: 0-0-0-0 (CMYK), velikost: 11,2 pt
								Myriad Pro Bold Condensed, verzálky, výplň: 0-0-0-100 (CMYK), velikost: 14 pt
části obcí	M1_COB	ArcCR 4.0	linie	-	-		barva: 0-0-0-70 (CMYK), tloušťka: 0,6 pt, vzor (3-3)	-
stínovaný relief	Stínovaný Relief	ArcCR 4.0	rastr	Value	34-252		rozsah barev: 0-0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-
stínovaný relief	Stínovaný Relief	Esri	rastr	Value	34-252		rozsah barev: 0-0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-

Míra zachování slezských asibilací

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
Územní rozšíření slezských asibilací	M1_ASIBILACE	vlastní	polygon	TYP	TYP D 100 %		výplň: 60-0-60-0 (CMYK)	-
					TYP D 75 %, TYP A 25 %		výplň: 45-0-65-0 (CMYK)	
					TYP D 50 %, TYP A 50 %		výplň: 30-0-70-0 (CMYK)	
					TYP D 25 %, TYP A 75 %		výplň: 15-0-75-0 (CMYK)	
					TYP A 100 %		výplň: 0-0-80-0 (CMYK)	
					TYP A 75 %, TYP B ₁ A B ₂ 25 %		výplň: 0-8-75-8 (CMYK)	
					TYP A 50 %, TYP B ₁ A B ₂ 50 %		výplň: 0-15-70-15 (CMYK)	
					TYP A 25 %, TYP B ₁ A B ₂ 75 %		výplň: 0-23-65-23 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 100 %		výplň: 0-30-60-30 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 75 %, TYP C 25 %		výplň: 0-38-60-23 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 50 %, TYP C 50 %		výplň: 0-45-60-15 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 25 %, TYP C 75 %		výplň: 0-53-60-8 (CMYK)	
					TYP C 100 %		výplň: 0-60-60-0 (CMYK)	
					TYP C 75 %, TYP A 25 %		výplň: 0-45-65-0 (CMYK)	
					TYP C 50 %, TYP A 50 %		výplň: 0-30-70-0 (CMYK)	
					TYP C 25 %, TYP A 75 %		výplň: 0-15-75-0 (CMYK)	
					TYP D 100 %		výplň: 60-0-60-0 (CMYK)	
					TYP A 100 %		výplň: 0-0-80-0 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 100 %		výplň: 0-30-60-30 (CMYK)	
					TYP B ₁ A B ₂ 50 %, TYP C 50 %		výplň: 0-45-60-15 (CMYK)	
TYP C 100 %		výplň: 0-60-60-0 (CMYK)						
TYP C 25 %, TYP A 75 %		výplň: 0-15-75-0 (CMYK)						
státní hranice	Stat	ArcČR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-70 (CMYK), tloušťka: 3 pt	-
	Lemovka	vlastní	polygon	outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)			výplň: 0-0-0-20 (CMYK)	-

Ostatní datové vrstvy (obce, části obcí, hillshade, hranice nářečí) viz předchozí strana.

Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století

MAPOVÁNÍ VÝSLEDKU VÝVOJE TVRDÉHO Y

Tvrdé y v češtině

Pravopis češtiny rozlišuje tvrdé a měkké *y/i*, avšak ve spisovné výslovnosti jde o jedinou hlásku. Ve skutečnosti se sice může vlivem hláskového okolí artikulace a zvuk *y* a *i* poněkud lišit (např. ve slovech *ty*, *tí*), ale auditivně tyto rozdíly nevnímáme. Ve shodných hláskových okolicích, tedy po obojetných souhláskách a v případech jako *hysterie* × *historie*, je zvuk tvrdého a měkkého *y/i* stejný.

Krátké tvrdé a měkké *y/i*¹⁷ začaly splývat v jediné *i* už počátkem 15. století (srov. Porák 1983, 38–44) vlivem hlavní historické depalatalizace a zániku korelace měkkosti. Splývání tvrdého a měkkého *y/i* se postupně šířilo z Prahy a středních Čech do okolí, avšak až v druhém sledu po rozpadu korelace měkkosti a pomaleji. Tento rozpad zasahoval dialekty dříve (někdy o celá staletí) a právě v mezidobí a meziprostoru mezi těmito dvěma šířícími se vlnami se v těchto dialektech děly s tvrdým *y* velmi pestré změny. Tvrdé *y* se po zániku korelace měkkosti fonologizovalo a začalo posouvat v rámci vokálního systému. Vytvořila se tak napříč dialekty široká škála hlásek, zahrnující jak vokály *i*-ové, tak *e*-ové a *ə*-ové. V jiných dialektech (např. na Valašsku a ve Slezsku) zůstaly po korelaci měkkosti výrazné pozůstatky a zde tvrdé *y* nepodstupovalo tak dynamické změny, zpravidla jde jen o nevelké regionální odchylky v jeho artikulaci.

Zvuk a artikulace hlásek za tvrdé y

Česká fonologie bohužel nemá příliš podrobné názvosloví pro místo artikulace vokálů, vzhledem k tomu,

že ve spisovné češtině je těchto poloh pouze pět a jsou rozloženy relativně pravidelně. Česká terminologie si tedy vystačí s kombinací vertikálních a horizontálních poloh: vysoké – středové – nízké, přední – střední – zadní. V situaci, kdy jsme chtěli v mapě krátce a srozumitelně popsat místo artikulace nářečních podob vokálů za původní tvrdé *y*, které se od těchto základních pozic různě odchylovaly, museli jsme přikročit k vlastní notaci. Anglické názvosloví, obecně málo srozumitelné znaky IPA¹⁸ nebo delší slovní popisy byly pro mapu nevhodné.

Inspirováni samohláskovým diagramem IPA, zvolili jsme pro označení artikulace kombinaci čísel a písmen typu 1-1b. První číslo označuje vertikální polohu jazyka, druhé horizontální polohu jazyka a písmeno označuje postavení rtů. Vertikální rovinu jsme rozdělili na sedm stupňů (1 = vysoká, 4 = středová, 7 = nízká), horizontální na pět stupňů (1 = přední, 3 = střední, 5 = zadní). Poloha rtů je pak dvojí, a = nezaokrouhlená, b = zaokrouhlená. Nerozlišovali jsme míru zaokrouhlenosti, pouze danou opozici. Hlásky za *y* jsou obecně jen slabě labializované (srovnatelně s *o*, oproti silně labializovanému *u*), je to však patrný rozdíl zvláště proti měkkému *i* a úzkému *e*, kde jsou rty roztažené do stran a přitisknuté k předním zubům. Zvukově je tak *i* při mírné labializaci vokál zřetelně temnější.

Artikulaci tvrdého *y* ve staré češtině popsal už spis *Orthographia Bohemica*, připisovaný někdy Janu Husovi. Špička jazyka byla za dolními zuby a jazyk se pod středem patra obloukovitě zvedl (Voleková ed. 2019, 18–19 = 38v). Naproti tomu při vyslovování

¹⁷ Zpracováváme zde pouze krátký vokál *y*, nikoli dlouhý vokál *ý*.

¹⁸ Jedním z problémů je kolize s běžně užívanými znaky („*y*“ je v IPA znak pouze pro vysoké přední zaokrouhlené *y*, znak „*Y*“ označuje foném o něco nižší a zadnější, ale stále vysoký přední, je-li nezaokrouhlený, označuje se „*I*“, pro spisovné české *e* má IPA znak „*e̝*“, „*e*“ je znakem pro úzké *e* odpovídající *e* moravskému atd.). Mnohé, zvl. předozadní posuny artikulace jsme nedovedli pomocí znaků IPA zachytit, přestože zvukově byly rozeznatelné.

měkkého *i* se přední část jazyka přibližuje k přední části patra (Hála 1960, 70). Jeho poloha je vysoká přední nezaokrouhlená, tedy 1-1a. Původní tvrdé *y* se zřejmě vyslovovalo na pozici 1-3b, možná 1-2b.

Kolem těchto poloh se pohybovala artikulace v dialekttech na úplném východě našeho území, kde ještě ve 20. století zbytkově zůstávala korelace měkkosti. Ve slezských dialekttech je artikulace *y* často nižší (otevřenější) a získává mírný *e*-ový charakter (srov. např. Bartoš 1886, 98). V jihovýchodní části Valašska (tj. severní podskupiny východomoravských dialektů) se artikulace tvrdého *y* (1-1b) přibližuje ve většině slabik měkkému *i* (1-1a) a jako 1-2b zní pouze ojediněle, zejména po tvrdém *l*, *ch*, méně často po retnicích. Na jih odtud (tedy na přechodu k dialektům jižní podskupiny východomoravských dialektů) zůstává zvuk 1-2b v těchto jmenovaných slabikách, ale v ostatních už zcela splývá s měkkým *i*¹⁹. Ještě jižněji, v dialekttech jižní podskupiny, se objevuje hláska 1-2b už pouze po tvrdém *l* či obalovaném *u* (pokud v dialektu existují) a ve všech ostatních slabikách splývá. Totéž platí pro většinu východních dialektů středomoravských sousedících s Valaškem.

Směrem dále na západ ve středomoravských dialekttech přibývá otevřenosti, hlásky nabývají *e*-ový charakter a zcela se ztrácí labializace. V centrálních dialekttech je artikulace velmi otevřená, v jižních a jihozápadních středomoravských dialekttech je zavřenější a velmi často splývá s původním (úzkým) *e*. Velká rozmanitost panuje na Zábřežsku (srov. Mazlová 1949, 34–71). Zde i v čuháckých dialekttech východně od Olomouce se střídnice za *y* ojediněle blíží redukované samohlásce *a*.

V dialekttech českomoravských vidíme opět pozvolný přechod od *e*-ového ke spíše *i*-ovému charakteru hlásky, místy zněla hláska temněji (srov. Bartoš 1896, 267; Utěšený 1960, 44), zřejmě v důsledku labializace. Temný, široký zvuk měla podle Duškových záznamů hláska *i* v jižních Čechách (Dušek 1896, 58), mnohde se blížila *e* nebo s ním (v reliktech) splývala. Totéž se dělo i v Podkrkonoší, kde však temný zvuk není popisován (srov. např. Havránek 1934, 155). Kvalitu vokálů v českých a českomoravských dialekttech jsme však mohli určovat pouze nepřímo, v nahrávkách z výzkumů pro *Český jazykový atlas* jsme je už (až na nejisté výjimky) nezachytili.

Míra zachování hlásek za tvrdé *y*

V mapě jsme rovněž rozlišovali míru zachování tvrdého *y* v druhé polovině 20. století u nejstarších generací.

Zachycovali jsme veškeré pozůstatky tvrdého *y*, i když jsme tvrdé *y* nebo jeho střídnicí nacházeli pouze jako hlásku kombinační v některých slabikách. Byly pro to metodické důvody, neboť např. v dialekttech na Valašsku (stejně jako třeba ve staré češtině před hlavní historickou depalatalizací) není tvrdé *y* samostatným fonémem, přestože se zvukově jasně od měkkého *i* odlišuje. Nerozlišuje totiž význam, vždy následuje po tvrdé souhlásce, po které nemůže následovat měkké *i*. Po zániku měkkostní korelace se tvrdé *y* v dialekttech fonologicky aktivovalo, ale zachycujeme ho i ve fázích splývání s měkkým *i*, kdy už fonologicky aktivní není a existuje pouze v některých slovech nebo slabikách. V dialekttech se zbytky měkkostní korelace (např. na jihu Valašska) zanikalo tvrdé *y* spolu s ní.

Rozlišovali jsme pět stadií dochování hlásky za tvrdé *y* v druhé polovině 20. století. První fází je úplné dochování hlásky, druhou kolísání (převaha hlásky za tvrdé *y*), třetí vytrácení (přibližně stejná míra se splynulým *i*), čtvrtou jsou zbytky (převaha splynulého *i*) a pátou úplný zánik v první polovině 20. století.

Stav hlásek za tvrdé *y* na počátku národního obrození, kolem r. 1775

Zánik tvrdého *y* se obvykle dovršuje jeho úplným splynutím s původně měkkým *i*. Posledním stadiem před tímto zánikem je zbytková odlišná výslovnost v ojedinělých slovech nebo zbytková výslovnost, která splyne s hláskou *e*: *kobela*. Takovéto relikty obvykle po několika generacích mizí úplně a jsou nahrazeny splynulým *i*. Po zaniklých areálech hlásek tak zůstávají ještě několik generací takovéto stopy, jejichž pomocí můžeme tyto areály rekonstruovat.

Sběr nejstarších reliktních, které mnohdy zanikly ještě v 19. století, ukazuje, jak se rozdrobené areály hlásek za tvrdé *y* dříve slévaly v areál jediný. Platí to zejména o západních a jižních Čechách. Lze tak rekonstruovat stav o tři až čtyři generace zpátky.

V mapě znázorňující předpokládaný stav kolem roku 1775 rekonstruujeme rozsah území, kde alespoň zbytkově některá z hlásek za tvrdé *y* existovala. Ke konkrétní zvukové podobě této hlásky nebylo možné přihlížet.

Tvorba datových vrstev

Cílem schémat 5–8 je ilustrovat proces vzniku datových vrstev, které jsou zobrazeny v mapové kompozici *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století*. Tvorba datové vrstvy **tvrdé y – hlásky** (schéma 5) vycházela

¹⁹ K manifestaci tohoto postupného přechodu jsme v mapě neměli dostatek výrazových prostředků, proto je zde ostrý barevný přechod mezi typy 1-1b (kolísání) a 1-2b (zbytky), ačkoli zbytky 1-2b jsou i v prvním jmenovaném areálu.

z informačních zdrojů Archivu zvukových záznamů nářečních promluv²⁰, Dotazníku pro výzkum českých nářečí²¹, publikací²² a studentských prací²³. Datová vrstva **míra zachování hlásek za tvrdé y** (schéma 6) představuje výsledek syntézy informací z Archivu zvukových záznamů nářečních promluv²⁴, Dotazníku pro výzkum českých nářečí²⁵, publikací²⁶ a studentských prací²⁷. Datová vrstva **tvrdé y – kolem r. 1775** (schéma 7) vychází z Dotazníku pro výzkum českých nářečí²⁸,

publikací²⁹ a studentských prací³⁰. Tvorba datové vrstvy **tzv. pohraničí** (schéma 8) představuje výsledek syntézy informací ze sčítání lidu 1930³¹, sčítání lidu 1950³², jiných statistických a vlastivědných zdrojů³³ a statistik o sekundárním osídlení dolské nářeční oblasti v 17. století³⁴.

Schémat jsou strukturována tak, aby přehledně informovala o etapách a dílčích krocích procesu vzniku datových vrstev prezentovaných v mapách.

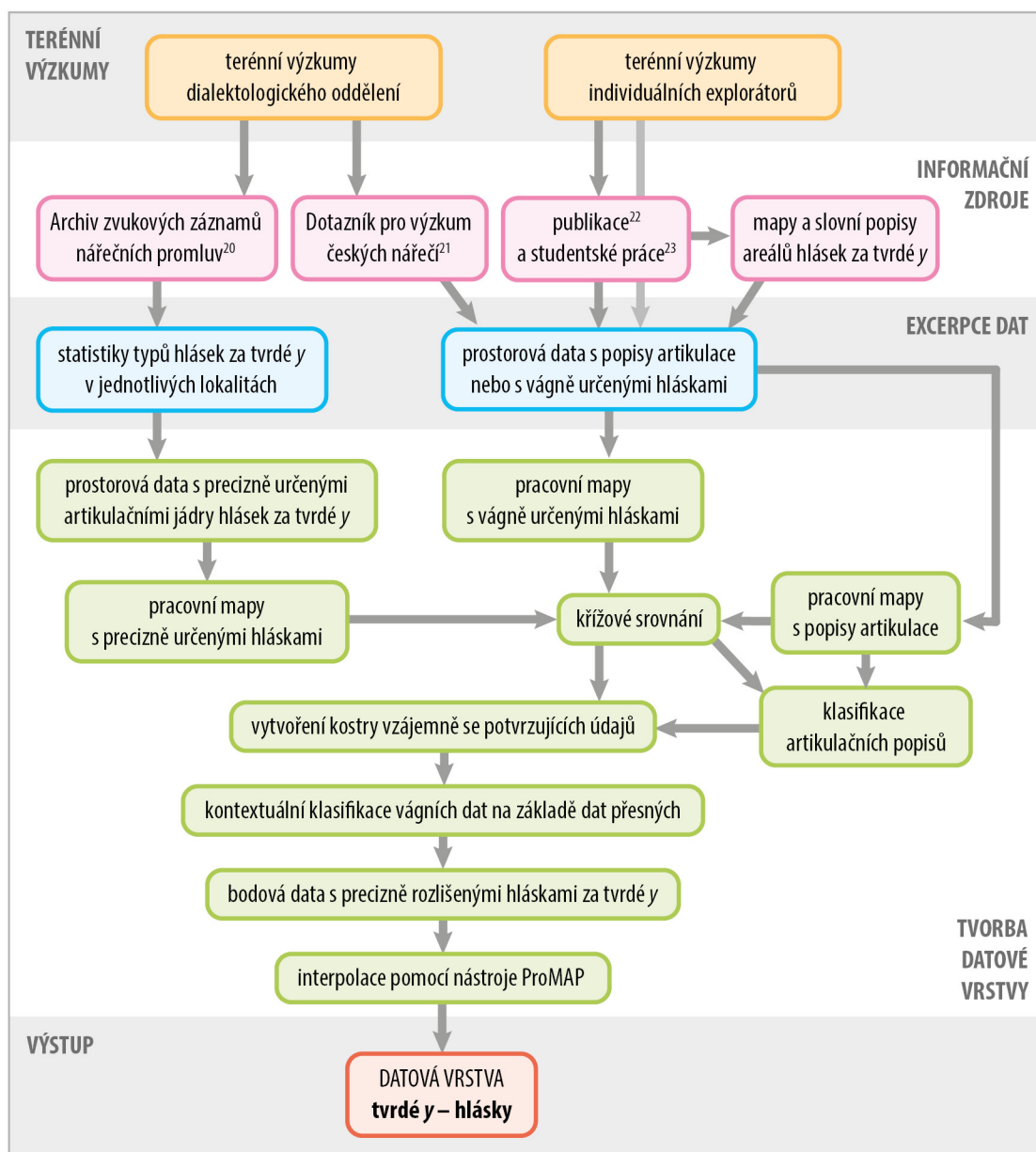

Schéma 5 Proces tvorby datové vrstvy tvrdé y – hlásky

20, 24 kapitola *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Zvukové zdroje*
 21, 25, 28 *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Archivní zdroje*
 22, 26, 29 *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Publikace*
 23, 27, 30 *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Studentské práce*

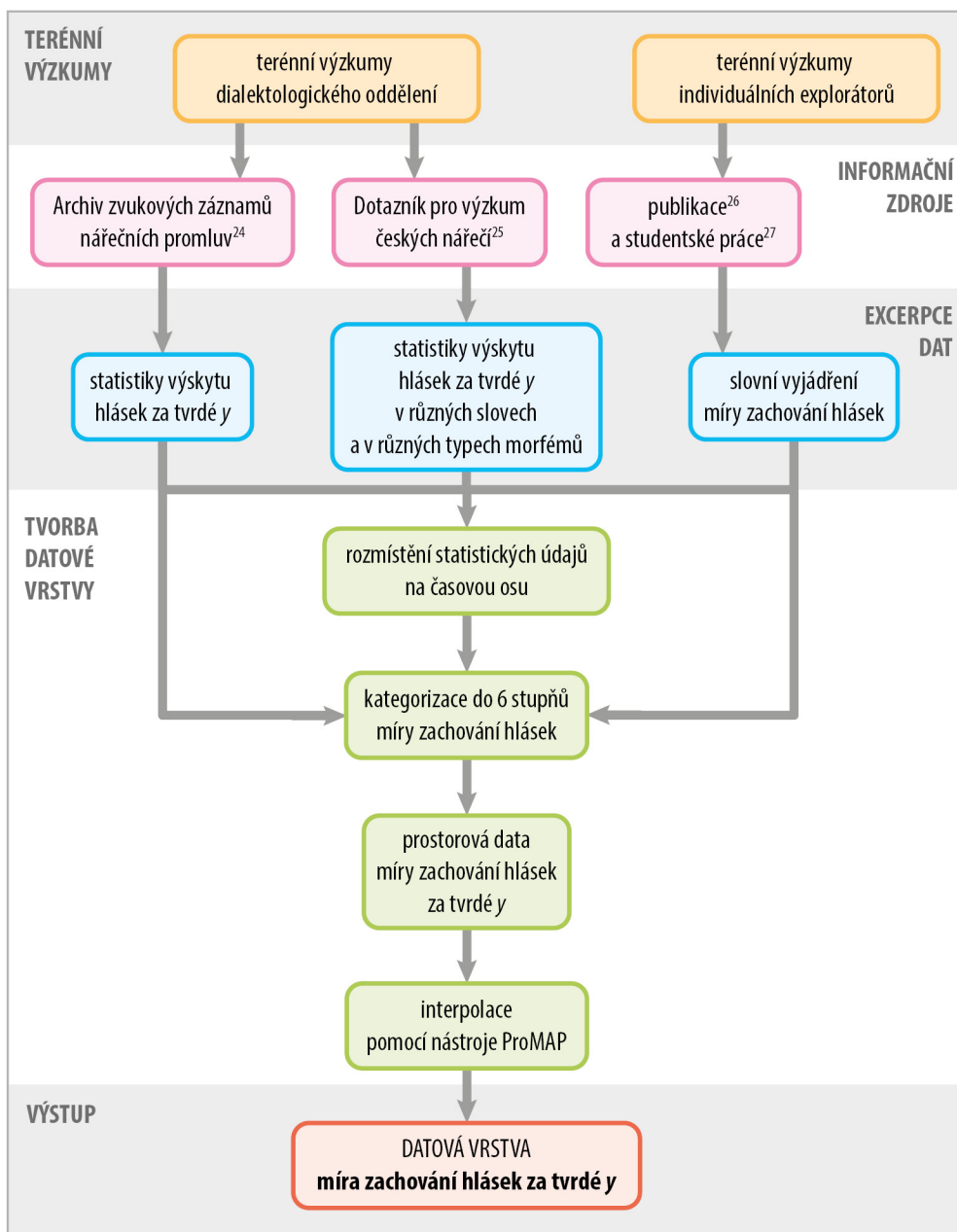

Schéma 6 Proces tvorby datové vrstvy míry zachování hlásek za tvrdé y

³¹ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé I. Země Česká* (1934);
Statistický lexikon obcí v Republice Československé II. Země Moravskoslezská (1935)

³² Růžková, Škrabal (2006)

³³ *Informační zdroje, oddíl Vlastivědné a statistické zdroje, pododdíl Zdroje k tzv. pohraničí ve 20. století*

³⁴ Bělič (1954, 199–212)

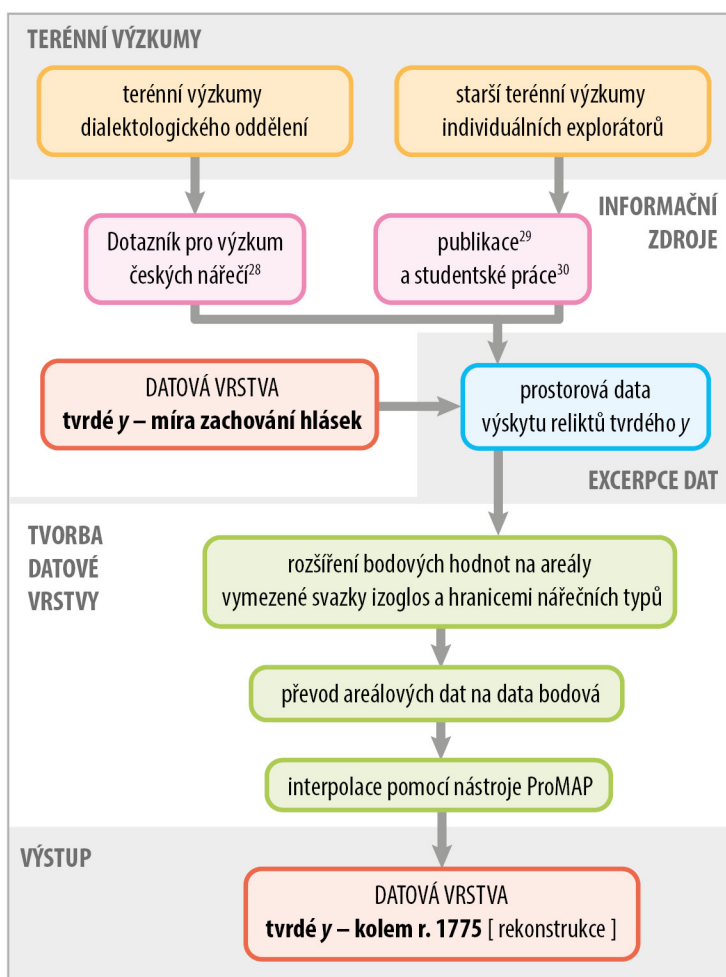

Schéma 7 Proces tvorby datové vrstvy tvrdé y – kolem r. 1775

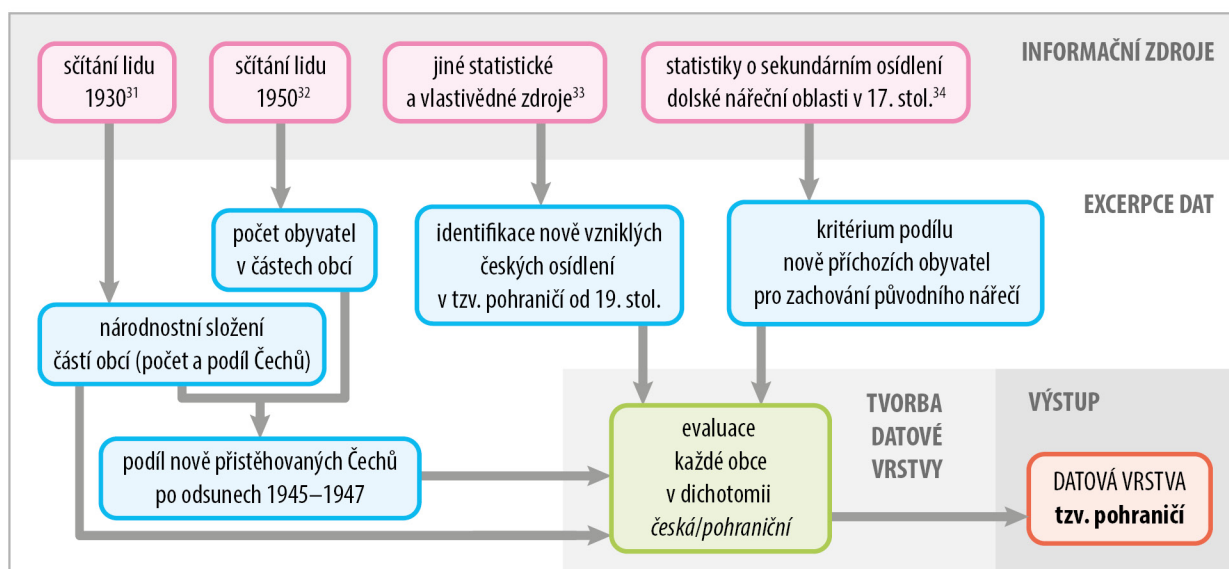

Schéma 8 Proces tvorby datové vrstvy tzv. pohraničí

KARTOGRAFICKÝ PROJEKT

Cíl mapy

Mapová kompozice *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století* (dále jen „mapa“) je výsledkem spolupráce odborníků z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a odborníků z Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Hlavním cílem mapy je jednoduchým a názorným způsobem seznámit uživatele s výsledky vývoje tvrdého y v druhé polovině 20. století s podrobným fonetickým rozlišením hlásek a se znázorněnou mírou jejich zachování. K tomuto cíli slouží dvě tematické mapy, doprovodné schéma, schematická legenda a doprovodný text.

Mapu lze využít ke studiu hláskoslovného jevu po stránce dialektologické, fonetické i vývojové. Ujasňuje vzájemné artikulační poměry mezi vokály za původní y, může tedy napomáhat k jejich lepší identifikaci v dalším výzkumu i k plánování takovýchto výzkumů. Mapu lze rovněž využít ke sledování vývojových tendencí a trajektorií nejen u tohoto jevu, ale v jazyce vůbec – je to jedna z mála názorných ukázek zákonitostí celouzemního jazykového vývoje s českou lokalizací.

Veřejnosti se zájmem o prezentovanou tematiku může mapa posloužit jako ozřejmění regionálních výslovnostních rozdílů a specifik, umožní lépe si uvědomit vlastní výslovnost a samotný proces artikulace, a současně ho zasadit do širšího kontextu drobných artikulačních odchylek. Umožní lépe vnímat a reflektovat i samu výslovnost konkrétních hlásek jako jedinečné jazykové dědictví.

Kompozice je sestavena ve formě posterového produktu, jehož přehledové užití (čtení, analýza a interpretace informací), stejně jako detailní užití (čtení, analýza a interpretace detailních informací základní mapovací jednotky) je neefektivnější při stolním použití nebo ze vzdálenosti přibližně jednoho metru.

Názvy a tematické zaměření map

Název hlavní mapy *Výslovnost tvrdého y a hlásek, které z něj vznikly* obsahuje pouze přesné tematické vymezení, jelikož časové vymezení je uvedeno v názvu celé kompozice. Jev je znázorněn na území České republiky s drobným přesahem do Polska, což je vysvětleno v doprovodném textu. Vedlejší mapa s názvem *Stav hlásek za tvrdé y na počátku národního obrození, kolem roku 1775 [rekonstrukce]* obsahuje věcné i časové vymezení.

Stanovení měřítka map

Měřítka hlavní mapy je 1 : 600 000 a měřítka vedlejší mapy je 1 : 2 600 000. Měřítka byla zvolena s ohledem

na co nejjednodušší čitelnost a praktickou využitelnost prezentovaných informací. Především v hlavní mapě bylo výzvou, aby bylo skutečně možné rozlišit velké množství různých typů, pokrývajících jak velké areály, tak i poměrně malá území. Topografický podklad je jednoduchý taktéž s ohledem na výslednou přehlednost a čitelnost.

Kartografické zobrazení

Mapy byly pro tisk vytvořeny v zobrazení UTM (Zone 33N) v souřadnicovém systému WGS84.

Kompozice

Mapa obsahuje všechny základní kompoziční prvky. Hlavní mapa a její kompoziční prvky pokrývají většinu plochy formátu 70 × 100 cm, kompozici doplňuje vedlejší mapa a vysvětlující text. Název map vyjadřuje tematické, v případě vedlejší mapy i časové vymezení. Měřítka map jsou provedena v grafické podobě. Legendy tematického obsahu map jsou umístěny v pravém horním rohu dílčích mapových kompozic. Jednotná tiráž mapy obsahuje všechny nezbytné autorské, sestavitelské a vydavatelské informace.

Nadstavbové kompoziční prvky mapy tvoří textová pole a schéma. Úvodní textové pole vysvětluje prezentovanou tematiku a zdroje dat, přiložené schéma ilustruje vznik hlavních datových vrstev. Text u vedlejší mapy interpretuje obsah znázornění v této mapě. Poměrně specifickou podobu má legenda hlavní mapy, která slouží i jako infografický prvek.

Grafické provedení odpovídá designu zvolenému pro soubor materiálů a mapových panelů výstavy *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí*. Tato interaktivní výstava s mapami (www.CeskaNareci.cz) prezentovala v roce 2022 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci a v Moravské zemské knihovně v Brně výsledky unikátního výzkumu v rámci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*.

Obsah map

Mapa je postavena na snaze kombinovat synchronní a diachronní jazykovědný pohled. Mapa zachycuje stav v druhé polovině 20. století, ale fáze zániku, resp. míra zachování hlásek, mají současně ukazovat vektor jejich vývoje. Jsou dokonce znázorněny areály zaniklé v předchozím půlstoletí, takže z mapy nejsou čitelné jen směry ústupu hlásek, ale fakticky i stav v první polovině 20. století. K lepšímu zhodnocení vývojových tendencí pak byla vytvořena mapová rekonstrukce stavu hlásek

za y kolem roku 1775. Zde bylo hlavním cílem zrekonstruovat stav z nejstarších dochovaných nářečních reliktnů a ukázat na něm, jak byly kdysi spojeny areály, jež se později rozpadly. Mapa se řadí k syntetickým tematickým mapám.

Výběr metod kartografického vyjádření a znakový klíč

Pro vyjádření informací v mapách byly použity běžně používané metody tematické kartografie. Pro vyjádření územního rozšíření výslovnosti tvrdého y a hlásek, které z něj vznikly, byla použita metoda plošných znaků. Netradiční je však podoba legendy hlavní mapy. Legenda byla vytvořena jako schéma s dalším vysvětlujícím nákresem (obr. 1), protože prezentovaná tematika je poměrně složitá k pochopení, a to i pro odbornou veřejnost. Nákres hlavy v kruhovém rámu znázorňuje lokalizaci barevného schématu legendy mapy do místa artikule českých hlásek v ústech. Přechodové barvy byly zvoleny tak, aby bylo možné dílčí výslovnosti hlásek od sebe vzájemně odlišit a současně byla dodržena posloupnost, kdy vymezené typy poloh jazyka (nízká–vysoká, přední–zadní) blízké svou lokalizací v ústech jsou blízké i svým barevným provedením a typy poloh jazyka vzdálenější mají odlišný barevný tón. Schéma je doplněno o lokalizaci výslovnosti hlásek *i*, *e*, *a*, *u* a *o* pro větší názornost. Informační hodnotu mapy dále zvyšuje informace o míře zachování výslovnosti jednotlivých hlásek ve 2. polovině 20. století. Míra jejich zachování je znázorněna intenzitou šrafy (hustotou rastru), znázorněny jsou tak hodnoty 0, 25, 50, 75 a 100 % míry zachování. Výhoda tohoto pojetí je, že kde se výslovnost hlásky vytrácí, tam je plocha vybarvena jen

částečně a tam, kde je výslovnost plně dochována, je plná barva. Ačkoliv byla samotná příprava znakového klíče poměrně náročná a prošla několika etapami vývoje, výsledná legenda by měla být pro uživatele názorná a pochopitelná.

Topografický podklad všech map je znázorněn tradičními metodami (vodstvo, hranice státu, hlavní sídla).

Použitá data

Podrobný popis použitých dat a vzniku znázorněných datových vrstev je uveden na předchozích stranách v části *Tvorba datových vrstev*. Dialektologická data byla získána při realizaci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, č. DG20P02OVV029, řešeného v programu NAKI II v letech 2020–2022. Topografická data byla získána a upravena z databáze ArcČR 4.0 (Data ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022). Práce používá také data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

Použitá technologie

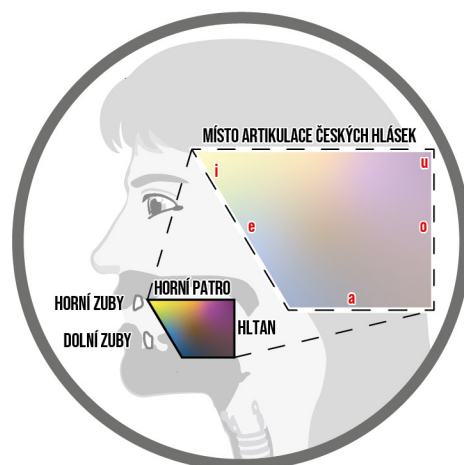
Po provedeném podrobném dialektologickém studiu byla získaná tabulková data převedena a zpracovávána v prostředí ArcGIS Pro. V tomto prostředí probíhaly i individuální úpravy dat a potřebné korekce. S využitím ArcGIS Pro byly sestaveny i samotné mapové výstupy. Grafická úprava a finální příprava výstupu pro tisk proběhla v programech Adobe Illustrator a Adobe In-Design ze softwarového balíku Adobe Creative Cloud.

POLOHA JAZYKA

	PŘEDNÍ		STŘEDNÍ				ZADNÍ	
	1	2	3	4	5			
	a	b	a	b	a	b	a	b
VYSOKÁ	1	i	1-1b	1-2b	1-3b			u
	2	2-1a	2-1b	2-2a	2-2b	2-3a	2-3b	
	3	3-1a		3-2a	3-2b	3-3a		
STŘEDOVÁ	4	e	4-1a	4-2a	4-3a			o
	5	5-1a	5-2a					
NÍZKÁ	6							
	7				a			

POLOHA RTŮ

- a – nezaokrouhlená
- b – zaokrouhlená

Obrázek 1 Část legendy hlavní mapy k výslovnosti hlásek, které vznikly z tvrdého y

Organizační a technické zabezpečení

Odborné dialektologické zpracování dat provedl hlavní autor publikace Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., zpracování prostorových dat realizovala RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Znakový klíč navrhli autoři Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., a RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Na dílčích kartografických úpravách se podílel Mgr. Jakub Žejdlík.

Na zpracování dat se podíleli Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D. (excerpce, poslechy, příprava prostorových

dat, návrh interpolačního algoritmu), Mgr. Tereza Kopecká (excerpce části studentských prací), Mgr. Filip Kubeček (excerpce části Dotazníku), RNDr. Rostislav Néték, Ph.D. (datové výpočty), Mgr. Ondřej Štrubl (datové výpočty) a RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. (úprava dat).

Odborné konzultace poskytli PhDr. Martina Ireinová, Ph.D., za dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc., za Katedru geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP.

DISKUZE

Hlavní mapa je založena na spojení velkého množství dosavadních prací a záznamů o stavu nářečí, avšak v naprosté většině nabízí jemnější rozlišení než tyto zdroje samotné a příležitostně jde i proti nim (např. v jižní části dialektů středomoravských, kde byl hlavním textovým zdrojem *Dotazník pro výzkum českých nářečí*). Bylo to umožněno především prací s audiozáznamy autentických nářečních mluvčích. S překvapením jsme zjišťovali, že to, co slyšíme v nahrávkách pořízených při výzkumu pro *Český jazykový atlas*, se mnohdy neshoduje s fonetickým zápisem ani těch výzkumníků, kteří záznam pořizovali. Zato naše pozorování vykazovala velkou shodu se zjištěními Bartošovými. Fakt, že kvalita Bartošových observací byla oceňována i přístrojově vybavenými fonetiky (viz Mazlová 1949, 40, 43, 51, 69), nás utvrdil ve správnosti našich pozorování.

V některých případech jsme však museli na artikulaci hlásky usuzovat pouze na základě slovního popisu jejího zvuku, případně i popisu jejího tvoření. Tehdy jsme se snažili porovnávat percepci autora s nahrávkou alespoň tam, kde to bylo možné, a aplikovat své závěry na případy, kde možnost srovnání nebyla. Týká se to v největší míře dialektů českých v užším smyslu, kde jsme vycházeli zejména ze zpráv Duška (1896, 58, 61) a Havránka (1934, 155; další výzkumy zaznamenávaly

už jen relikty) a dialektů českomoravských (Bartoš 1896, 246, 267, 277; Hošek 1900, 24; 1905, 25–26; Utěšený 1960, 42–46, mapa I).

Další nevyhnutelnou komplikací bylo, že v různých slabikách zněly střídnice za původní y různě, někdy dost odlišně, což komplikovalo určování jejich artikulačního jádra. Za reprezentativní jsme obvykle považovali podobu po labiálách a alveolárách, naproti tomu např. po *ch* zněly vokály zadněji než obvykle, podobně tomu bylo v préteritních tvarech slovesa *být* (*byl*, *byli* atd.), kde se napříč různými dialekty často vyslovoval redukováný vokál, většinou ultrakrátký (*b^ol*). Tento jev však nesouvisí se střídnicemi za tvrdé y, nýbrž s výslovností skupení *-yl-*, *-il-*. Redukovaný vokál se tu objevuje i jako střídnice za měkké *i* (Havránek 1934, 118, 145, 157), tyto případy jsme tedy vůbec nebrali do úvahy.

Diskutabilní může být rovněž fakt, že jsme pro analýzu zvukové kvality hlásek na dostupných nahrávkách nepoužili žádné odborné vybavení (např. software Praat) a spolehli jsme se pouze na vlastní sluchovou percepci. V daném objemu (kdy analyzovaných slabik byly řádově desetitisíce) však nebylo použití takovýchto prostředků časově možné. Je to ovšem další výzkumný směr, jímž chceme naše poznatky v budoucnu prohloubit.

SHRNUTÍ

Tvrdé y začalo v nářečích českého jazyka splývat s měkkým *i* počátkem 15. století ve středních Čechách a změna se šířila do okolí. Nepostupovala však příliš rychle, neboť ještě ve druhé polovině 20. století bylo možné zaznamenat střídnice a relikty střídnic za tvrdé y téměř na celé

Moravě a stopově i v Čechách. Mapa zobrazuje stav právě v tomto období, přesně klasifikuje výslovnost hlásek a přidává i rozměr diachronní prostřednictvím fáze vytrácení, v níž se hláska nachází, a doplňující mapy rekonstruující rozšíření hlásek za tvrdé y v době kolem roku 1775.

SUMMARY

The vowel /y/ began to merge with the vowel /i/ in the dialects of the Czech language at the beginning of the 15th century in Central Bohemia and the change was spreading to the surrounding area. However, it did not progress very quickly, because even in the second half of the 20th century it was still possible to record alternations and relics of alternations for vowel /y/

almost all over Moravia, and traceably also in Bohemia. The map shows the situation in this period, accurately classifies the pronunciation of the vowels and adds a diachronic dimension through the stage of extinction of the vowel and through the supplementary map reconstructing the spread of the /y/ alterations in the period around 1775.

DEDIKACE

Realizováno v rámci projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*. Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, program NAKI II.

MAP DATA VISUALIZATION RECORD M·A·P·S· Num. 21

Výslovnost tvrdého y a hlásek, které z něj vznikly – tematický obsah

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
Hlásky za tvrdé y	Hlasky	vlastní	polygon	typ (pozice hlásky)	1-1b	výplň: 0-0-100-0 (CMYK)	font: Barlow Semi Condensed, výplň: 0-0-0-100 (CMYK) velikost: variabilní podle velikosti ploch halo: 0,45 pt, výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost halo: 50 %
					1-2b	výplň: 0-40-100-0 (CMYK)	
					1-3b	výplň: 10-70-100-0 (CMYK)	
					2-1a	výplň: 0-5-70-5 (CMYK)	
					2-1b	výplň: 2-22-77-2 (CMYK)	
					2-2a	výplň: 4-38-70-4 (CMYK)	
					2-2b	výplň: 6-57-52-6 (CMYK)	
					2-3a	výplň: 8-73-56-8 (CMYK)	
					2-3b	výplň: 10-100-60-10 (CMYK)	
					3-1a	výplň: 30-0-80-0 (CMYK)	
					3-2a	výplň: 47-30-80-0 (CMYK)	
					3-2b	výplň: 55-50-90-0 (CMYK)	
					3-3a	výplň: 70-60-90-0 (CMYK)	
					4-1a	výplň: 60-0-60-0 (CMYK)	
					4-2a	výplň: 70-30-70-0 (CMYK)	
					4-3a	výplň: 80-50-80-0 (CMYK)	
					5-1a	výplň: 100-10-40-0 (CMYK)	
					5-2a	výplň: 100-56-40-0 (CMYK)	
					splýnuté i	výplň: 15-0-0-0 (CMYK)	

Výslovnost tvrdého y a hlásek, které z něj vznikly – šraflura barvy na základě míry zachování

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut	Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
Míra zachování hlásek za tvrdé y	Hlasky_mira	vlastní	polygon	100 % (dochováno)		barva typu (viz předchozí tabulka)	-
				75 % (kolísání)		šraflura 4,5 pt barva typu / 1,5 pt mezera	
				50 % (vytráčení)		šraflura 3 pt barva typu / 3 pt mezera	
				25 % (zbytky)		šraflura 1,5 pt barva typu / 1,5 pt mezera	
				0 % (zaniklo)		šraflura 1,5 pt (čerchování 1,5 – 1,5) barva typu / 1,5 pt mezera	

Výslovnost tvrdého y a hlásek, které z něj vznikly – topografický podklad

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
krajská města	KrajDefiniciBod	ArcCR 4.0	bod	-	-	○	obrys: 0-0-0-80 (CMYK), velikost: 2,8 mm, tloušťka obrysu: 0,8 pt	Bebas Neue Pro, výplň: 0-0-0-100 (CMYK), velikost: 10 pt
				-	-	○	halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt	halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt
obce s rozšířenou působností	OrpDefiniciBod	ArcCR 4.0	bod	-	-	○	obrys: 0-0-0-80 (CMYK), velikost: 1,4 mm, tloušťka obrysu: 0,5 pt	Bebas Neue Pro, výplň: 0-0-0-100 (CMYK), velikost: 7 pt
				-	-	○	halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt	halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt
státní hranice	Stat	ArcCR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-45 (CMYK), tloušťka: 1,3 pt	-
			Lemovka	outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)				výplň: 0-0-0-15 (CMYK)
vodní plochy	VodniPlochyP	výběr z ArcCR 4.0	polygon	-	-		výplň: 77-25-0-0 (CMYK)	-
				-	-		barva: 77-25-0-0 (CMYK), tloušťka: 0,5 pt	-
vodní toky	VodniTokyL	výběr z ArcCR 4.0	linie	-	-		rozah barev: 0-0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-
			rastr	Value	34–252			
stínovaný reliéf	Stinovany Relief	ArcCR 4.0	rastr	Value	34–252			

Stav hlásek za tvrdé y na počátku národního obrození, kolem roku 1775 [rekonstrukce]

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
				varianta	hlásky za tvrdé y splynulé i			
stav hlásek za tvrdé y	Hlásky_1775	vlastní	polygon		hlásky za tvrdé y		výplň: 0-40-40-0 (CMYK)	-
					splynulé i		výplň: 30-0-0-0 (CMYK)	
krajská města	KrajDefiniciBod	ArcCR 4.0	bod	-	-		obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 6,7 pt, tloušťka obrysu: 0,5 pt halo: výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,6 pt	Bebas Neue Pro, minusky (Praha verzálky), výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 10 pt halo: výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,6 pt
státní hranice	Stat	ArcCR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-40 (CMYK), tloušťka: 1,2 pt	-
vodní plochy	VodniPlochyP	výběr z ArcCR 4.0	polygon	outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)			výplň: 0-0-0-15 (CMYK)	-
vodní toky	VodniTokyL	výběr z ArcCR 4.0	linie	-	-		výplň: 100-20-0-0 (CMYK)	-
stínovaný reliéf	StinovanyRelief	ArcCR 4.0	rastr	Value	34-252		barva: 100-20-0-0 (CMYK), tloušťka: 0,6 pt	-
							rozsah barev: 0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-

Ústup dvojího / během 20. století

MAPOVÁNÍ ÚSTUPU DVOJÍHO /

Jev dvojího /

Dvojí / jako opozice tvrdé a měkké hlásky vzniklo už v praslovanštině a v různé podobě trvá vlastně ve všech existujících slovanských jazycích. V češtině měla tato opozice zvláštní a ne zcela jasný vývoj, jehož výsledkem bylo vytvoření opozice / tvrdého a netvrdého. Předpokládá se, že v češtině 13. století existovalo / trojí: tvrdé, měkké a středové, přičemž středové / buď vzniklo počátkem 13. století ve skupení / + ě > le (*léto*, v *těle* namísto očekávaného *lieto*, v *těle*, srov. Komárek 1958, 53–54; Lamprecht 1986, 94), nebo přetrvalo z původního praslovanského středového / (Gebauer 1963, 353–355). Měkké / pak buď splynulo s / středovým (Gebauer 1963, 355; Lamprecht 1986, 94), nebo trvalo jako alofon / středového (Kosek 2014, 56). Dle našeho názoru je pravděpodobná druhá možnost, především s ohledem na poznámku ve spise *Orthographia Bohemica*, připisovaném často Janu Husovi, že při artikulaci netvrdého / může zaznít nepatrné *i* (Voleková ed. 2019, 22–23 = 39v). To by naznačovalo jeho možnou měkkou artikulaci. Rovněž pozdější nářeční stav na Moravě a ve Slezsku by byl mnohem lépe vysvětlitelný za předpokladu, že vyšel z opozice /-*l*/.

Jev dvojího / přetrvál do 20. století pouze v dialektech na širších okrajích území. V českých dialektech v užším smyslu zůstávaly jeho zbytky na Chodsku, Doudlebsku a v Podkrkonoší. V těchto případech šlo o typickou opozici /-*l*/ nebo *u*-*l*/, přičemž tvrdý člen opozice se objevoval většinou jen ve zbytcích. Na území Moravy a Slezska se zachovalo dvojí / v části dialektů středomoravských, ve většině východomoravských a ve všech slezských, situace je tu ale mnohem rozmanitější co do realizace dvojího /. Mnohde se také podoba dvojího / vyvíjela v čase. Tvrdý člen opozice se mohl vyslovovat jednak jako obalované *u* nebo jako tvrdé *l*, které mělo řadu fonetických podob. Typické pro výslovnost tvrdého / je prohnutí střední části jazyka směrem dolů a přiblížení

zadní části k tvrdému patru (asi jako při vyslovení *u*, srov. Hála 1960, 257; Volín 2002, 8–9). Špička jazyka se pak v různých dialektech může opírat o tvrdé patro, alveoly, kořeny horních řezáků, hrot řezáků nebo se může jazyk ocítat mezi zuby. V ojedinělých případech, kde nacházíme opozici /-*l*/ (která je v českých nářečích vzácná, ale naopak typická např. pro Slovensko), se tvrdá složka opozice výslovnostně shoduje se středovým / (špička jazyka se dotýká alveol, jeho střední část je bez typického prohnutí a zadní bez velarizace). Naopak měkký člen opozice se vyslovuje od / velmi měkkého (přední a střední část jazyka se dotýká tvrdého patra, hrot jazyka je opřený za spodními řezáky) až po / akusticky tvrdší, než je / středové.

Vzhledem k této rozmanitosti dvojího / jsme přistoupili v mapě pouze ke zobrazování přítomnosti nebo nepřítomnosti dané fonologické opozice, bez rozlišení konkrétní fonetické realizace.

Vývoj dvojího /

Počátek splývání dvojího / v jedno / časově zřejmě spadá do konce 14. století. Splývání dvojího / souviselo s procesem hlavní historické depalatalizace, při níž splývaly měkkostní koreláty hlásek, ovšem splnutí / se objevilo až v jejím závěru nebo po jejím skončení. Příčinou odlišného průběhu u dvojího / bylo bezpochyby jeho jiné postavení v hláskovém systému, neboť příznakovým členem opozice zde nebyl měkký, ale tvrdý člen (na rozdíl od ostatních měkkostních korelátů). Roku 1412, kdy proces zmiňuje Jan Hus ve spisu *Výklad delší na desatero přikázanie* (1975, 189 = 40R), zasahoval jev i mimo Prahu. Šířil se patrně dosti rychle ve středních Čechách, ovšem do okrajovějších částí Čech, kde mnohdy ještě staletí zůstávaly některé pozůstatky měkkostní korelace (např. měkké labiály v jihozápadních Čechách nebo na Litomyšlsku, srov. Cuřín 1967, 24–37), jev pronikal podstatně pomaleji.

Ještě v polovině 16. století můžeme s dvojím / počítat na celé Moravě a ve Slezsku, doložit ho můžeme např. i na Plzeňsku, Klatovsku, Českobudějovicku, Soběslavsku, Žďársku, Litomyšlsku i v širším Podkrkonoší. Během dalších tří století však dvojí / zaniklo na většině tohoto okrajového území Čech a západní hranice jevu dvojího / ustoupila do hloubi střední Moravy, k Olomouci a Prostějovu, a na jihu Moravy ke Kyjovu a Břeclavi. Během 20. století pak byl jev s každou následující generací zatlačován dále na východ.

Tvorba datových vrstev

Cílem schémat 9–13 je ilustrovat proces vzniku datových vrstev, které jsou zobrazeny v mapové kompozici *Ústup dvojího / během 20. století*. Tvorba datových vrstev **dvojího /** (pro období kolem r. 1900, 1925, 1950 a 1975; schéma 9) vycházela z informačních zdrojů Archivu zvukových záznamů nářečních promluv³⁵, Dotazníku pro výzkum českých nářečí³⁶, Archivu lidového jazyka³⁷, Slovníkového dotazníku pro nářečí českého jazyka³⁸, publikací³⁹ a studentských prací⁴⁰. Datová vrstva **dvojí / – kolem r. 1400**

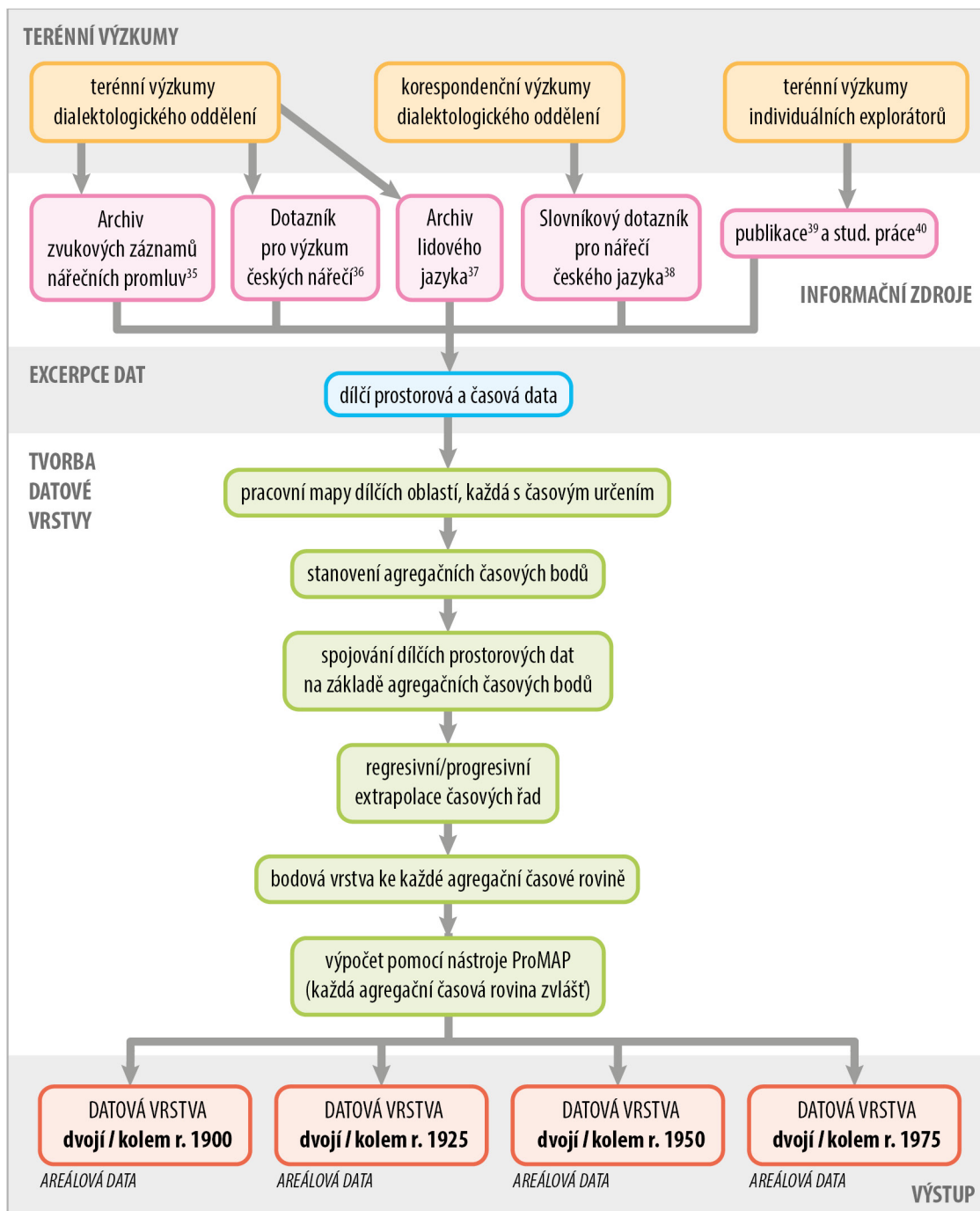

Schéma 9 Proces tvorby datových vrstev dvojího / v letech 1900, 1925, 1950 a 1975

(schéma 10) představuje výsledek syntézy informací ze zdrojů ke staré češtině⁴¹. Datová vrstva **dvojí I – kolem r. 1550** (schéma 11) představuje výsledek syntézy poznatků z informačních zdrojů k husitské a střední češtině⁴², publikací⁴³ a studentských prací⁴⁴. Tvorba datové vrstvy **tzv. pohraničí** (schéma 12) představuje výsledek syntézy

informací ze sčítání lidu 1930⁴⁵, sčítání lidu 1950⁴⁶, jiných statistických a vlastivědných zdrojů⁴⁷ a statistik o sekundárním osídlení dolské nářeční oblasti v 17. stol.⁴⁸. Tvorba datových vrstev **tzv. pohraničí v historii** (kolem r. 1400 a 1550; schéma 13) vycházela z vlastivědných a historio- grafických zdrojů k jednotlivým obcím⁴⁵.

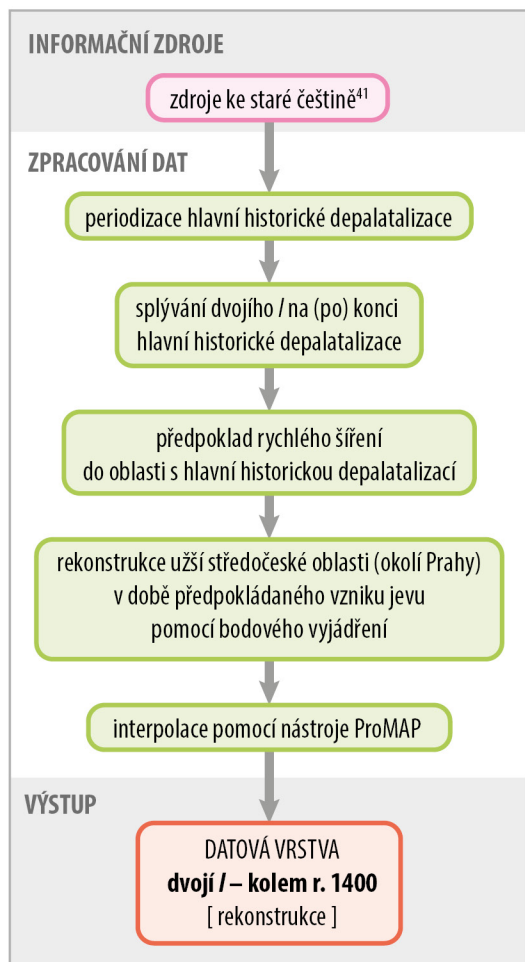

Schéma 10 Proces tvorby datové vrstvy dvojího I – kolem r. 1400

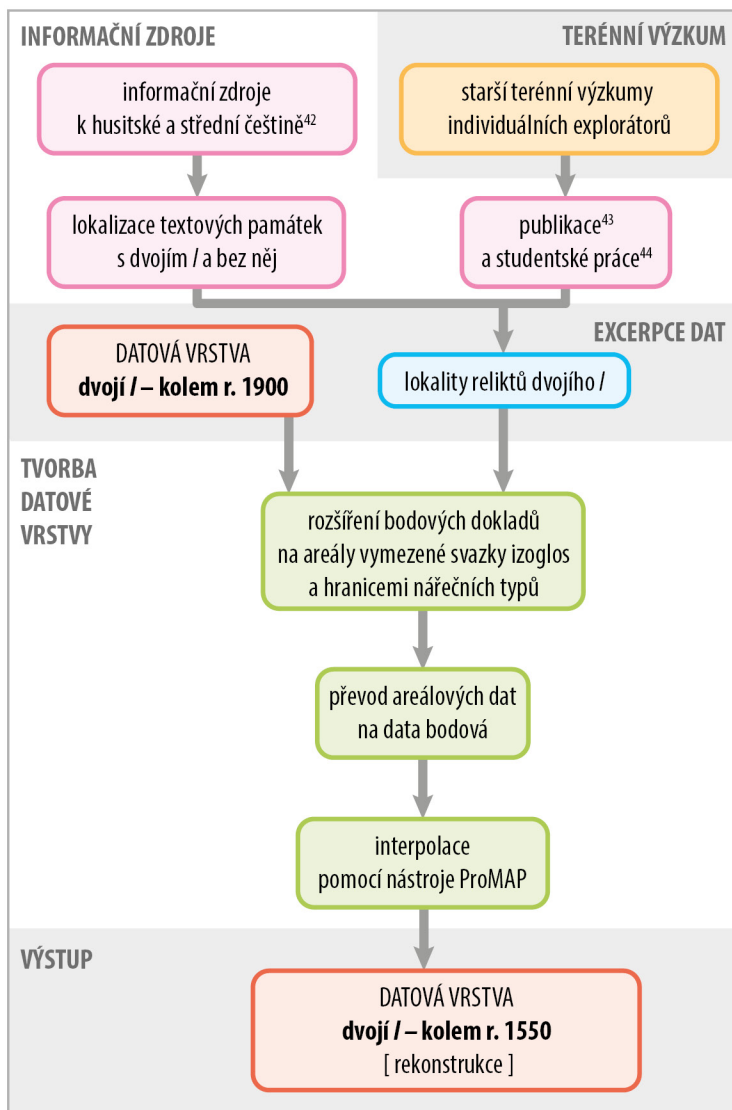

Schéma 11 Proces tvorby datové vrstvy dvojího I – kolem r. 1550

³⁵ kapitola *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Zvukové zdroje*

^{36, 37, 38} *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Archivní zdroje*

^{39, 43} *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Publikace*

^{40, 44} *Informační zdroje*, oddíl *Dialektologické zdroje*, pododdíl *Studentské práce*

^{41, 42} *Informační zdroje*, oddíl *Zdroje k historické dialektologii*

⁴⁵ *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* I. Země Česká (1934) a II. Země Moravskoslezská (1935)

⁴⁶ Růžková, Škrabal (2006)

⁴⁷ *Informační zdroje*, oddíl *Vlastivědné a statistické zdroje*, pododdíl *Zdroje k tzv. pohraničí ve 20. století*

⁴⁸ Bělič (1954, 199–212)

⁴⁹ *Informační zdroje*, oddíl *Vlastivědné a statistické zdroje*, pododdíl *Zdroje k tzv. pohraničí v historii*

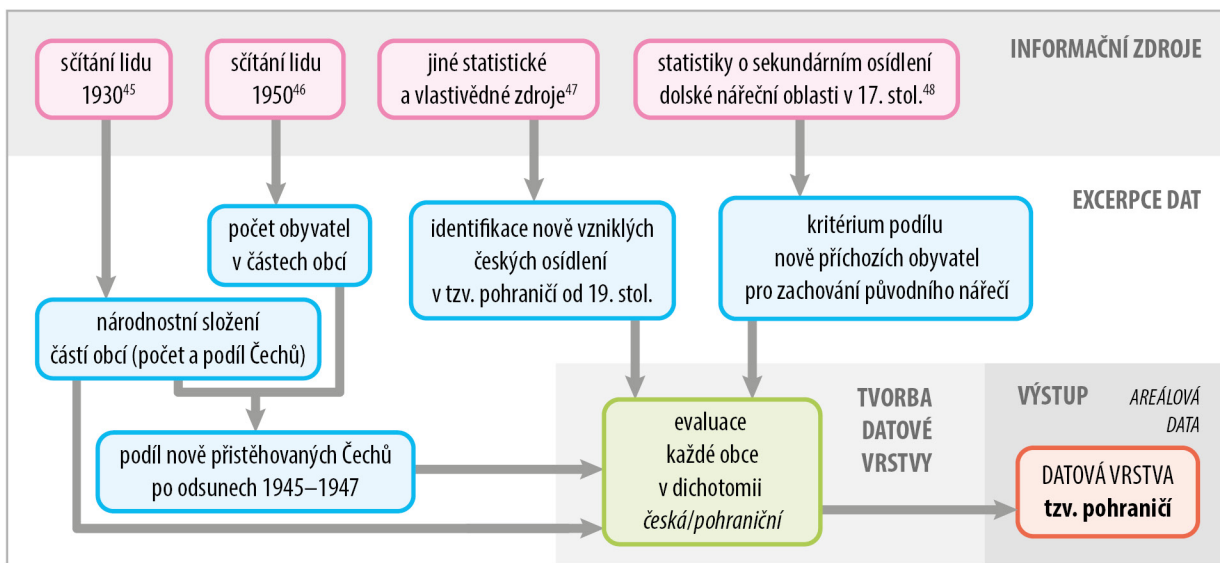

Schéma 12 Proces tvorby datové vrstvy tzv. pohraničí

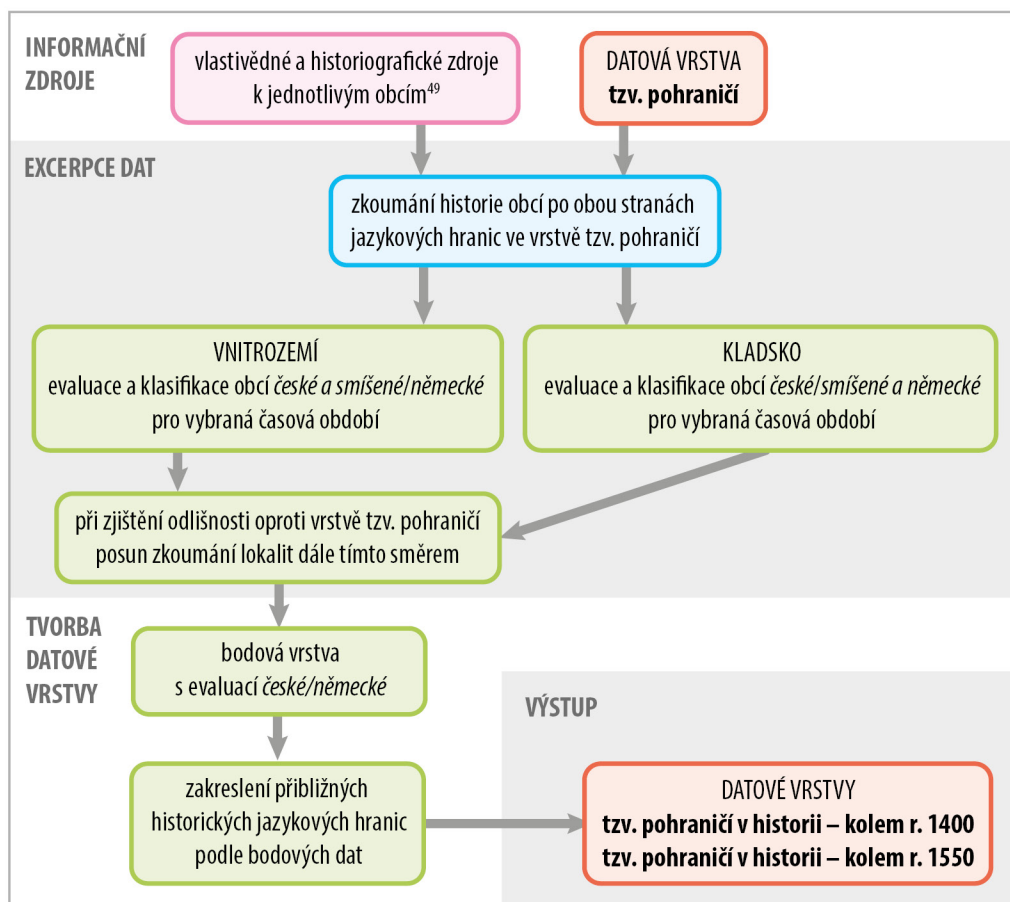

Schéma 13 Proces tvorby datových vrstev tzv. pohraničí v historii – kolem r. 1400 a 1550

KARTOGRAFICKÝ PROJEKT

Cíl mapy

Mapová kompozice *Ústup dvojího l během 20. století* (dále jen „mapa“) je výsledkem spolupráce odborníků z dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., a odborníků z Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Hlavním cílem mapy je představit fonologickou opozici dvojího l v jejím vývoji během 20. století, kdy docházelo v nářečích českého národního jazyka ke značnému ústupu tohoto jevu. Ústup dvojího l nebyl dosud nijak zmapovaný, ačkoli se o něm vědělo a byl zaznamenáván v řadě nářečních lokalit. Proto záměrem této specializované mapy s odborným obsahem bylo veškeré tyto zprávy, popisy a dokumentace z různých časových bodů shromáždit, doplnit je o údaje z nářečních zvukových záznamů a dalších materiálů z terénních výzkumů dialektologického oddělení a zpracovat je do map zřehledňujících ústup daného jevu v průběhu 20. století. Mapa ve svém výsledném provedení jednoduchým a názorným způsobem seznamuje uživatele s tím, jak v průběhu 20. století bylo postupně dvojí (tvrdé i měkké) l nahrazováno jedním l. K tomuto cíli slouží čtyři dílčí tematické mapy.

Koncepčním cílem mapy bylo podívat se na nářeční jev z hlediska diachronního, zobrazit na mapách postupný vývoj jevu a současně ukázat, jak se v průběhu vývoje jazyka mění celouzemní jev na nářeční. Proto bylo dalším záměrem rekonstruovat územní rozšíření dvojího l od počátků jeho zanikání, alespoň v těch časových obdobích, kde to dostupná historická data dovolí. Výsledky této rekonstrukce výskytu jednoho a dvojího l kolem r. 1400 a 1550 jsou znázorněny ve dvou vedlejších tematických mapách.

V úhrnu jde o vůbec první takovéto mapové zpracování vývoje prezentovaného jazykového jevu od jeho počátků až po relativní současnost. Mapa je jedinečná především díky rozsahu vstupních dat a informací a také díky zvoleným metodám zpracování, které ilustruje schéma vzniku hlavních datových vrstev.

Mapa je určena odborné i laické veřejnosti. Pro základní práci s mapou není potřeba hlubších znalostí dialektologie, všechny postupy a potřebné informace jsou popsány v doprovodném textu.

Kompozice je sestavena ve formě posterového produktu, jehož přehledové užití (čtení, analýza a interpretace informací), stejně jako detailní užití (čtení, analýza a interpretace detailních informací základní mapovací jednotky) je neefektivnější při stolním použití nebo ze vzdálenosti přibližně jednoho metru.

Názvy a tematické zaměření map

Názvy čtveřice map obsahují jen časové vymezení *kolem r. 1900, kolem r. 1925, kolem r. 1950 a kolem r. 1975*, protože vymezení tematiky je uvedeno v názvu celé kompozice. Jev je znázorněn na území České republiky s drobným přesahem do Polska, což je vysvětleno v doprovodném textu. Vedlejší mapy se znázorněním rekonstrukce stavu kolem r. 1400 a 1550 mají v názvu taktéž časové vymezení, s označením, že se jedná o rekonstrukci.

Stanovení měřítka map

Měřítka čtyř hlavních map znázorňujících ústup dvojího l ve čtyřech časových fázích během 20. století (kolem r. 1900, 1925, 1950 a 1975) je 1 : 1 400 000. Dvě vedlejší mapy s historicko-dialektologickým obsahem znázorňující stav dvojího l ve starší a střední češtině (kolem r. 1400 a 1550) jsou v přibližném měřítku 1 : 2 500 000. Měřítka byla zvolena s ohledem na snadnou čitelnost a praktickou využitelnost prezentovaných informací. Topografický podklad je jednoduchý taktéž s ohledem na výslednou přehlednost a čitelnost.

Kartografické zobrazení

Mapy byly pro tisk vytvořeny v zobrazení UTM (Zone 33N) v souřadnicovém systému WGS84.

Kompozice

Mapa obsahuje všechny základní kompoziční prvky. Celkem šest tematických map pokrývá většinu plochy formátu 70 × 100 cm. Název map vyjadřuje časové vymezení, téma je dáno názvem celé kompozice. Měřítka map jsou provedena v grafické podobě. Legendy tematického obsahu map jsou umístěny v pravém horním rohu dílčích mapových kompozic. Jednotná tiráž mapy obsahuje všechny nezbytné autorské, sestavitelské a vydavatelské informace.

Nadstavbové kompoziční prvky mapy tvoří textové pole, infografická časová osa a schéma. Úvodní textové pole vysvětluje prezentovanou tematiku a zdroje dat, přiložené schéma ilustruje vznik hlavních datových vrstev.

Grafické provedení odpovídá designu zvolenému pro soubor materiálů a mapových panelů výstavy *Kriticky ohrožené jevy našich nářečí*. Tato interaktivní výstava s mapami (www.CeskaNareci.cz) prezentovala v roce 2022 ve Vlastivědném muzeu v Olomouci a v Moravské zemské knihovně v Brně výsledky unikátního výzkumu v rámci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*.

Obsah map

Mapa poskytuje přehled o tom, jak v průběhu 20. století bylo postupně dvojí (tvrdé i měkké) / nahrazováno jedním / Mapa se řadí k syntetickým tematickým mapám.

Výběr metod kartografického vyjádření a znakový klíč

Pro vyjádření informací v mapách byly použity běžně používané metody tematické kartografie. Pro vyjádření územního rozšíření jednoho a dvojího / byla použita metoda plošných znaků v dvoubarevném provedení. Pro jednodušší identifikaci změn mezi dílčími časovými obdobími je plocha změn ústupu dvojího / mezi předchozím a prezentovaným rokem znázorněna výraznější červenou barvou. Ostatní plocha, která je tvořena tzv. pohraničím, tedy oblastí dříve osídlenou německy mluvícím obyvatelstvem, je znázorněna formou stínovaného reliéfu. Znakový klíč je tedy poměrně jednoduchý.

Topografický podklad všech map je znázorněn tradičními metodami (vodstvo, hranice státu, hlavní sídla).

Použitá data

Podrobný popis použitých dat a vzniku znázorněných datových vrstev je uveden na předchozích stranách v části *Tvorba datových vrstev*. Dialektologická data byla získána při realizaci projektu *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*, reg. č. DG20P02OVV029, řešeného v programu NAKI II v letech 2020–2022. Topografická data byla získána a upravena z databáze ArcČR 4.0 (Data ArcČR © ČÚZK, ČSÚ, ARCDATA PRAHA, 2022). Práce používá

také data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (projekt č. LM2018101).

Použitá technologie

Po provedeném podrobném dialektologickém studiu byla získaná tabulková data převedena a zpracovávána v prostředí ArcGIS Pro. V tomto prostředí probíhaly i individuální úpravy dat a potřebné korekce. S využitím ArcGIS Pro byly sestaveny i samotné mapové výstupy. Grafická úprava a finální příprava výstupu pro tisk proběhla v programech Adobe Illustrator a Adobe InDesign ze softwarového balíku Adobe Creative Cloud.

Organizační a technické zabezpečení

Odborné dialektologické zpracování dat provedl hlavní autor publikace Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., zpracování prostorových dat realizovala RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. Kartografické zpracování a návrh znakového klíče realizovali autoři RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M., a Mgr. Jakub Koníček.

Na zpracování dat se podíleli Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D. (excerpce, poslechy, příprava prostorových dat, návrh interpolačního algoritmu), Mgr. Stanislava Spinková (excerpce Slovníkového dotazníku), RNDr. Rostislav Néték, Ph.D. (datové výpočty), Mgr. Ondřej Štrubl (datové výpočty), Mgr. Jakub Žejdlík (technická příprava dat) a RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M. (analýza změn, úprava dat). Odborné konzultace poskytli PhDr. Martina Ireinová, Ph.D., za dialektologické oddělení Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., a prof. RNDr. Vít Voženílek, CSc., za Katedru geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP.

DISKUZE

Územní rozsah dvojího / byl v české dialektologické literatuře vícekrát zpracován, nikdy však zcela důsledně. Když pomineme zpracování menších lokalit, zřejmě prvním autorem, který se pokusil popsat izoglosu dvojího / pro celé území českého národního jazyka, byl B. Havránek (1934, 99, 122, 153, 179). Havránek uvádí jen velmi hrubou mapu a v textu naznačuje své nejistoty ohledně přesného průběhu izoglosy. Hranice jevu na Moravě zcela převzal od F. Trávníčka (1925, 11), pouze zvolil opačný směr popisu izoglosy a přidal několik poznámek, které pramenily z jeho výzkumů a pozorování. Ani tyto poznámky ale nejsou zcela přesné, v případě Tovačova a Kojetínska, kde

Havránek už tvrdé / neshledal, odporují pozdějším výzkumům.⁵⁰ Potvrzují se víceméně na Určicku pozdější prací určického rodáka F. Kopečného (1957, 9) a zřejmě i v Holešově, kde kolísání zaznamenal Bartoš (1896, 35–36).⁵¹ Není jisté, z jakých dat zde Havránek vycházel, zda jeho dialektologický výzkum zde byl cílený (nezdá se to zcela pravděpodobné vzhledem k tomu, že jde převážně o města), navíc Havránek zřejmě nebyl ve svých fonetických pozorováních tak přesný a schopný jemného rozlišování jako např. Bartoš, jehož fonetické observace jsou oceňované i přístrojově vybavenými fonetiky (např. Mazlová 1949, 21, 51, 74, 75). Bartoš pro tyto oblasti konstatuje mnohem menší akustický rozdíl

mezi dvojím *l*, než je tomu východněji na Valašsku (Bar-toš 1896, 16, 35–36, 46), je tak možné, že ho Havránek nezaznamenal. Celá moravská izoglosa, uvedená původně Trávníčkem a převzatá Havránkem, však působí dojmem, že je pouze zobecněnou linií vycházející právě z Bartošova materiálu, a že tudíž není aktuální pro dobu kolem roku 1925. Izoglosu jsme mohli v její jižní části upřesnit prostřednictvím Kolaji (1934), její průběh středomoravskými dialekty však bylo možné pro období kolem roku 1925 pouze modifikovat dílčími údaji pro jednotlivé obce.

B. Havránek se zabýval kromě izoglosy procházející napříč Moravou i okrajovými oblastmi dvojího *l* v Čechách. Jeho jednotlivé údaje byly pro nás velmi cenné, jsou však nutně pouze partikulární, nepokrývají celý prostor a bylo třeba je doplnit zejména na základě prací J. Bachmannové (2005, 2007, 2014).

Pokud jde o to, co bychom mohli pracovní nazvat „moravskou izoglosou“ dvojího *l*, byl pro nás samozřejmě nesmírně cenný František Bartoš, z nějž jsme čerpali většinu údajů pro období kolem roku 1900. Je pravda, že zvláště izoglosa procházející v oblasti dolských dialektů je opřena o výzkumy, které Bartoš podnikl sice v poslední čtvrtině 19. století, ale stále dvě desítky let před rokem 1900. Je však třeba brát v potaz skutečnost, že dialektologové této doby zkoumali dialekt běžně spíše na střední generaci, koneckonců i proto, že výslovnost starších lidí byla často komplikována nedostatkem zubů a najít dobře vyslovujícího informátora ze starší generace nebylo vždy snadné.

Moravskou izoglosu dvojího *l* zpracovává i mapka 5 v Běličově *Nástinu české dialektologie* (1972), kterou vytvořila E. Milavcová. Průběh izoglosy byl zjišťován

z korespondenčních dotazníků pocházejících převážně ze 40. let 20. století, které jsme neměli k dispozici. Po georeferencování mapy jsme zjistili, že průběh linie zvláště v severní části neodpovídá ostatním datům (místy přesahuje areál zjištěný Bartošem, místy naopak není v lokalitách s později doloženým dvojím *l*). Je tak nutné průběh izoglosy považovat za pouze přibližný a nezahrnovali jsme ho do našich dat.

Posledním zpracováním územního rozsahu dvojího *l* je *Český jazykový atlas 1–5* (2012–2016), který ve všech svých pěti dílech uvádí v rámci pravidelných regionálních obměn i územní rozsah dvojího *l*. Při porovnání se zdrojem dat, tedy *Dotazníkem pro výzkum českých nářečí*, bylo ovšem patrné, že při zobrazování izoglosy nebylo dostatečně přihlíženo ke generačnímu rozrůznění dokladů. To jsme ve svém zpracování izoglosy opravili, přičemž jsme průběh izoglosy také zpřesnili o další údaje.

Ačkoli se pro každé časové období podařilo získat 850 až 1 050 bodů s hodnotami (přítomnost/nepřítomnost dvojího *l*), přesto jsme se nutně potýkali s nedostatkem dat. Údaje z první poloviny 20. století z oblasti Čech je třeba považovat za kusé a nedostatečné, a tudíž i rozsah areálů v této době je víceméně rekonstrukcí – nebyli jsme s to určit, v kterých lokalitách se dvojí *l* udržovalo jako fonologická opozice. Po zániku fonologické platnosti dvojího *l* se zpravidla v jazyce ještě hláska *l* (příp. *ɥ*) nějakou dobu udržuje, obvykle jednu až dvě generace, než zmizí docela. Z Duškových výzkumů, které se příliš nezaměřovaly na nejstarší generaci, a z pozůstatků zaznamenaných u Voráče (1955–1976) a Bachmannové (2005, 2007, 2014) nebylo možné starší stav zcela bezpečně určit.

⁵⁰ V Tovačově dokládá přítomnost dvojího *l* *Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyka* ještě v 50. letech 20. století. Na Kojetínsku nacházíme dvojí *l* ještě i ve druhé polovině 20. století (dvojí *l* je doloženo např. nahrávkami N133_04 a N164_02 z Popovic z r. 1967, N017_01 a N018_01 ze Zářičí z r. 1968, N170_01 a N170_02 z Tvorovic z r. 1971).

⁵¹ Kolísání dvojího *l* a přehodnocování pozic, na kterých se užívá, je obvykle předzvěstí jeho zániku v dané lokalitě. V Holešově, který byl okresním městem a byl již po několik generací v blízkém kontaktu s jedním z hlavních dopravních tahů své doby (Severní dráhou císaře Ferdinanda, vzniklou 1841, procházející blízkým Hulínem), se dá nivelizace místního dialektu předpokládat, ale např. hned v sousedních Jankovicích je dvojí *l* bezpečně doloženo ještě pro generaci narozenou po roce 1900 (Šimek 1949), můžeme s ním tedy počítat i kolem roku 1975.

SHRnutí

Dvojí *l*, typické pro slovanské jazyky, v češtině splynulo v jediné *l* jako důsledek procesů hlavní historické depalatalizace. Tento jev, který se na přelomu 13. a 14. století rozšířil v Praze a jejím okolí, pokračuje v dialektech dosud a jeho vývoj lze vnímat jako ústup dvojího *l*. Mapová kompozice zpracovává tento jev formou, jakou dosud zpracován nebyl, ukazuje ho ve čtyřech fázích během 20. století (kolem roku 1900, 1925, 1950 a 1975) a ve dvou historických rekonstrukcích

(kolem roku 1400 a 1550). Je tak zobrazen od svého počátku po relativní současnost. Mapové zpracování nabízí shrnutí dosavadních poznatků české dialektologie a bohemistiky o územním rozšíření dvojího *l*, obsažených implicitně nebo explicitně v publikovaných i nepublikovaných zdrojích. Bodová data, získaná z různých zdrojů, jsou pak zpracována nástrojem ProMAP do nejpravděpodobnějších průběhů izoglos v jednotlivých fázích vývoje jevu.

SUMMARY

The two kinds of *L*, typical for Slavic languages, merged into a single *L* in Czech as a result of the processes of main historical depalatalization. This phenomenon, which became widespread in Prague and its surroundings at the turn of the 13th and 14th centuries, continues in the dialects to this day, and its development can be seen as the decline of the two *L*s. The map composition treats this phenomenon in a way it has not been treated before, showing it in four phases during the twentieth century (around 1900, 1925, 1950 and 1975) and in two

historical reconstructions (around 1400 and 1550). The phenomenon is thus depicted from its origins to the relative present. The mapping offers a summary of the existing knowledge of Czech dialectology and Bohemian studies on the territorial spread of two *L*s, contained implicitly or explicitly in published and unpublished sources. The point data obtained from various sources are then processed by the ProMAP tool into the most probable patterns of isoglosses at different stages of the phenomenon's development.

DEDIKACE

Realizováno v rámci projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně. Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit*. Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, program NAKI II.

MAP DATA VISUALIZATION RECORD M·A·P·S· Num. 22

Rozšíření jednoho a dvojího / během 20. století – kolem r. 1900, 1925, 1950 a 1975

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
Vyskyt jednoho a dvojího /	M3_ustupL	vlastní	polygon	varianta	jedno I		výplň: 20-0-40-0 (CMYK)	-
					dvojí I		výplň: 0-30-60-0 (CMYK)	
					ústup dvojího I		výplň: 0-80-80-0 (CMYK)	
krajská města	KrajDefiniciBod	ArcČR 4.0	bod	-	-		obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 6 pt, tloušťka obrysu: 0,5 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt	Bebas Neue Pro, verzálky, výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 9 pt
				-	-		obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 6 pt, tloušťka obrysu: 0,5 pt halo: výplň: 0-0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,5 pt	Bebas Neue Pro, minusky, výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 9 pt
státní hranice	Stat	ArcČR 4.0	linie	TYP	státní hranice		barva: 0-0-0-45 (CMYK), tloušťka: 1,5 pt	-
				outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)	-		výplň: 0-0-0-20 (CMYK)	-
vodní plochy	VodniPlochyP	výběr z ArcČR 4.0	polygon	-	-		výplň: 77-25-0-0 (CMYK)	-
vodní toky	VodniTokyL	výběr z ArcČR 4.0	linie	-	-		barva: 77-25-0-0 (CMYK), tloušťka: 0,5 pt	-
stínovaný reliéf	Stinovany Relief	ArcČR 4.0	rastr	Value	34–252	-	rozsah barev: 0-0-0-0 až 0-0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-

Rozšíření jednoho a dvojího / – kolem r. 1400 a 1550 [rekonstrukce]

Jev	Vrstva	Zdroj dat	Geoprvek	Rozlišovací atribut		Znak	Parametry znaku	Parametry popisu
				varianta	jedno / dvojí			
Výskyt jednoho a dvojího /	M3_ustupL	vlastní	polygon	-	jedno /		výplň: 20-0-40-0 (CMYK)	-
					dvojí /		výplň: 0-30-60-0 (CMYK)	
krajská města	KrajDefinici-niBod	ArcCR 4.0	bod	-	-		obrys: 0-0-0-75 (CMYK), velikost: 6,7 pt, tloušťka obrysu: 0,5 pt halo: výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,6 pt	Bebas Neue Pro, minusky (Praha verzálky), výplň: 0-0-0-70 (CMYK), velikost: 10 pt halo: výplň: 0-0-0 (CMYK), průhlednost: 50 %, šířka: 0,6 pt
					státní hranice	státní hranice		barva: 0-0-0-45 (CMYK), tloušťka: 1,2 pt
vodní plochy	VodniPlochyP	vlastní výběr z ArcCR 4.0	polygon	outside buffer vrstvy Stat (2,5 km)	-		výplň: 0-0-0-20 (CMYK)	-
					vodní toky	vodní toky		výplň: 77-25-0-0 (CMYK)
stínovaný reliéf	Stinovany Relief	ArcCR 4.0	rastr	Value	34-252		barva: 77-25-0-0 (CMYK), tloušťka: 0,85 pt	-
							rozsah barev: 0-0-0 až 0-0-100 (CMYK), zdroj osvětlení: SZ, kontrast: +15 %, jas: +40 %, průhlednost: 80 %	-

INFORMAČNÍ ZDROJE

Seznam použitých informačních zdrojů je vzhledem ke svému rozsahu uveden souhrnně pro všechny mapy.

U každého zdroje je písmenem (A, Y, L) označena mapa, v níž byl zdroj využit.

A *Slezské asibilace v druhé polovině 20. století* (M·A·P·S· Num. 20)

Y *Výsledky vývoje tvrdého y ve 20. století* (M·A·P·S· Num. 21)

L *Ústup dvojího l během 20. století* (M·A·P·S· Num. 22)

DIALEKTOLOGICKÉ ZDROJE

Publikace

- L ADÁMEK, K. V. (1900) *Lid na Hlinecku*. Praha: Archaeologická komise při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- YL BACHMANN, L. (2001) *Nářečí na Vysokomýtsku*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0859-4.
- L BACHMANNOVÁ, J. (1998) *Podkrkonošský slovník*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0662-1.
- L BACHMANNOVÁ, J. (2005) Izoglosy nářečního mikroregionu. Na materiálu korespondenční ankety ÚJČ z Podkrkonoší. *Naše řeč* 88, s. 169–174.
- YL BACHMANNOVÁ, J. (2007) Okrajové úseky severovýchodočeské nářeční oblasti z pohledu celočeského. Na materiálu korespondenční ankety ÚJČ. *Naše řeč* 90, s. 7–19.
- YL BACHMANNOVÁ, J. (2014) Podřečí severních Čech – 150 let od jeho popisu. *Naše řeč* 97, s. 57–67.
- L BACHMANNOVÁ, J. (2016) *Slovník podkrkonošského nářečí*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2505-0.
- AYL BALHAR, J. (1957) K charakteristice lašského okrajového nářečí na jihozápadním Opavsku. *Slezský sborník* 55, s. 105–114.
- A BALHAR, J. (1958a) Příspěvek k vymezení východních hranic moravské laštiny. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 285–290.
- A BALHAR, J. (1958b) Zájmenné tvary v lašských nářečích. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 399–404.
- A BALHAR, J. (1959) Zvláštní přídavná jména typu *makul kolač, jedlovo dřevo*. *Slezský sborník* 57, s. 359–361.
- A BALHAR, J. (1960) Západoopavský nářeční typ. *Slezský sborník* 58, s. 378–383.
- A BALHAR, J. (1961) Samostatné větné členy v lašských nářečích. *Slezský sborník* 59, s. 239–246.
- A BALHAR, J. (1962) Problematika výzkumu nářeční syntaxe v terénu. *Slezský sborník* 60, s. 414–417.
- A BALHAR, J. (1964a) Glosa k současnému vývoji lašských nářečí. *Slezský sborník* 62, s. 532–535.
- A BALHAR, J. (1964b) Podmínkové věty v lašských nářečích. *Slezský sborník* 62, s. 361–371.
- A BALHAR, J. (1968) Lašská nářečí v marburském archivu. *Slezský sborník* 66, s. 494–510.
- A BALHAR, J. (1969) Časové věty v slezskomoravských (lašských) nářečích. *Slezský sborník* 67, s. 467–475.
- A BALHAR, J. (1974a) Formování městské mluvy v Opavě. *Naše řeč* 57, s. 13–18.
- A BALHAR, J. (1974b) Mluva starší generace Opavanů. K 750. výročí města Opavy. *Slezský sborník* 72, s. 135–142.
- AYL BALHAR, J. (1974c) *Skladba lašských nářečí*. Praha: Academia.
- A BALHAR, J. (1975) Slezská nářečí a Český jazykový atlas. *Slezský sborník* 73, s. 307–311.
- A BALHAR, J. a L. PALLAS. (1963) Vývoj jazyka v nově osídlené obci. *Slezský sborník* 61, s. 166–173.
- YL BARTOCHA, J. (1891) Hláskosloví dolnobřečevské. *Listy filologické* 18, s. 413–447.
- YL BARTOŠ, F. (1886–1895) *Dialektologie moravská I–II*. Brno: Matice moravská.
- YL BĚLIČ, J. (1954) *Dolská nářečí na Moravě*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- AYL BĚLIČ, J. (1972) *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN.
- A BĚLIČ, J. (1975) O jazykové příslušnosti nářečí na Těšínsku. *Naše řeč* 58, s. 206–210.
- YL BERÁNKOVÁ, H. a B. RYCHLÍK, eds. (2000) *Javorník 650*. Brno: Větrné mlýny. ISBN 80-86151-41-7.
- L CUŘÍN, F. (1955) Několik obrozenských zpráv o východočeské výslovnosti souhlásky v. *Naše řeč* 38, s. 261–270.
- Y CUŘÍN, F. (1974) Staré svědectví o východočeském nářečí. *Naše řeč* 57, s. 162–164.
- YL ČEP, T. (1924) Lidové povídky slezské o hasrmanech a fajermonech. *Věstník Matice opavské* 30, s. 86–122.
- YL ČEP, T. (1925–1926) Lidové povídky slezské o čertech a čarodějnicích. *Věstník Matice opavské* 31–32, s. 7–43.
- YL ČERMÁKOVÁ-SLUKOVÁ, A. (1922–1923) Ještědské nářečí. *Od Ještěda k Troškám* 1, s. 55, 88, 133, 161, 211.
- AYL ČERNÝ, J. (1951) Z ústní slovesnosti Ostravska. *Radostná země* 1, s. 63–65.
- AYL Český jazykový atlas 1–5, Dodatky. (2012–2016) 2. vyd. Brno: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v. v. i. ISBN 978-80-86496-66-5. Dostupné z <<https://cja.ujc.cas.cz/>> [cit. 11. 5. 2022].
- AYL DEJNA, K. (1951–1953) *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski I–II*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- AYL DEJNA, K. (1955) Z zagadnień polsko-czeskiego pogranicza językowego. In: KUDĚLKA, M., ed. *Česko-polský sborník vědeckých prací*. Praha: SPN, s. 113–132.
- YL DOČKAL, F. (1967) Čuhácká dědina. Památník podřečí čuháckého. Velký Týnec: Jednotné kulturní a společenské středisko.
- YL DUŠEK, V. J. (1894–1908) *Hláskosloví nářečí jihočeských I–III*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- YL DUŠEK, V. J. (1902) *Kmenosloví nářečí jihočeských*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- A DYGACZ, A. (1958) Hornická píseň v oblasti polského Slezska. *Radostná země* 8, s. 94.
- YL FIALA, J. (1904) O nářečí na Volyňsku. *Český lid* 13, s. 119–126.
- A FÍŠER, B. (1951) Pořekadla a rčení. *Radostná země* 1, s. 25.

- A FIŠER, B. (1952) Lepší deset pekařův eš lekařův. *Radostná země* 2, s. 15–16.
- YL FOJTÍK, F. (2011) *Od vesna do vesna*. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem. ISBN 978-80-260-0971-9.
- YL FOJTÍK, J. a L. SUŠILOVÁ. (2012) *Sobotěnka*. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem. ISBN 978-80-905408-0-4.
- YL FOLPRECHT, J. (1906) Příspěvky k mluvě lidu slováckého na moravském Podluží. In: *Výroční zpráva c. k. české reálky v Plzni za školní rok 1905–1906*. Plzeň: C. k. česká reálka, s. 1–28.
- YL FOLPRECHT, J. (1907) Příspěvky k mluvě lidu slováckého na moravském Podluží. In: *Výroční zpráva c. k. české reálky v Plzni za školní rok 1906–1907*. Plzeň: C. k. česká reálka, s. 29–56.
- YL FOLPRECHT, J. (1908) Slovník k pojednání o mluvě lidu slováckého na moravském Podluží. In: *Výroční zpráva c. k. první české reálky v Plzni za školní rok 1907–1908*. Plzeň: C. k. česká reálka, s. 3–23.
- YL FROLEC, V. a D. HOLÝ. (1967) *Lidové povídky ze Slovácka*. Praha: Odeon.
- YL GEISLER, R. (2010) *Slovník moravsko-slovácko – český. Slovník uherskobrodského nářečí*. 3. vyd. Uherský Brod: EUROTISK Navrátil s. r. o.
- A GELNAR, J. (1958) Kontrování v hrčavské lidové hudbě. *Radostná země* 8, s. 14–20.
- A GELNAR, J. (1959a) Některé slohové znaky v písněvých tvorbě Boženy Peterkové z Janovic. *Radostná země* 9, s. 8–11.
- A GELNAR, J. (1959b) Písně k tanci „bjoly“ z jižního Těšínska. *Radostná země* 9, s. 53–55.
- A GELNAR, J. a O. SIROVÁTKA. (1957) *Slezské písně z Třinecka a Jablunkovska*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- YL GREGOR, A. (1950) Stať o dolnském nářečí. *Listy filologické* 74, s. 62–63.
- YL GREGOR, A. (1959) *Slovník nářečí slavkovsko-bučovického*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- YL HABART, Č. (1928) *Sedlčansko, Sedlcko a Voticko 2*. Sedlčany: Okresní školní výbor v Sedlčanech.
- A HÁJEK, M. (1948) Hornická řeč. *Slezský sborník* 46, s. 103–125.
- AL HÁLA, B. (1960) *Fonetické obrazy hlásek*. Českých, slovenských, francouzských, německých spolu se srovnávacím popisem výslovnosti. Praha: SPN.
- A HALL, T. A. a S. HAMANN (2003) Towards a typology of stop assimilation. *ZAS Papers in Linguistics* 32, s. 111–136.
- YL HALLER, J. (1932) *Popis a rozbor lidové mluvy v pěti podřipských obcích*. Praha: Česká akademie nauk a umění.
- A HANZELKA, E. (1951) Starý kopřivnický krmaš. *Radostná země* 1, s. 68–70.
- A HANZELKA, E. (1953) Rekrutské a vojenské lidové písně Kopřivnicka. *Radostná země* 3, s. 102–105.
- A HANZELKA, E. (1954a) Lašská lidová jména zvířat a rostlin z Kopřivnicka. *Radostná země* 4, s. 30–31.
- A HANZELKA, E. (1954b) Narození a život dítěte za starších dob v Kopřivnici. *Radostná země* 4, s. 115–117.
- A HANZELKA, E. (1954c) Říkaný z Kopřivnicka. *Radostná země* 4, s. 81.
- YL HAVRÁNEK, B. (1934) Nářečí česká. In: HUIJER, O., ed. *Československá vlastivěda 3. Jazyk*. Praha: Sfinx, s. 84–218.
- AYL HODURA, Q. (1904) *Nářečí litomyšlské*. Litomyšl: Musejní spolek v Litomyšli.
- YL HOLUB, Z. (2004) *Doudlebské nářečí a slovník*. České Budějovice: Roční období. ISBN 80-85524-01-5.
- AYL HOREČKA, F. (1941) *Nářečí na Frenštátsku. Pokus o rozbor, abecední seznam slov a rčení*. Frenštát pod Radhoštěm: Okresní osvětový sbor.
- A HOREČKA, F. (1944) *Dodatky k mé knize „Nářečí na Frenštátsku“*. Praha: František Horečka.
- A HOREČKA, F. (1947) Nové dodatky k nářečí na Frenštátsku. *Naše řeč* 31, s. 147–152, 168–169.
- A HOREČKA, F. (1951) Augmentativa a pejorativa na Frenštátsku. *Radostná země* 1, s. 86–88.
- YL HOREČKA, M. (2011) *Tak mluvíme pod Radhoštěm*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě. ISBN 978-80-87210-33-8.
- YL HOŠEK, I. (1900–1905) *Nářečí českomoravské I–II*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Y HRAB, S. a B. HAVRÁNEK. (1951) Dnešní hranice kelečského nářečí. *Naše řeč* 35, s. 60–66.
- YL HRUŠKA, J. F. (1907) *Dialektický slovník chodský*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- AYL HRIVNÁČ, J. (2004) *Nářečí Holasovic. Netradiční porovnání slovní zásoby dvou nářečních oblastí I–II*. Holasovice: [Jiří Hřivnáč].
- A HRIVNÁČ, J. (2009) *Fčyl a prvej. Nářeční příloha ke kronice obce Holasovice*. [Holasovice]: [Jiří Hřivnáč].
- A HUBÁČEK, J. (1966) K otázce slangu ostravských studentů. *Slezský sborník* 64, s. 552–555.
- YL HÚSEK, J. (1914–1915) Moravská vesnice Nová Ves u Uherského Ostroha I. In: *Třináctá výroční zpráva zemské vyšší reálky a třetí výroční zpráva zemského osmiletého reálného gymnasia v Bučovicích za školní rok 1914–1915*. Bučovice: Zemská vyšší reálná škola.
- YL HÚSEK, J. (1915–1916) Moravská vesnice Nová Ves u Uherského Ostroha II. In: *Čtrnáctá výroční zpráva zemské vyšší reálky a čtvrtá výroční zpráva zemského osmiletého reálného gymnasia v Bučovicích za školní rok 1915–1916*. Bučovice: Zemská vyšší reálná škola.
- A HYKEL, C. (1951) Koledy ve Štramberku. *Radostná země* 1, s. 200–202.
- A HYKEL, C. (1952) Tříkrálová lidová hra ze Štramberka. *Radostná země* 2, s. 38–46.
- A HYKEL, C. (1954) Lidové povídky ze Štramberka. *Radostná země* 4, s. 27–28.
- A HYKEL, C. (1956) Pašeráci ve Štramberku. *Radostná země* 6, s. 18–20.
- A HYKEL, C. (1958) Zkameněliny, jejich původ a vznik v ústní lidové tradici ve Štramberku. *Radostná země* 8, s. 44–46.
- YL HYKEŠ, F. (1908–1909) Odchyly řeči lidové na Blatensku. *Český lid* 17, s. 332–335, 18, s. 38–40.
- YL CHLOUPEK, J. (1958a) Infinitiv příslovečný ve východomoravských nářečích. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 273–275.
- YL CHLOUPEK, J. (1958b) Stavba věty a souvětí v archaických nářečích východomoravských. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 61–73.
- YL CHLOUPEK, J. (1959) Vyjadřování situačně druhotných projevů ve východomoravských nářečích. *Naše řeč* 42, s. 266–271.
- Y CHLOUPEK, J. (1963) Tvary třetí osoby mn. č. přít. času ve východomoravských nářečích. *Naše řeč* 46, s. 65–70.
- YL CHLOUPEK, J. (1971) *Aspekty dialektu*. Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně.
- YL ILÍK, F. H. et al. (2011) *Slovník nářečí obcí regionu Dolní Poolšaví. Kunovic, Mikovic, Podolí, Popovic, Sadů (Derfle) a Vése*. Uherské Hradiště: Jiří Jilík.
- A INDRA, B. a I. STOLARÍK. (1958) Lidové písně z Hlučínska. *Radostná země* 8, s. 113–115.
- A INDRA, B. SCHEUFLER, V. a I. STOLARÍK. (1951) Lidové písně havířské. *Radostná země* 1, s. 121–123.
- YL JAKLOVÁ, A. (1997) K současnému stavu chodského nářečí z hlediska sociolingvistického I–II. *Naše řeč* 80, s. 64–72, 116–122.
- YL JANČÁKOVÁ, J. (1970) Vydrovo „titácké“ nářečí po 50 letech. *Naše řeč* 53, s. 243–251.
- YL JANČÁKOVÁ, J. (1987) *Nářečí a běžná mluva na Příbramsku*. Praha: Univerzita Karlova.
- A JANOTKA, M. (1955) Jak se na Frenštátsku faktořilo. *Radostná země* 5, s. 1–4.
- YL JECH, J. (1959) *Lidová vyprávění z Kladska*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- YL JÍLEK, F. (1961) *Jihočeský člověk a jeho řeč*. České Budějovice: Krajské nakladatelství.
- YL JINDŘICH, J. (1956) *Chodsko*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- YL JINDŘICH, J. (2007) *Chodský slovník*. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.

- YL JIREČEK, J. (1863) Podřečí východních Čech. *Časopis Musea království Českého* 37, s. 323–345, 416.
- YL JULÍNEK, J., V. LACHMANN, J. MINX, K. RESCH a K. SOMMER. (2010) *Malý slovníček horáctiny*. Praha: ARSCI. ISBN 978-80-7420-009-0.
- YL JURSA, J. (1928) Hanácká podřečí severomoravská. *Listy filologické* 55, s. 216–226.
- YL KADLČÍK, S. (2005) *Ratíškovské nářečí aneb Ratíškovština*. Ratíškovice: Stanislav Kadlčík.
- YL KAŠÍK, A. (1908) *Popis a rozbor nářečí středoboevského*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- YL KELLNER, A. (1939) Štramberské nářečí. Brno: Melantrich.
- A KELLNER, A. (1941) Nářečí širšího Ostravska. In: MARTÍNEK, V. a J. JUREČEK, eds. *Od Ostravice k Radhošti. Duchovní kultura kraje*. Moravská Ostrava: Kulturní rada pro širší Ostravsko jako krajské ústředí osvětových sborů, s. 48–62.
- AYL KELLNER, A. (1946a) Vývoj a stav nářečí. In: SOBOTÍK, B. et al., eds. *Naše země, náš lid. Hlubčicko, Ratibořsko, Kozelsko*. Opava: Matice opavská, s. 75–94.
- AYL KELLNER, A. (1946b–1949) *Východolašská nářečí I–II*. Brno: Melantrich.
- A KELLNER, A. (1947) K slovníkovému rozruznění východolašských nářečí. *Slezský sborník* 45, s. 41–46.
- A KELLNER, A. (1950a) Nářečí na Hlučínsku. *Český lid* 37, s. 39–43.
- A KELLNER, A. (1950b) *Stav a úkoly české jazykovědy na Slezsku*. Opava: Slezský studijní ústav.
- A KELLNER, A. (1951a) Aby bylo jasno. *Slezský sborník* 49, s. 548–565.
- A KELLNER, A. (1951b) Na okraj polských prací o jazykovém pohraničí polsko-českém na Hlubčicko a Ratibořsko. *Slezský sborník* 49, s. 243–252.
- AYL KELLNER, A. (1952) K opavskému jazykovému zeměpisu. *Slezský sborník* 50, s. 103–112.
- YL KLOFEROVÁ, S. (2009) Nářečí na Boskovicku. In: VÁLKA, M. et al., eds. *Lidová kultura a nářečí na Boskovicku*. Boskovice: Muzeum Boskovicka, s. 308–309. ISBN 978-80-904089-1-3.
- YL KLUŠÁK, K. (1960) K lidovým názvům rostlin ve velickém nářečí. *Naše řeč* 43, s. 96–100.
- A KNOP, A. a L. PALLAS. (1967) Dějiny českého jazyka ve Slezsku. In: KNOP, A. PALLAS, L. a A. LAMPRECHT. *Dějiny českého jazyka ve Slezsku a na Ostravsku*. Ostrava: Socialistická akademie.
- YL KOLAJA, M. (1934) *Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku. Popis a rozbor se slovníkem a mapkou*. Kyjov: Učitelstvo okresu kyjovsko-ždánského.
- L KOLAJA, M. (1958) Obalované *l(u)* země s námi. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 281–285.
- YL KOLAŘÍK, J. (1998) *Současná běžná mluva obyvatel v Napajedlích*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- YL KOLAŘÍK, J. (2010) *Nářeční slovník Luhačovického Zálesí*. Luhačovice: Město Luhačovice. ISBN 978-80-254-7665-9.
- YL KOLKOP, E. (1905–1906) Doplnky k Bartošovu Dialektickému slovníku moravskému. In: *Devátá roční zpráva zemské vyšší reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1905–1906*. Jevíčko: Zemská vyšší reálka, s. 3–42.
- YL KOLKOP, E. (1906–1907) Doplnky k Bartošovu Dialektickému slovníku moravskému. In: *Desátá roční zpráva zemské vyšší reálky císaře a krále Františka Josefa I. v Jevíčku za školní rok 1906–1907*. Jevíčko: Zemská vyšší reálka, s. 33–42.
- YL KONÍŘ, A. (1926) Příspěvek k dialektickému slovníku moravskému. In: *MNĚMA. Sborník vydaný na paměť čtyřicetiletého učitelského působení prof. Josefa Zubatého na Universitě Karlově 1885–1925*. Praha: Jednota českých filologů s podporou Ministerstva školství a národní osvěty, s. 281–301.
- A KOPEČNÝ, F. (1953) Ještě východolašská nářečí. *Slezský sborník* 51, s. 564–565.
- AYL KOPEČNÝ, F. (1956) Ještě poznámka k problému česko-polské jazykové hranice. *Slezský sborník* 54, s. 547–548.
- YL KOPEČNÝ, F. (1957) *Nářečí Úřic a okolí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Y KOPEČNÝ, F. (1958) Mapy k diferenciaci severohanácké oblasti. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 383–386.
- YL KOŠTÁL, J. (1901–1902) Lidová mluva na Bydžovsku. In: *Výroční zpráva vyššího Gymnasia českého na Novém Městě v Praze v Truhlářské ulici za školní rok 1901–1902*. Praha: C. k. vyšší gymnasium české na Novém Městě v Praze, s. 1–17.
- YL KOTÍK, A. (1912) Řeč lidu na Novopacku a Hořicku. Nová Paka: Vlastním nákladem.
- YL KOTSMÍCH, V. (1868) O podřečí doudlebském. In: *Sborník vědecký Musea Království českého. Odbor historický, filologický a filosofický* 1. Praha: Museum Království českého, s. 3–33.
- YL KOUT, R. (1931–1936) Slovník lipenského nářečí. *Záhorská kronika* 14, s. 35–38, 87–90, 103–105; 15, s. 19–21, 46–48, 84–86; 16, s. 14–16, 61–69, 119–121; 17, s. 20–22, 56–60, 119–121; 18, s. 20–22, 60–61, 123–126.
- A KOZUB, K. (1956) Hlučínská svatba. *Radostná země* 6, s. 15–17.
- A KRÁLÍK, S. (1951) Jazyk folklóru Ostravského kraje. *Radostná země* 1, s. 83–86.
- YL KRÁLÍK, S. (1952) K otázce dnešních hranic přechodného nářečí kelečského. *Slezský sborník* 50, s. 113–121.
- A KRÁLÍK, S. (1955) K otázce diferenciaci lašských nářečí. In: ŠAJTAR, D., ed. *Bohumilu Sobotíkovi k padesátinám. Soubor statí a přednášek*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 9–12.
- YL KRÁLÍK, S. (1958) Povaha souvětí v nářečí na Kelečsku. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 75–78.
- YL KRÁLÍK, S. (1984) *Nářečí na Kelečsku. Mluvnická stavba*. Praha: Academia.
- YL KRESTA, B. (2008) *Slovník štramberského nářečí*. Opava: Šmíra-Print. ISBN 978-80-904185-4-7.
- YL KRŠKOVÁ, M. (1974) *Blatské rozprávky*. České Budějovice: Růže.
- A KRÍŠTEK, V. (1950) K mluvě ostravských horníků. *Naše řeč* 34, s. 132–141.
- A KRÍŠTEK, V. (1951) O mluvě našich horníků. *Radostná země* 1, s. 110–112.
- A KRÍŠTEK, V. (1952) Současný stav hornické mluvy na Ostravsku. *Slezský sborník* 50, s. 225–246.
- A KRÍŠTEK, V. (1955) Hornická terminologie v díle Gustawa Morcinka. *Slezský sborník* 53, s. 255–272.
- A KRÍŠTEK, V. (1956) *Ostravská hornická mluva*. Praha: SPN.
- YL KRÍŽKOVÁ, E. (2010) *O kopanické řeči*. Starý Hrozenkov: Informační středisko pro rozvoj Moravských Kopanic.
- YL KUBÍN, J. (1913) *Lidomluva Čechů kladských. Příspěvek k české dialektologii*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- YL KUBÍN, J. Š. (1964–1971) *Lidové povídky z Podkrkonoší I–II*. Praha: Odeon.
- A KURKOVÁ, V. (1956) Vynášení Mařeny na Kajlovci u Opavy. *Radostná země* 6, s. 53–55.
- A KURKOVÁ, V. (1957) Lidové povídky z Hlučínska. *Radostná země* 7, s. 76–79.
- A KURKOVÁ, V. (1958) Těšínské povídky. *Radostná země* 8, s. 11–13.
- A KURKOVÁ, V. (1959) Anekdoty z hornického prostředí. *Radostná země* 9, s. 41–44.
- YL LAKOMÝ, A. (1909–1910) Slovníček hanáckého nářečí z okolí vsi Senice na Litovelsku. Část I (A–O). In: *Třináctá výroční zpráva zemské vyšší reálky v Mor. Ostravě za školní rok 1909–1910*. Moravská Ostrava: Nákladem zemské vyšší reálky, s. 7–30.
- YL LAKOMÝ, A. (1910–1911) Slovníček hanáckého nářečí z okolí vsi Senice na Litovelsku. Část II (P–Ž). Doplněk. Opravy. In: *Čtrnáctá výroční zpráva zemské vyšší reálky v Mor. Ostravě za školní rok 1910–1911*. Moravská Ostrava: Nákladem zemské vyšší reálky, s. 2–30.

- A LAMPRECHT, A. (1951a) Nářečí v okrajových obcích Hlučínska. *Slezský sborník* 49, s. 584.
- A LAMPRECHT, A. (1951b) Z historické dialektologie opavské. *Slezský sborník* 49, s. 334–339.
- A LAMPRECHT, A. (1952) K poměru základního slovního fondu celonárodního jazyka a nářečí na Opavsku. *Slezský sborník* 50, s. 547–552.
- AYL LAMPRECHT, A. (1953) *Středoopavské nářečí*. Praha: SPN.
- A LAMPRECHT, A. (1954a) K disimilačnímu střídání koncovek *-ach*, *-och* v lašských nářečích. *Slezský sborník* 52, s. 532–535.
- AYL LAMPRECHT, A. (1954b) Z jazykového zeměpisu lašského. In: KRÁLÍK, S., ed. *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 34–43.
- AYL LAMPRECHT, A. (1956) Vývoj hláskového systému českého jazyka se zvláštním zřetelem k nářečím na Moravě a ve Slezsku. *Slovo a slovesnost* 17, s. 65–78.
- Y LAMPRECHT, A. (1958) K hláskovému systému v obcích Veřovice a Spálův na pomezí laško-východomoravském. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 290–292.
- AYL LAMPRECHT, A. (1962) Ztráta měkkosti souhlásek a její odraz v našich nářečích. *Naše řeč* 45, s. 147–151.
- A LAMPRECHT, A. (1963) *Slovník středoopavského nářečí*. Ostrava: Krajské nakladatelství.
- A LAMPRECHT, A. (1967) Jazyková situace na širším Ostravsku. In: KNOP, A. PALLAS, L. a A. LAMPRECHT. *Dějiny českého jazyka ve Slezsku a na Ostravsku*. Ostrava: Socialistická akademie.
- YL LAMPRECHT, A. et al. (1976) *České nářeční texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- A LIŠKOVÁ, A. a J. GELNAR. (1961) Julie Valošková z Bludovic a její písně. *Radostná země* 11, s. 18–21.
- YL LORIŠ, J. (1899) *Rozbor podřečí hornostravského ve Slezsku*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- A LOTKO, E. (1959) Interjekční věty v západotěšínských nářečích. *Slezský sborník* 57, s. 224–227.
- A LOTKO, E. (1962) Infinitiv příslovečný v nářečích na Těšínsku. *Slezský sborník* 60, s. 386–389.
- A LOTKO, E. (1963) K problematice česko-polského jazykového pomezí. *Slezský sborník* 61, s. 293–303.
- YL MALINA, I. (1946) *Slovník nářečí mistříčského*. Praha: Česká akademie věd a umění.
- YL MALOVANÝ, J. (1897) Nářečí z Císařova a okolí na Moravě. *Český lid* 6, s. 71–76.
- A MALÝ, J. (1951) Stará „dřevjanica“ ve frýdlantských Pasekách. *Radostná země* 1, s. 20–23.
- AYL MALÝ, J. (1953) *Slovníček nářečí frýdlantského*. Opava: Slezský studijní ústav.
- AYL MALÝ, J. (1956) Doplnky k slovníčku frýdlantského nářečí. *Radostná země* 6, s. 125–126.
- A MAREK, B. (1952) Drobnosti z Hor. Bludovic a z Žermanic. *Radostná země* 2, s. 21.
- YL MAZLOVÁ, V. (1948) Ještědské nářeční rysy v díle Karoliny Světlé. *Naše řeč* 32, s. 61–71, 101–108.
- AYL MAZLOVÁ, V. (1949) *Výslovnost na Zábřežsku. Fonetická studie z moravské dialektologie*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy.
- YL MICHÁLKOVÁ, V. (1971) *Studie o východomoravské nářeční větě*. Praha: Academia.
- A MOJŽÍŠEK, J. (1956) *Lidové písně z Těšínska*. Ostrava: Krajský národní výbor.
- YL MORAVEC, B. (1931) Lidová mluva na Rokycansku. *Český lid* 31, s. 88–91.
- A NEČAS, J. a J. VYSLOUŽIL. (1951) *Hlučínský zpěvníček. Ze sbírek Státního ústavu pro lidovou píseň a Moravských národních písní F. Sušila*. Praha: Orbis.
- YL NEORAL, J. (1883) Příspěvek ku dialektologii moravské I. In: *Výroční zpráva C. k. vyšší reální školy v Brně vydaná ředitelem na konci školního roku 1882–83*. Brno: C. k. vyšší reální škola, s. 3–16.
- YL NEORAL, J. (1884) Příspěvek ku dialektologii moravské II. In: *Třetí výroční zpráva C. k. vyšší reální školy v Brně vydaná ředitelem na konci školního roku 1883–84*. Brno: C. k. vyšší reální škola, s. 3–13.
- YL NOHÁČ, J. (1911) Slovácké nářečí na Podluží. *Český lid* 20, s. 213–218.
- A NOVÁK, P. (1961) Vzpomínka na Bohuslava Indru, sběratele lidových písní na Hlučínsku. *Radostná země* 11, s. 70–73.
- A NOVÁK, R. (1960) Folkloristické zápisy z Bílovecka. *Radostná země* 10, s. 83–84.
- A PACIOREK, M. (1952) Několik rčení z Bohumínska. *Radostná země* 2, s. 20.
- A PACIOREK, M. (1953) Říkadla z Bohumínska. *Radostná země* 3, s. 108.
- A PACIOREK, M. (1956) Přísloví z Bohumínska. *Radostná země* 6, s. 115.
- A PAVLOK, B. (1970) Lašské nářečí Řepiště. In: PAVLOK, B., ed. *Lašská obec Řepiště. Sborník k 700. výročí. Řepiště: MNV*, s. 77–97.
- A PETERKOVÁ, B. (1955) Z nové tvorby v našem kraji. *Radostná země* 5, s. 19.
- A PODEŠVOVÁ, H. a F. DOBROVOLNÝ. (1956) Halekačky z Kopřivnice, Domaslavic a Hnojníka. *Radostná země* 6, s. 22–24.
- YL POSPÍŠILOVÁ, J., ed. (2016) *To sem čula na vlastní oči... Tradiční vyprávění na nedašovském Závřsí*. 2. vyd. Valašské Klobouky; Brno: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Etnologickým ústavem AV ČR, v. v. i., pracoviště Brno. ISBN 978-80-905408-4-2 (Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách). ISBN 978-80-88081-04-3 (Etnologický ústav AV ČR, Praha).
- YL REMEŠ, M. (1958) Příborské nářečí v minulém století. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 292–294.
- YL RODINA, K. (1938) Výslovnost přičestí na -il v nářečí jihozápadních Čech. *Naše řeč* 22, s. 134–137.
- A ROHEL, J. (1951a) Černá země – radostná země. *Radostná země* 1, s. 1–13.
- A ROHEL, J. (1951b) Říkadla hornických dětí. *Radostná země* 1, s. 26.
- A ROHEL, J. (1951c) Z hornického humoru. *Radostná země* 1, s. 125–127.
- A ROHEL, J. (1951d) Z paměti starého havíře. *Radostná země* 1, s. 116–121.
- A ROHEL, J. (1952) Havířovo vyprávění. *Radostná země* 2, s. 67–71.
- A ROHEL, J. (1953) Znají havíři Petra Bezruče?. *Radostná země* 3, s. 74–75.
- A ROHEL, J. (1954a) Hornické kapely. *Radostná země* 4, s. 77–79.
- A ROHEL, J. (1954b) Život hornické rodiny v kolonii na Ostravsku. *Radostná země* 4, s. 7–8.
- A ROHEL, J. (1957) Havířská vyprávění. *Radostná země* 7, s. 46–49.
- A ROHEL, J. a A. SATKE. (1955) Z hornického a dělnického folkloru našeho kraje. *Radostná země* 5, s. 76–78.
- A ROMPORTL, M. (1954a) Přízvuk a melodie v nářečí na Těšínsku. In: KRÁLÍK, S., ed. *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 53–78.
- A ROMPORTL, M. (1954b) *Přízvuk, kvantita a melodie v nářečí na Jablunkovsku*. Opava: Slezský studijní ústav.
- A ROMPORTL, M. (1958) *Zvuková stránka souvislé řeči v nářečích na Těšínsku. Fonetická studie*. Ostrava: Krajské nakladatelství.
- Y RUBIN, A. (1980) K územnímu ústupu dvou jihozápadočeských nářečních jevů. *Naše řeč* 63, s. 20–26.
- YL RYCHLÍK, B. (2001) *Pověsti, pohádky a vyprávění moravských Kopic*. Brno: Doplněk.

- YL RÝZNAR, V. (1932) *O řeči severomoravských hraničářů*. Olomouc: Národní jednota pro východní Moravu.
- YL ŘOUIL, J. (1998) Po leštěnske. *Severní Morava* 76, s. 33–44. ISSN 0231-6223.
- A SALICH, M. (1958) Anežka Volná, zpěvačka lidových písní. *Radostná země* 8, s. 20–24.
- A SATKE, A. (1950) Fonetická povaha tupých sibilant (š, ž) a affrát (č, dž) na jazykovém území Hlučínska. *Slezský sborník* 48, s. 466–472.
- AYL SATKE, A. (1951a) Fonetická stránka nářečí na Opavsku. *Slezský sborník* 49, s. 584–585.
- A SATKE, A. (1951b) Lidová povídka ze Štěpánovic. *Radostná země* 1, s. 166–167.
- A SATKE, A. (1951c) Ubývání palatalisace v západopavském nářečí. *Slezský sborník* 49, s. 200–205.
- A SATKE, A. (1953a) Lidová povídka z Písku. *Radostná země* 3, s. 71–72.
- A SATKE, A. (1953b) Několik poznámek o sběru folkloru, jeho zapisování a o lidových vypravěčích na území širšího Opavska. *Radostná země* 3, s. 70–71.
- A SATKE, A. (1953c) Potrestaná chamtivost. *Radostná země* 3, s. 73–74.
- A SATKE, A. (1954a) Lidová povídka z Hlučínska. *Radostná země* 4, s. 28–29.
- A SATKE, A. (1954b) Lidové povídky z Hlučínska. *Radostná země* 4, s. 72–74.
- A SATKE, A. (1955c) Lidové povídky z Jablunkovska a Hlučínska. *Radostná země* 5, s. 79–83.
- A SATKE, A. (1955d) Pavel Zogata – vypravěč. *Radostná země* 5, s. 118–122.
- A SATKE, A. (1955e) *Lidové povídky z Hlučínska*. Opava: Slezský studijní ústav.
- A SATKE, A. (1955f) Z ústní slovesnosti našeho kraje. *Radostná země* 5, s. 44–46.
- A SATKE, A. (1956a) Koledování na Jablunkovsku. *Radostná země* 6, s. 108–115.
- A SATKE, A. (1956b) Vliv dětského posluchačstva na vypravěčův styl. *Radostná země* 6, s. 35–40.
- A SATKE, A. (1957a) Enšpiglovské povídky. *Radostná země* 7, s. 121–123.
- A SATKE, A. (1957b) Přetváření folklorních látek v tradičním a hornickém prostředí. *Radostná země* 7, s. 33–39.
- A SATKE, A. (1957c) Tři dětské hry ze Svobody na Hlučínsku. *Radostná země* 7, s. 113–114.
- A SATKE, A. (1958a) Dva horničtí vypravěči. *Radostná země* 8, s. 46–52.
- AYL SATKE, A. (1958b) O mluvě, pohádkách a písních lidu. In: FICEK, V., ed. *Hlučínsko. Příroda – lid – kultura*. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě, s. 137–184.
- AYL SATKE, A. (1958c) *Hlučínský pohádkář Josef Smolka*. Ostrava: Krajské nakladatelství.
- AYL SATKE, A. (1958d) Z prozaické ústní slovesnosti Hlučínska. *Radostná země* 8, s. 106–112.
- AYL SATKE, A. (1959) Rozklad pohádky předimenzováním sujetové stavby. *Radostná země* 9, s. 67–79.
- A SATKE, A. (1960) Zvuková stránka v zakončení a v závěrečných formulích slezských pohádek. *Radostná země* 10, s. 21–26.
- A SATKE, A. (1961) Několik poznámek k využívání a sestavování repertoáru u vypravěčů a zpěváků. *Radostná země* 11, s. 33–43.
- AYL SATKE, A. (1984) *Pohádky, povídky a humorky ze Slezska*. Ostrava: Profil.
- AYL SATKE, A. (1991) Úsměv a smích. *Anekdoty a humorky slezského venkova a hornického Ostravska*. Karviná: Gramma. ISBN 80-901107-1-1.
- A SATKE, A. a J. ZAHRADNÍK. (1954) Lidové povídky s cikánskými motivy. *Radostná země* 4, s. 110–111.
- A SATKE, A. a V. KURKOVÁ. (1956) Pohádky a povídky z Opavska, Frýdecka a Jablunkovska. *Radostná země* 6, s. 103–108.
- YL SIATKOWSKI, J. (1962) *Dialekt český okolic Kudowy I–II*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- A SIVEK, A. (1949) Několik příspěvků k hornickému výrazivu na Karvinsku. *Slezský sborník* 47, s. 156–158.
- A SKÁLA, E. (1967) Česká nářečí ve Slezsku v marburském jazykovém atlasu. *Slovo a slovesnost* 28, s. 262–268.
- YL SKULINA, J. (1951) Přečhodný pás hranicko-meziříčský. *Slezský sborník* 49, s. 582–583.
- YL SKULINA, J. (1952) K nářeční diferenciaci východní poloviny hranického okresu. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university* 1, A1, s. 94–107.
- A SKULINA, J. (1954a) Jak žili a radovali se havíři. *Radostná země* 4, s. 74–76.
- YL SKULINA, J. (1954b) Příspěvek k historické dialektologii Hranicka. In: KRÁLÍK, S., ed. *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 92–111.
- YL SKULINA, J. (1955) K otázce vzniku nářečního typu hustopečského. *Slezský sborník* 53, s. 112–119.
- YL SKULINA, J. (1956a) K otázce vzniku a vývoje nářečí spálovského. *Slezský sborník* 54, s. 385–393.
- Y SKULINA, J. (1956b) K otázce vzniku nářečí na severovýchodní Moravě. *Časopis Matice moravské* 75, s. 206–210.
- YL SKULINA, J. (1957) K otázce smíšených nářečí na pomezí moravskoslovensko-lašském. *Slezský sborník* 55, s. 243–250.
- Y SKULINA, J. (1958) Archaistický základ severního moravskoslovenského pomezí a pronikání inovace ze sousedních nářečních oblastí. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné země. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Musejní spolek, s. 271–273.
- AYL SKULINA, J. (1958a) Dialekt města Slezské Ostravy. *Slezský sborník* 56, s. 513–518.
- YL SKULINA, J. (1958b) Jazykový vývoj na severním pomezí moravskoslovenské oblasti. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 405–416.
- A SKULINA, J. (1961) Lašské okrajové nářečí na Pštině a Odře. *Slezský sborník* 59, s. 229–239.
- A SKULINA, J. (1962) Z problematiky vývoje nářečí na pomezí dvou blízkých příbuzných jazyků. *Slezský sborník* 60, s. 232–236.
- A SKULINA, J. (1964a) K současným vývojovým tendencím lašských nářečí. *Slezský sborník* 62, s. 48–53.
- YL SKULINA, J. (1964b) *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*. Praha: Československá akademie věd.
- A SKULINA, J. (1964c) Statistický výzkum nářečního vývoje v povodí Ostravice. *Slezský sborník* 62, s. 496–503.
- Y SKULINA, J. (1966) O šíření obecné hanáčtiny. *Naše řeč* 49, s. 88–93.
- A SKULINA, J. (1969) K otázce klasifikace lašských nářečí ve světle areální lingvistiky. *Slezský sborník* 67, s. 68–75.
- A SKULINA, J. (1970a) Obecná laština a ostravská mluvená čeština. *Slezský sborník* 68, s. 305–309.
- A SKULINA, J. (1970b) Příspěvek k poznání běžné mluveného jazyka města Ostravy a Havířova. *Slezský sborník* 68, s. 195–197.
- AYL SKULINA, J. (1979) *Ostravská mluva*. Ostrava: Profil.
- YL SOBĚSLAVSKÝ, S. (1930) Lidová mluva na Soběslavsku. *Český lid* 30, s. 54.
- A SOCHA, V. (1958) Lidové písně ze Lhotky pod Ondřejníkem. *Radostná země* 8, s. 117–120.
- A SOCHA, V. (1960) Písně Anežky Šenkové z Měrkovic. *Radostná země* 10, s. 55–59.
- A SOCHOVÁ, Z. (1953) K jazykové charakteristice Studénky. *Radostná země* 3, s. 68–69.
- YL SOCHOVÁ, Z. (2001) *Lašská slovní zásoba*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0421-1.
- A SOKOLOVÁ, G. (1962) O humorných vyprávěních havířů v Kunčičkách. *Radostná země* 12, s. 36–40.
- A SOKOLOVÁ, G. (1967) Z problematiky hornické lidové slovesnosti Ostravska-Karvinska. *Slezský sborník* 65, s. 89–104.

- A SOKOLOVÁ, G. (1972) O vztahu jazyka a národnosti u mládeže. *Slezský sborník* 70, s. 170–184.
- A SOKOLOVÁ, G. a L. POUROVÁ. (1962) Pohádky hornického vypravěče Rudolfa Dadáka. *Radostná země* 12, s. 80–87.
- YL SOMMER, K. a J. JULÍNEK. (2011) Dodatky ke slovníku horáctiny. *Protivanovský zpravodaj* 5, 6/53, s. 5–6.
- YL STEUER, F. (1932) Branické podřečí. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 45, s. 211–249.
- A STIEBER, Z. (1934) *Geneza gwar laskích*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- A STOLARÍK, I. (1951) Lidové písně z Hřčavy. *Radostná země* 1, s. 35–38.
- A STOLARÍK, I. (1952) Lidová hudební tvořivost na Hřčavě. *Radostná země* 2, s. 22–36, 109–116; 4, s. 81–85, 112–115.
- A STOLARÍK, I. (1954) Stariček Bužek vzpomíná na Leoše Janáčka. *Radostná země* 4, s. 7–8.
- A STOLARÍK, I. (1955) Návštěva u stařenky Strnadelové v Trojanovicích. *Radostná země* 5, s. 122–124.
- A STOLARÍK, I. (1956) Lidová zpěvačka Marie Sušková. *Radostná země* 6, s. 89–90.
- A STOLARÍK, I. (1957) Z nových písní Anny Dřevjané. *Radostná země* 7, s. 121–123.
- A STUHLÝ, V. (1955) Ze života slezských dětí. *Radostná země* 5, s. 39–43.
- YL SUŠILOVÁ, L. (2010) *Kloboucký rok. Starobylé zvyky a obyčej celého roku ve Valašských Kloboukách*. Valašské Klobouky: Muzejní společnost ve Valašských Kloboukách ve spolupráci s Městským muzeem. ISBN 978-80-254-8527-9.
- YL SVĚRÁK, F. (1941) *Boskovické nářečí*. Brno: Melantrich.
- L SVĚRÁK, F. (1950) Starší a mladší vrstva nářečí svatobořického. *Slovo a slovesnost* 12, s. 152–160.
- YL SVĚRÁK, F. (1954) Charakteristika karlovického nářečí. In: KRÁLÍK, S., ed. *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykových studií*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 119–125.
- YL SVĚRÁK, F. (1957) *Karlovické nářečí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- YL SVĚRÁK, F. (1958) Jazyková stránka starých obecních účtů ze Svatobořic. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 371–382.
- YL SVĚRÁK, F. (1966) *Nářečí na Břeclavsku a v dolním Pomoraví*. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- YL SVĚRÁK, F. (1971) *Brněnská mluva*. Brno: Universita J. E. Purkyně.
- A ŠAJTAR, D. (1951a) Lidové písně zbojnické. *Radostná země* 1, s. 175–187.
- A ŠAJTAR, D. (1951b) Lidové povídky o zbojnicích. *Radostná země* 1, s. 163–164.
- A ŠAJTAR, D. (1962) Slezský písničkář A. Chamrád. *Radostná země* 12, s. 1–12.
- YL ŠEBESTOVÁ, A. (1947) *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha: Fr. Borový.
- YL ŠEMBERA, A. V. (1864) *Základové dialektologie československé*. Vídeň: Vlastním nákladem.
- YL ŠETELÍKOVÁ, L. (1925) *O našich lidoch. 16 povídek v nářečí předmostském*. Praha: Fr. Borový.
- YL ŠÍPKOVÁ, M. (1993) *Stavba věty v mluvených projevech. Syntax hanáckých nářečí*. Jinočany: Nakladatelství H&H. ISBN 80-85787-31-8.
- YL ŠLOSAR, D. (1958) Dnešní rozdělení nářečí na východní Moravě. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 387–390.
- A ŠLOSAR, D. (1971) Přehled slovtvorby substantiv v ostravickém typu lašských nářečí. *Slezský sborník* 69, s. 66–75.
- A ŠPAČEK, K. (1957) Přísloví a rčení z Brušperka. *Radostná země* 7, s. 5.
- A ŠPAČEK, K. (1958) Hrst lidových rčení. *Radostná země* 8, s. 24–25.
- A ŠRÁMEK, R. (1959) Nářeční slovníček z východního Hlučínska. *Radostná země* 9, s. 12–18.
- A ŠRÁMEK, R. (1961) Názvosloví pluhu v lašských nářečích. *Radostná země* 11, s. 8–15.
- A ŠRÁMEK, R. (1962) Zbytky starého příbuzenského názvosloví na Hlučínsku. *Radostná země* 12, s. 33–35.
- A ŠRÁMEK, R. (1963) Působení neslovanského jazyka na české (lašské) nářečí. Na jazykovém materiálu z Hlučínska. *Slezský sborník* 61, s. 146–165.
- A ŠRÁMEK, R. (1979) K poválečnému vývoji lašských nářečí. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 28, A27, s. 89–95.
- AYL TĚMA, B. (1958) *Mluva hutníků na Bohumínsku a Karvínsku*. Praha: Státní vědecká knihovna.
- A TĚMA, B. (1963) Vliv místního nářečí na spisovnou češtinu žáků na Těšínsku. *Slezský sborník* 61, s. 24–45.
- A TĚMA, B. (1965) Expresivní prostředky společenských mluv na Těšínsku. *Slezský sborník* 63, s. 84–103.
- A TĚMA, B. (1966) Vývojové tendence východolašského nářečí u místního obyvatelstva české národnosti. *Slezský sborník* 64, s. 533–542.
- A TĚMA, B. (1967) Vývojové tendence nářečí východolašských u místního obyvatelstva polské národnosti. *Slezský sborník* 65, s. 243–248.
- A TĚMA, B. (1969) Pracovní mluvy východního Těšínska. *Slezský sborník* 67, s. 105–113.
- A TĚMA, B. (1972) Mluva žen na severním Těšínsku. *Slezský sborník* 70, s. 54–59.
- A TOKARSKÝ, O. (1955) Dětská říkadla, rozpočítadla a škadlivky. *Radostná země* 5, s. 72–76.
- YL TOMÍČEK, A. (1928–1929) Rázovitá mluva na Litomyšlsku. Ze Sloupnice a okolí. *Od Trstenické stezky. Vlastivědný sborník okresu litomyšlského, poličského a vysoko-mýtského* 7, č. 6, s. 93–95.
- YL TRÁVNÍČEK, F. (1925) *Moravská nářečí*. Praha: Národopisná společnost československá.
- YL TYKAČ, J. (1901) Nářečí horácké na východě českém. *Český lid* 10, s. 58–64, 394–401.
- YL TYKAČ, J. (1903) Z dialektických zvláštností na Českořebovsku. *Český lid* 12, s. 226–227.
- YL UTĚŠENÝ, S. (1956) Dnešní vývojový stav nářečí v okrese poličském ve východních Čechách. *Naše řeč* 39, s. 146–158.
- YL UTĚŠENÝ, S. (1958) K dnešnímu nářečnickému vývoji na česko-hanáckém pomezí. In: FUKAL, R. a M. KOPECKÝ, eds. *Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora*. Brno: Muzejní spolek, s. 268–271.
- YL UTĚŠENÝ, S. (1960) *Nářečí přechodného pásu česko-moravského*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- YL UTĚŠENÝ, S. (1965) Novinky z podještědského nářečí. *Naše řeč* 48, s. 80–85.
- A VAJDA, V. (1956) Několik průpovědí, pořekadel a pranostik z Bilovecka. *Radostná země* 6, s. 126.
- A VALÁŠEK, A. (1956) Z nové tvorby v našem kraji. *Radostná země* 6, s. 20–21.
- A VALÍKOVÁ, D. (1965) Míra vlivu dialektu na utváření fonologického systému konverzační mluvy nově založeného města Havířova. *Slezský sborník* 63, s. 214–220.
- A VALÍKOVÁ, D. (1966) Unifikační tendence ve skloňování mluvy nejmladší generace nově založeného města Havířova. *Slezský sborník* 64, s. 70–76.
- A VALÍKOVÁ, D. (1968) Charakter běžně mluveného jazyka nejmladší generace města Havířova. *Slezský sborník* 66, s. 375–379.
- YL VANČURA, F. (1962) *Doudlebský dialekt*. České Budějovice: Jihočeské muzeum České Budějovice.
- YL VAŠEK, A. (1954) Z jazykového zeměpisu Rožnovska a Valašskomeziříčska. In: KRÁLÍK, S., ed. *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykových studií*. Opava: Slezský studijní ústav, s. 112–118.
- YL VAŠEK, A. (1958) Charakteristika nářečí na Rožnovsku a východním Valašskomeziříčsku. In: MACHEK, V., ed. *Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka*. Praha: SPN, s. 391–398.
- YL VAŠEK, F. (1927–1928) Dialektologie českých nářečí v župě ostravské. *Věstník Matice opavské* 33–34, s. 87–111.

- A VAVREČKA, V. (1951) Nová varianta balady Pani pana zabila. *Radostná země* 1, s. 62.
- A VAVREČKA, V. (1952) Hlučínští „mulaři“. *Radostná země* 2, s. 108.
- A VAVREČKA, V. (1953) Ze slezské lidové slovesnosti;. *Radostná země* 3, s. 72–73.
- A VAVREČKA, V. (1954) Dvě lidové povídky a pověst z Opavska. *Radostná země* 4, s. 121.
- A VÁVROVSKÝ, E. (1951) Laryš, Laryš, to je pun. *Radostná země* 1, s. 188.
- A VÁVROVSKÝ, E. (1954) Lidové povídky z Těšínska. *Radostná země* 4, s. 68–72.
- YL VÁŽNÝ, V. (1934) Nářečí slovenská. In: HUJER, O., ed. Československá vlastivěda 3. Jazyk. Praha: Sfinx, s. 219–310.
- YL VEČEŘA, J. (1925) Nářečí podhorácké na Jihlavsku. *Český lid* 25, s. 370–371.
- YL VOJTOVÁ, J. (2008) *Slovník středomoravského nářečí horského typu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4674-0.
- L VOLÍN, J. (2002) Čtyři scénáře vývoje české laterály. *Čeština doma a ve světě* 10, s. 7–13.
- YL VORÁČ, J. (1955–1976) Česká nářečí jihozápadní. *Studie jazykově zeměpisná*. I–II. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- YL VORÁČ, J. a V. MAZLOVÁ. (1950) O dnešním stavu nářečí na bývalém menšinovém ostrůvku stříbrském. *Naše řeč* 34, s. 13–19.
- YL VOZAR, V. (1949) *Sobůlky. Vlastivědná a národopisná studie slovácké dědiny na Kyjovsku*. Kyjov: Okresní osvětová rada.
- YL VYDRA, B. (1923) *Popis a rozbor nářečí hornoblanického s ukázkami*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy.
- YL WAJS, M. (1940) *Charakteristické rysy lidové mluvy českého Poještědí*. Mělník: [M. Wajs].
- A WODARZ, J. (1954) Lidová povídka o Landeku. *Radostná země* 4, s. 120.
- AYL WODARZ, J. (1955a) Melodie vypovídací věty v nářečí středního Opavska. *Slezský sborník* 53, s. 100–111.
- AYL WODARZ, J. (1955b) Soustava melodických prostředků v nářečí západního Hlučínska. *Slezský sborník* 53, s. 527–543.
- AYL WODARZ, J. (1956) K otázce modulací v západoopavském nářečí. *Slezský sborník* 54, s. 252–276.
- A ZBAVITEL, A. (1957) Staré frenštátské písně tkalcovské. *Radostná země* 7, s. 114–121.
- A ZBAVITELOVÁ, Z. (1953) K lidové tvořivosti na Hukvaldsku. *Radostná země* 3, s. 105–108.
- YL ZEMANOVÁ, M., R. PASTOREK a J. VESELSKÁ. (2010) *Tradiční mluva podhůří Beskyd. Údolí řeky Morávky a Mohelnice*. Raškovice: Obec Raškovice. ISBN 978-80-254-7373-3.
- YL ZÍBRT, Č. (1928) Jak se mluvílo na Předbořicku (okres milevský). *Český lid* 28, s. 204–208.
- YL ZIMA, J. (1937) Příspěvek k slovníku Příbořska. *Listy filologické* 64, s. 154–170.

Studentské práce

(uloženy v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR)

- YL BIELECKI, L. (1947) *Bohumínské nářečí v rámci ostatních lašských nářečí. Hlásokloví*. Praha.
- YL BISTRÁ, J. (1987) *Slovník nářečí bojkovického*. Brno.
- Y BLAŽÍKOVÁ-PIVODOVÁ, R. (1964) *Městská mluva líšeňská. Tradiční místní dialekt*. Brno.
- YL BORDOVSKÁ, J. (2006) *Nářeční terminologie truhlářství na Rožnovsku*. Brno.
- YL BRHELOVÁ, J. (1996) *Diferenční slovní zásoba dolského nářečí v obcích Ježov, Vřesovice a Kyjov. Děti, strava, odívání, dům, domácnost*. Brno.
- YL BROKEŠ, M. (1953) *Písařovské nářečí*. [b. m.].
- YL BROKEŠ, M. (b. r.) *Nářečí obce Písařova*. [b. m.].
- YL BUŽEK, J. (1930) *Nářečí místecké*. [b. m.].
- YL CIGÁNEK, J. (1957) *Slovník lidové mluvy ve třech obcích na Vyškovsku*. [b. m.].
- YL ČAPEK, V. (1957) *Nářečí obce Luká na Litovelsku*. Olomouc.
- YL ČAPKOVÁ, L. (1983) *Soubor lexikálních pojmenovacích jednotek týkajících se zemědělského života a života v zemědělské usedlosti v dialektu městečka Fryšták. Pokus o onomaziologický popis fragmentu lexika*. Brno.
- YL ČAPLA, M. (1946) *Flexe nářečí těšínského*. [b. m.].
- YL ČERVENÁKOVÁ, J. (1982) *Proměny tradičního dialektu ve Velké nad Veličkou*. Brno.
- Y DADÁKOVÁ, A. (1988) *Slovesa ve slovní zásobě nářečí obce Malé Hradisko*. Brno.
- YL DANIELOVÁ, I. (1987) *Diferenční slovní zásoba nářečí Nedašova*. Brno.
- YL DOBROVSKÁ, D. (b. r.) *Tvarosloví obce Lužic*. [b. m.].
- YL DOČKALOVÁ, H. (1964) *Jazyková situace v Uherském Brodě*. [b. m.].
- YL DOLÁKOVÁ, L. (1973) *Větné členy v nářečí obce Křížanovice*. Brno.
- YL DULAVA, R. (b. r.) *Frydecké nářečí*. [b. m.].
- YL DUŠKOVÁ, M. (1930) *Nářečí ve Žďáře u Staré Paky*. [b. m.].
- Y FIC, K. (1968) *Hlásoklovný a tvaroslovný systém nářečí obce Drahonín*. Brno.
- Y FIC, K. (1971) *Drahonínské nářečí*. Brno.
- YL FOJTOVÁ, E. (1951) *Nářečí Nového Hrozenkova a Karolinky*. [b. m.].
- YL FRANTIŠEK, V. (b. r.) *Popis a rozbor rodného nářečí Kunovského (s ukázkami)*. [b. m.].
- YL GOLKA, E. (b. r.) *Popis lašského podřečí v Hrabové na Moravě*. [b. m.].
- YL GRAUBNEROVÁ, M. (1994) *Diferenční slovní zásoba nářečí Strážnice*. Brno.
- YL HILSKÝ, J. (1950) *Charakteristika a slovník nářečí hodslavského. Dialektologická monografie jedné obce*. [b. m.].
- YL HOFER, J. (b. r.) *Nářečí obcí Blišic a Lískovce na okr. Kyjovském*. [b. m.].
- YL HOLKOVÁ, J. (b. r.) *Výslovnost na Jevíčku*. [b. m.].
- YL HORÁKOVÁ, A. (1983) *Dialekt v obci Bošovice*. Brno.
- YL HORKÁ, M. (1965) *Zemědělský slang z hlediska slovtvorného. Slovtvorný rozbor hlavního jádra výrazových prostředků*. Brno.
- Y HVĚZDOVÁ, H. (1958) *Nářeční slovník tří obcí na Třebíčsku: Hostákova, Smrku a Valdíkova*. [b. m.].
- Y JAKŠOVÁ, I. (1986) *Tradiční nářečí v Lysicích*. Brno.
- YL JAKUBÍKOVÁ, J. (1948) *Slovník vyškovského nářečí*. [b. m.].
- YL JURÁSEK, J. (b. r.) *Popis a rozbor nářečí chylického*. [b. m.].
- YL KALOUSOVÁ, A. (1958) *Slovník nářečí Velké nad Veličkou, Hrubé Vrbky a Malé Vrbky*. Brno.
- YL KASLOVÁ, V. (1947) *Příspěvek k studiu severomoravských nářečí*. [b. m.].
- YL KEBRLE, V. (1925) *Nářečí na Semilsku*. [b. m.].
- YL KECLÍK, J. (1948) *Hlásokloví dědiny Duban na Prostějovsku*. [b. m.].
- YL KELLEROVÁ-ZÁVODNÁ, E. (b. r.) *Metylovsko-Ihotské nářečí*. [b. m.].

- YL KELLNER, A. (b. r.) *Popis podřečí štramberského*. [b. m.].
- YL KOLAJA, M. (1910) *Různořečí vlkošské*. Praha.
- YL KOVALČÍK, Z. (b. r.) *Nářečí obcí Petřvaldu a Rychvaldu*. [b. m.].
- YL KRÁL, M. (1932) *Příspěvky k dialektologii z okolí Čes. Budějovic. Hláskosloví a tvarosloví. Velešín*. [b. m.].
- YL KRÁLÍK, S. (b. r.) *Hláskosloví a tvarosloví nářečí kelčského*. [b. m.].
- Y KUNST, A. (1949) *Rozbor nářečí v obcích Blatnice a Ohrazenice*. [b. m.].
- YL LIPÁR, M. (1966) *Tvarosloví v Hrubé Vrbce*. [b. m.].
- YL LOSÍK, V. (1949) *Hláskosloví obce Laškova a okolí*. [b. m.].
- YL MAHDALOVÁ, J. (1972) *Souvětí podřadné v nářečí Suché Loze*. Brno.
- YL MAIER, V. (b. r.) *Hláskové nářečí města Sl. Ostravy*. [b. m.].
- YL MANČÍKOVÁ, H. (1972) *Souvětí v nářečí pozlovickém*. Brno.
- YL MARTIŠKOVÁ, V. (1983) *Soubor lexikálních pojmenovacích jednotek týkajících se zemědělského zařízení a života v zemědělské usedlosti v dialektu města Strání. Pokus o onomaziologický popis lexika*. Brno.
- YL MASARIKOVÁ, I. (1991) *Diferenční slovní zásoba nářečí Starého Hrozenkova, Žitkové, Vápenic a Vyškovce /rostliny, práci, zvířata/*. Brno.
- YL MAŠLÁNOVÁ, J. (1975) *Hláskoslovný a tvaroslovný popis nářečí obce Loukov u Bystřice pod Hostýnem*. Brno.
- YL MAZALOVÁ, J. (1969) *Nářečí obce Bohaté Málkovic Hláskosloví*. Brno.
- YL MECH, F. (b. r.) *Nářečí obce Rychvaldu Přehled hláskového systému, popis tvarosloví a nářeční ukázky*. [b. m.].
- YL MORÁVEK, J. (b. r.) *Příspěvek k nářečí dolského. Popis a rozbor různorečí nedakonského*. [b. m.].
- YL MOŠKOŘ, E. (1932) *Lašské nářečí z Frýdecka a jeho poměr k jazyku československému a polskému*. [b. m.].
- YL MUROVÁ, D. (2006) *Současné tendence ve vývoji slovní zásoby obce Petřvald*. Brno.
- YL NESRSTOVÁ, M. (1989) *Diferenční slovní zásoba nářečí Javorníka. Strava, odívání, dům, domácnost, dvůr*. Brno.
- Y NOVOTNÁ, V. (1958) *Nářeční slovník obcí Třesov, Kozlany a Studenec*. Brno.
- Y ODEHNALOVÁ, J. (1969) *Tradiční teritoriální dialekt obce Lipůvka. Hláskosloví a tvarosloví*. Brno.
- YL ONDRÁŠ, F. (b. r.) *Slovník jedné oblasti nářečí dolského*. [b. m.].
- YL ORBANOVÁ, L. (2007) *Vývoj nářečí na Opavsku*. Brno.
- YL PASTRŇÁK, M. (1946) *Hláskosloví nářečí těšínského*. [b. m.].
- YL PĚČKOVÁ, J. (1957) *Nářečí obce Čehovice u Prostějova*. Olomouc.
- YL POMYKALOVÁ, B. (1994) *Slovní zásoba v Suchově se zaměřením na slovesa*. Brno.
- Y POSPÍCHAL, L. (1948) *České nářečí na jihozápadní Moravě*. [b. m.].
- YL PROKEŠOVÁ-ŠTĚPÁNOVÁ, M. (1957) *Nářečí obce Vlčovic*. Olomouc.
- YL PROKOPOVÁ, J. (1972) *Větné členy v nářečí žarošickém*. Brno.
- YL RADVAN, E. (b. r.) *Nářečí městečka Ždánic*. [b. m.].
- YL REZEK, S. (b. r.) *Zápis a rozbor valašského dialektu*. [b. m.].
- Y ROVNEROVÁ, Z. (1956) *Nářečí obce Úsobrna u Jevíčka*. Olomouc.
- YL SEMER, J. (1947) *Východolašské nářečí v Dolní Lutyni a okolí: Tvarosloví*. [b. m.].
- YL SKULINA, J. (b. r.) *Hranické nářečí*. [b. m.].
- YL SLÁMOVÁ, I. (1994) *Generační stratifikace „dialektu“ rodiny v jihovalašském Brumově*. Brno.
- YL SOCHOROVÁ, S. (1987) *Slovní zásoba v obci Pozlovice*. Brno.
- YL SOCHOVÁ, Z. (1952) *Slovník nářečí studenského*. Praha.
- YL SOVA, J. (b. r.) *Popis a rozbor nářečí litovelského. S ukázkami*. [b. m.].
- YL STUDNÍČKA, A. (b. r.) *Nářečí Vnorov a okolí*. [b. m.].
- YL ŠAFARČIKOVÁ, L. (2005) *Vývojové tendence v mluvě obyvatel Strahovic*. Brno.
- YL ŠAJER, J. (1931) *Popis nářečí ve slezském Podbeskydí*. [b. m.].
- AYL ŠENKÝŘOVÁ, J. (1957) *Nářeční slovník obce Morávky u Frýdku*. Brno.
- Y ŠLAPÁKOVÁ, M. (1967) *Slovník nářečí Šemíkovic*. Brno.
- AYL ŠRÁMEK, R. (1958) *Slovní zásoba mluvy v Bobrovnicích, Hoštálkovicích a Lhotce*. Brno.
- YL ŠTĚPANÍKOVÁ, J. (1997) *Slovní zásoba nářečí v obci Kněžpole*. Brno.
- YL TALAFA, R. (1994) *Dialektologický slovník Valašských Klobouk. Dům, strava, odívání, hospodářství*. Brno.
- A TELFER, C. S. (2006) *Coronalization as Assimilation*. Calgary.
- YL TĚMA, B. (b. r.) *Mluva studentů východního Těšínska*. [b. m.].
- YL TESÁŘIKOVÁ, B. (1997) *Dialektologický slovník obce Ladná. Oděv, strava, dům, hospodářství*. Brno.
- YL TRNEČKA, K. (1933) *Vokalismus a slovník nářečí protivanovského*. [b. m.].
- Y UTĚŠENÝ, S. (1949) *Vývoj moravských samohlásek*. Olomouc.
- YL VALIHRACHOVÁ, Z. (1971) *Nářeční promluvy Ludmily Sojkové ze Staroviček*. Brno.
- YL VAŠEK, A. (1952) *Nářečí na Rožnovsku a Valašskomeziříčsku*. [b. m.].
- YL VAŠEK, A. (1960) *Nářečí rožnovsko-meziričská I–II*. [b. m.].
- YL VLČKOVÁ, R. (2006) *Odráz liturgického roku v slovní zásobě obce Zubří na Rožnovsku*. Brno.
- YL VLČKOVÁ, R. (2009) *Zvyky, obyčeje a tradice v lexiku nejstarší generace na Rožnovsku*. Brno.
- YL VODICA, V. (1961) *Nářečí obce Rataj u Kroměříže*. [b. m.].
- YL VOLFOVÁ, S. (1959) *Dialekt a folklor na Náchodsku*. [b. m.].
- Y VYBÍRAL, A. (1945) *Únanovské nářečí*. [b. m.].
- YL ZÁVADA, J. (1930) *Nářečí v Hrabové na Moravě*. [b. m.].
- YL ZEŤKOVÁ, S. (1997) *Nářeční slovník obce Zádveřice*. Brno.
- YL ŽIVNÁ, B. (2007) *Současný stav mluvy u mladé a starší generace na Hranicku*. Brno.
- YL ŽURMANOVÁ, M. (1957) *Popis nářečí Mařatic*. Olomouc.

Archivní zdroje

(uloženy v dialektologickém oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR)

AL Archiv lidového jazyka.

AYL Dotazník pro výzkum českých nářečí.

L Slovníkový dotazník pro nářečí českého jazyka.

Zvukové zdroje

Nahrávky Archivu zvukových záznamů nářečních promluv, Brno: dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

- YL N001_01 Mutěnice HO, 1969.
Y N001_01 Zbraslav BO, 1969.
YL N002_01 Mutěnice HO, 1969.
YL N002_02 Mutěnice HO, 1969.
Y N003_01 Hnojice OL, 1969.
YL N003_01 Mutěnice HO, 1969.
Y N003_02 Biskupice SY, 1969.
Y N003_02 Hnojice OL, 1969.
Y N004_01 Biskupice SY, 1969.
Y N004_02 Habrůvka BK, 1969.
Y N005_01 Habrůvka BK, 1969.
Y N005_02 Knínice u Boskovic BK, 1969.
Y N006_01 Knínice u Boskovic BK, 1969.
Y N007_01 Mladoňovice TR, 1970.
YL N007_01 Radějov HO, 1970.
YL N008_01 Radějov HO, 1970.
YL N008_02 Knínice u Boskovic BK, 1969.
Y N008_03 Šošůvka BK, 1969.
Y N009_01 Šošůvka BK, 1969.
Y N009_02 Palonín SU, 1969.
Y N009_02 Šošůvka BK, 1969.
Y N009_03 Palonín SU, 1970.
Y N010_01 Palonín SU, 1970.
Y N011_01 Palonín SU, 1970.
AYL N012_01 Březová OP, 1966.
YL N012_01 Javorník HO, 1966.
YL N013_01 Javorník HO, 1966.
YL N013_02 Tištin PV, 1966.
YL N014_01 Tištin PV, 1966.
YL N014_02 Javorník HO, 1966.
YL N015_01 Javorník HO, 1966.
Y N015_01 Lipová PV (Hrochov), 1966.
Y N015_02 Lipová PV (Hrochov), 1966.
YL N016_01 Halenkov VS, 1966.
Y N016_01 Lipová PV (Hrochov), 1966.
YL N017_01 Záříčí KM, 1968.
YL N018_01 Záříčí KM, 1968.
YL N018_02 Valašská Bystřice VS, 1968.
YL N019_01 Valašská Bystřice VS, [1968].
YL N019_02 Ostrožská Lhota UH, 1969.
YL N020_01 Ostrožská Lhota UH, 1969.
YL N020_02 Ostrožská Lhota UH, 1969.
YL N021_01 Ostrožská Lhota UH, 1969.
YL N021_01 Velké Karlovice VS, 1970.
AYL N022_01 Fulnek NJ (Lukavec), [1965].
AYL N022_02 Fulnek NJ (Lukavec), [1965].
AYL N022_02 Větrkovice OP, 1965.
AYL N022_03 Janovice FM, 1964.
AYL N023_01 Janovice FM, 1964.
AYL N023_01 Těrlícko KA (Hradiště), 1966.
Y N024_01 Boskovice BK, [197-].
AYL N024_02 Mokrý Lazce OP, 1966.
AYL N024_02 Těrlícko KA (Hradiště), 1966.
AYL N025_01 Hlavnice OP, 1966.
AYL N025_01 Kobeřice OP, 1966.
AYL N025_01 Mokrý Lazce OP, 1966.
YL N026_01 Lanžhot BV, 1965.
YL N026_02 Lanžhot BV, 1965.
Y N027_01 Ctudružice ZN, 1965.
Y N028_01 Ctudružice ZN, 1982.
Y N028_02 Blížkovice ZN, [1982].
Y N028_02 Ctudružice ZN, 1982.
Y N028_03 Blížkovice ZN, [1982].
Y N029_01 Blížkovice ZN, 1982.
Y N029_02 Plaveč ZN, 1965.
Y N030_01 Blížkovice ZN, 1982.
Y N031_01 Blížkovice ZN, 1982.
Y N031_01 Ctudružice ZN, 1982.
Y N032_01 Blížkovice ZN, [1982].
Y N032_02 Blížkovice ZN, [1982].
Y N032_03 Městečko Trnávka SY (Bohdalov), 1966.
Y N033_01 Městečko Trnávka SY (Bohdalov), 1966.
Y N033_02 Městečko Trnávka SY (Bohdalov), 1966.
Y N033_03 Ctudružice ZN, 1965.
Y N034_01 Ctudružice ZN, 1965.
Y N034_02 Ctudružice ZN, 1965.
YL N035_01 Částkov UH, 1965.
Y N035_02 Hlína BO, 1965.
YL N036_01 Částkov UH, [1967].
AYL N037_01 Větrkovice OP, 1965.
AYL N037_02 Hradec nad Moravicí OP (Domoradovice), 1965.
AYL N037_03 Hradec nad Moravicí OP (Domoradovice), 1965.
AYL N038_01 Doubrava KA, [196-].
Y N038_02 Habrovany VY, 1965.
Y N038_03 Olšany VY, [196-].
Y N039_01 Olšany VY, [196-].
Y N039_02 Heřmanov ZR, 1965.
Y N039_03 Heřmanov ZR, 1965.
AYL N040_01 Hlavnice OP, [196-].
AYL N040_02 Darkovice OP, [196-].
AYL N041_01 Darkovice OP, [196-].
Y N041_02 Hlína BO, 1965.
Y N042_01 Hlína BO, 1965.
AYL N042_02 Hlubočec OP, 1962.
AYL N042_03 Hlubočec OP, 1962.
AYL N043_01 Hlubočec OP, 1962.
Y N044_01 Hodov TR, 1966.
Y N044_02 Jány ZR, [1965].
Y N045_01 Jány ZR, [1965].
Y N045_02 Jány ZR, [1965].
AYL N045_03 Sedliště FM, [1968].
AYL N046_01 Sedliště FM, [1968].
AYL N046_02 Janovice FM, 1961.
AYL N047_01 Janovice FM, 1961.
AYL N047_02 Opava OP (Komárov), [196-].
AYL N047_03 Janovice FM, 1961.
YL N048_01 Jedlí SU, 1965.
YL N048_02 Jedlí SU, 1965.
Y N048_03 Jezeřany-Maršovice ZN, 1965.
Y N049_01 Jezeřany-Maršovice ZN, 1965.
Y N049_02 Jezeřany-Maršovice ZN, 1965.
Y N049_03 Kadov ZR, 1966.
Y N049_04 Kadov ZR, 1966.
Y N050_01 Kadov ZR, 1966.
Y N050_02 Kadov ZR, 1966.
Y N050_03 Kadov ZR, 1966.
Y N051_01 Lažany BK, 1965.
Y N051_02 Lažany BK, 1982.
Y N052_01 Lažany BK, 1982.
Y N052_02 Lažany BK, 1982.
Y N052_03 Lažany BK, 1982.
AYL N053_01 Bílovec NJ (Lubojaty), 1966.
YL N053_02 Luboměř NJ, [1965].
Y N053_03 Mašovice ZN, 1967.
Y N054_01 Bošovice VY, 1965.
AYL N054_01 Ostrava OV, [197-].
Y N054_02 Lomnice BO, 1967.
Y N055_01 Lomnice BO, 1967.
Y N055_02 Lomnice BO, 1967.
AYL N055_03 Bílovec NJ (Lubojaty), 1966.
Y N056_01 Brno BM (Líšeň), [197-].
Y N056_02 Brno BM (Líšeň), [197-].
Y N057_01 Lažany BK, 1965.
Y N057_02 Lažany BK, 1965.
Y N058_01 Mašovice ZN, 1967.
AYL N058_02 Mokrý Lazce OP, 1962.
AYL N058_03 Mokrý Lazce OP, 1962.
Y N059_01 Ořechov BO, [1968].
Y N059_02 Ořechov BO, [1968].
Y N060_01 Příkazy OL, 1966.
YL N060_02 Rohatec HO, 1965.
YL N060_03 Rohatec HO, 1965.
YL N061_01 Rohatec HO, 1965.
YL N061_02 Rohatec HO, 1965.
AYL N061_03 Pustějov NJ, 1966.
YL N062_01 Vlachovice ZL, [1962].
YL N062_02 Slavičín ZL, [1962].
YL N063_01 Vysoké Pole ZL, [1962].
YL N063_02 Sehradice ZL, 1962.
YL N064_01 Vysoké Pole ZL, [1962].
YL N064_02 Vlachovice ZL, [1962].
YL N065_01 Přerov PR (Přerov XI-Vinary), 1967.
Y N065_02 Tasovice BK, 1965.
Y N066_01 Starovičky BV, [196-].
Y N066_02 Telnice BO, [196-].
YL N067_01 Šakvice BV, 1965.
Y N067_02 Šumvald OL, 1966.
Y N067_03 Šumvald OL, 1966.
Y N067_04 Starovičky BV, [196-].
Y N068_01 Kamenice JI (Řehořov), 1965.
YL N068_02 Šakvice BV, 1965.
YL N068_03 Šakvice BV, 1965.
YL N069_01 Mysločovice ZL, 1965.
Y N069_02 Ohrozim PV, 1966.
Y N069_03 Ohrozim PV, 1966.
AYL N070_01 Morávka FM, [196-].
YL N070_02 Trnava ZL, 1964.

- YL N070_03 Mysločovice ZL, 1965.
 AYL N071_01 Pustějov NJ, 1966.
 Y N071_02 Roubanina BK, [1972].
 Y N071_03 Roubanina BK, [1972].
 Y N072_01 Roubanina BK, [1972].
 AYL N072_02 Rybí NJ, 1965.
 AYL N072_03 Rybí NJ, 1965.
 AYL N073_01 Petřvald NJ, [1966].
 AYL N073_02 Rybí NJ, [196-].
 AYL N073_03 Petřvald NJ (Petřvald 2-Petřvaldík), 1966.
 AYL N073_03 Rybí NJ, [196-].
 AYL N074_01 Petřvald NJ (Petřvald 2-Petřvaldík), 1966.
 AYL N074_01 Rybí NJ, [196-].
 AYL N074_02 Petřvald NJ (Petřvald 2-Petřvaldík), 1966.
 AYL N074_02 Rybí NJ, [196-].
 YL N074_03 Polešovice UH, 1965.
 YL N075_01 Polešovice UH, 1965.
 YL N075_02 Prostřední Bečva VS, 1966.
 YL N075_03 Prostřední Bečva VS, 1966.
 YL N076_01 Prostřední Bečva VS, 1966.
 Y N076_02 Příkazy OL, 1966.
 Y N077_01 Střítež TR, [1970].
 Y N078_02 Nosislav BO, [1967].
 Y N079_01 Nosislav BO, [1967].
 Y N079_02 Nosislav BO, 1967.
 Y N080_01 Nosislav BO, [1967].
 Y N081_01 Ruprechtov VY, [196-].
 Y N082_01 Ruprechtov VY, [196-].
 Y N082_02 Deblín BO, 1966.
 Y N083_01 Brno BM (Žebětín), 1967.
 Y N083_01 Deblín BO, 1966.
 Y N083_02 Boleradice BV, 1967.
 Y N084_01 Boleradice BV, 1967.
 Y N084_02 Boleradice BV, 1967.
 Y N084_03 Boleradice BV, 1967.
 Y N085_01 Boleradice BV, 1967.
 YL N085_01 Valašské Meziříčí VS (Jurínka), 1967.
 Y N088_02 Habrovany VY, 1968.
 Y N089_01 Habrovany VY, 1968.
 Y N089_02 Habrovany VY, 1968.
 Y N089_03 Habrovany VY, 1968.
 YL N090_01 Vnorovy HO, 1968.
 YL N091_01 Vnorovy HO, 1968.
 Y N091_02 Otaslavice PV, 1969.
 Y N092_01 Otaslavice PV, 1969.
 Y N092_02 Věžná ZR, [198-].
 YL N093_01 Písařov SU, 1972.
 Y N094_01 Dolany OL, 1970.
 AYL N094_02 Dolní Lomná FM, 1970.
 YL N095_01 Veřovice NJ, 1968.
 YL N095_02 Starý Jičín NJ (Petřkovice), 1968.
 YL N095_02 Veřovice NJ, 1968.
 YL N096_01 Starý Jičín NJ (Petřkovice), 1968.
 YL N096_02 Hodslavice NJ, 1968.
 YL N096_02 Hrubčice PV, 1968.
 YL N096_02 Starý Jičín NJ (Petřkovice), 1968.
 YL N097_01 Zubří VS, 1967.
 YL N097_02 Velká Lhota VS, 1967.
 YL N098_01 Velká Lhota VS, 1967.
 AYL N098_02 Pietraszyn POLSKO, 1966.
 AYL N099_01 Pietraszyn POLSKO, 1966.
 AYL N099_02 Krzanowice POLSKO, 1966.
 AYL N100_01 Krzanowice POLSKO, 1966.
 YL N101_01 Nemile SU (Lupěné), 1970.
 YL N101_02 Nemile SU (Lupěné), 1970.
 YL N102_01 Bohuslavice SU, 1970.
 YL N102_01 Dlouhomilov SU, 1970.
 YL N103_01 Dlouhomilov SU, 1970.
 YL N103_02 Dlouhomilov SU, 1970.
 Y N104_01 Otinoves PV, 1968.
 YL N104_02 Bernartice nad Odrou NJ, 1969.
 YL N105_01 Bernartice nad Odrou NJ, 1969.
 YL N105_02 Loukov KM, 1969.
 YL N105_03 Bystřice pod Hostýnem KM (Hlinsko pod Hostýnem), 1969.
 YL N105_04 Nahošovice PR, 1969.
 YL N105_05 Nahošovice PR, 1969.
 YL N106_01 Zlín ZL (Klečůvka), [196-].
 YL N106_02 Ublo ZL, [196-].
 YL N106_03 Ublo ZL, [196-].
 YL N106_04 Bojkovice UH (Přeckovice), [196-].
 YL N107_01 Bojkovice UH (Přeckovice), [196-].
 YL N107_02 Bojkovice UH (Přeckovice), [196-].
 Y N107_03 Jaroměřice nad Rokytou TR (Příložany), 1970.
 YL N108_01 Žitková UH, [1966].
 YL N108_02 Zlín ZL (Klečůvka), [1966].
 Y N109_01 Červený Hrádek JH, 1970.
 Y N109_03 Věžná ZR, 1974.
 Y N110_01 Věžná ZR, 1974.
 Y N110_02 Věžná ZR, 1974.
 YL N110_03 Kyjov HO, 1974.
 YL N111_01 Kyjov HO, 1974.
 YL N111_02 Kyjov HO, 1974.
 YL N111_03 Kyjov HO, 1974.
 YL N111_04 Popovice UH, 1974.
 YL N112_01 Popovice UH, 1974.
 YL N112_02 Popovice UH, 1974.
 YL N113_01 Popovice UH, 1974.
 Y N113_02 Třebíč TR, 1974.
 Y N114_01 Morašice ZN, 1970.
 Y N115_01 Morašice ZN, 1970.
 YL N115_02 Strážovice HO, 1970.
 YL N116_01 Strážovice HO, 1970.
 YL N116_02 Hlohovec BV, 1970.
 YL N116_02 Strážovice HO, 1970.
 YL N117_01 Hlohovec BV, 1970.
 YL N117_02 Hlohovec BV, 1970.
 YL N117_03 Velké Bílovice BV, 1970.
 YL N118_01 Velké Bílovice BV, 1970.
 YL N118_02 Mikulčice HO, 1970.
 YL N118_03 Mikulčice HO, 1970.
 YL N119_01 Mikulčice HO, 1970.
 YL N120_01 Němčice KM, [1970].
 YL N120_02 Němčice KM, [1970].
 YL N120_03 Bystřice pod Hostýnem KM (Hlinsko pod Hostýnem), 1969.
 YL N120_04 Čermotín PR, 1970.
 YL N121_01 Čermotín PR, 1970.
 AYL N121_02 Dolní Lutyně KA, 1971.
 AYL N122_01 Dolní Lomná FM, 1970.
 Y N122_02 Němčice nad Hanou PV, [1971].
 Y N122_03 Němčice nad Hanou PV, [1971].
 AYL N123_01 Mikulčice Hamry FM, 1971.
 AYL N123_02 Trinec FM (Oldřichovice), 1971.
 Y N124_01 Jaroměřice nad Rokytou TR (Příložany), 1970.
 AYL N125_01 Opava OP, 1973.
 AYL N126_01 Opava OP, 1973.
 AYL N126_02 Opava OP, 1973.
 AYL N126_03 Příbor NJ, 1973.
 AYL N126_04 Příbor NJ, 1973.
 AYL N127_01 Příbor NJ, 1973.
 AYL N127_02 Příbor NJ, 1973.
 AYL N127_03 Březová OP, [1973].
 AYL N128_01 Březová OP, [1973].
 YL N128_02 Radotín PR, 1967.
 YL N129_01 Radotín PR, 1967.
 YL N129_02 Velký Újezd OL, 1967.
 YL N129_03 Velký Týnec OL, 1967.
 YL N130_01 Velký Týnec OL, 1967.
 Y N130_02 Borkovany BV, [196-].
 YL N130_03 Olšovec PR, 1967.
 YL N131_01 Olšovec PR, 1967.
 Y N131_02 Drahaný PV, 1967.
 YL N131_03 Hrubčice PV, 1967.
 YL N132_01 Hrubčice PV, 1967.
 YL N132_02 Tištin PV, 1966.
 YL N132_03 Milotice nad Bečvou PR, 1967.
 YL N133_01 Milotice nad Bečvou PR, 1967.
 YL N133_02 Čermotín PR, [1967].
 YL N133_03 Zdounky KM, 1967.
 YL N133_04 Rataje KM (Popovice), 1967.
 Y N133_05 Čučice BO, 1968.
 Y N134_01 Čučice BO, 1968.
 Y N134_02 Čučice BO, 1968.
 Y N134_03 Ivaň BO, 1968.
 Y N135_01 Ivaň BO, 1968.
 Y N135_02 Žarošice HO, 1968.
 Y N135_03 Jezeřany-Maršovice ZN, 1968.
 Y N136_01 Jezeřany-Maršovice ZN, 1968.
 Y N136_02 Jezeřany-Maršovice ZN, 1968.
 YL N136_03 Kobylí BV, 1968.
 YL N137_01 Kobylí BV, 1968.
 AYL N137_02 Krzanowice POLSKO, 1967.
 Y N137_03 Syrovice BO, 1968.
 Y N138_01 Syrovice BO, 1968.
 AYL N138_02 Pietrowice Wielkie POLSKO, 1966.
 AYL N139_01 Pietrowice Wielkie POLSKO, 1966.
 AYL N139_02 Pietrowice Wielkie POLSKO, 1966.
 AYL N140_01 Pietrowice Wielkie POLSKO, 1966.
 AYL N140_02 Branice POLSKO, 1965.
 AYL N141_01 Branice POLSKO, 1965.
 AYL N142_01 Branice POLSKO, 1965.
 AYL N143_01 Branice POLSKO, 1965.
 AYL N143_01 Krzanowice POLSKO, 1966.
 AYL N144_01 Trinec FM (Oldřichovice), 1971.
 AYL N144_02 Nýdek FM, 1971.
 AYL N145_01 Nýdek FM, 1971.
 AYL N145_02 Staříč FM, 1972.
 AYL N145_03 Ostrava OV (Hošťalkovice), 1972.
 AYL N145_04 Morávka FM, 1972.
 AYL N146_01 Čeladná FM, 1972.
 AYL N146_02 Čeladná FM, 1972.
 AYL N146_03 Sedliště FM, 1972.
 AYL N146_04 Bohuslavice OP, 1972.
 AYL N146_05 Bohuslavice OP, 1972.
 Y N147_01 Brno BM (Ořešín), 1962.
 Y N147_02 Chudčice BO, 1967.
 Y N148_01 Chudčice BO, 1967.
 Y N148_02 Chudčice BO, 1967.
 Y N148_03 Hodějnice VY, 1967.
 Y N149_01 Hodějnice VY, 1967.
 Y N149_02 Olbramkostel ZN, 1967.
 Y N150_01 Olbramkostel ZN, 1967.
 Y N150_02 Krásnéves ZR, 1967.
 YL N150_03 Chromeč SU, 1967.
 YL N151_01 Chromeč SU, 1967.
 Y N151_02 Žarošice HO, 1968.

- Y N151_03 Velká Bíteš ZR (Holubí Zhoř), 1968.
- Y N152_01 Velká Bíteš ZR (Holubí Zhoř), 1968.
- Y N152_02 Cidlina TR, 1968.
- Y N152_03 Cidlina TR, 1968.
- Y N153_01 Morašice ZN, 1968.
- Y N153_02 Slatina ZN, 1968.
- Y N154_01 Slatina ZN, 1968.
- Y N154_02 Bohdalov ZR, 1969.
- Y N155_01 Bohdalov ZR, 1969.
- Y N155_02 Pavlínov ZR, 1969.
- Y N156_01 Pavlínov ZR, 1969.
- YL N156_02 Hvězdlice VY (Staré Hvězdlice), 1968.
- YL N157_01 Hvězdlice VY (Staré Hvězdlice), 1968.
- Y N157_02 Bobruška ZR, 1969.
- AYL N157_03 Ostrava OV (Hošťálkovic), [1968].
- AYL N158_01 Ostrava OV (Hošťálkovic), [1968].
- AYL N158_02 Hať OP, 1968.
- AYL N159_01 Hať OP, 1968.
- AYL N160_01 Hať OP, 1968.
- Y N160_02 Rouchovany TR (Šemíkovice), 1967.
- Y N161_01 Rouchovany TR (Šemíkovice), 1967.
- AYL N161_02 Děhylov OP, 1967.
- AYL N162_01 Děhylov OP, 1967.
- Y N162_02 Rešice ZN, 1967.
- Y N163_01 Rešice ZN, 1967.
- YL N163_02 Kvasice KM, 1967.
- YL N164_01 Kvasice KM, 1967.
- YL N164_02 Rataje KM (Popovice), 1967.
- Y N165_01 Moravský Krumlov ZN, 1972.
- Y N165_02 Moravský Krumlov ZN, 1972.
- Y N166_01 Moravský Krumlov ZN, 1972.
- Y N166_02 Moravský Krumlov ZN, 1972.
- Y N166_03 Prostějov PV, 1973.
- Y N167_01 Prostějov PV, 1973.
- Y N167_02 Prostějov PV, 1973.
- YL N167_03 Břeclav BV, 1973.
- YL N168_01 Břeclav BV, 1973.
- YL N168_02 Břeclav BV, 1973.
- Y N168_03 Znojmo ZN, 1973.
- Y N169_01 Znojmo ZN, 1973.
- AYL N169_02 Opava OP, 1973.
- YL N169_03 Uherský Brod UH, 1973.
- YL N170_01 Tvorovice PV, 1971.
- YL N170_02 Tvorovice PV, 1971.
- YL N170_03 Ohrozim PV, 1971.
- YL N171_01 Ohrozim PV, 1971.
- YL N171_02 Ohrozim PV, 1971.
- Y N171_03 Pěnčín PV, 1972.
- Y N172_01 Pěnčín PV, 1972.
- Y N172_02 Charváty OL, 1972.
- Y N173_01 Charváty OL, 1971.
- Y N173_02 Oslonovice ZN, 1971.
- Y N174_01 Oslonovice ZN, 1971.
- YL N174_02 Lipník nad Bečvou PR, 1971.
- YL N175_01 Lipník nad Bečvou PR, 1971.
- AYL N175_02 Ostrava OV, 1973.
- AYL N176_01 Ostrava OV, 1973.
- AYL N176_02 Český Těšín KA, 1973.
- AYL N177_01 Český Těšín KA, 1973.
- Y N178_01 Nové Syrovice TR, 1968.
- Y N179_01 Nové Syrovice TR, 1968.
- Y N179_02 Nové Syrovice TR, 1968.
- Y N180_01 Jimramov ZR (Ubušín), 1972.
- Y N180_02 Nové Město na Moravě ZR, 1973.
- Y N181_01 Nové Město na Moravě ZR, 1973.
- Y N181_02 Hladov JI, 1970.
- Y N182_01 Hladov JI, 1970.
- YL N182_02 Vřesovice HO, 1971.
- YL N183_01 Vřesovice HO, 1971.
- YL N183_02 Boršice u Blatnice UH, 1971.
- YL N184_01 Boršice u Blatnice UH, 1971.
- YL N184_02 Boršice u Blatnice UH, 1971.
- Y N185_01 Hvozď PV, 1971.
- Y N185_02 Hvozď PV (Otročkov), 1971.
- Y N186_01 Hvozď PV (Otročkov), 1971.
- Y N186_02 Věstín ZR, 1971.
- Y N186_04 Drahonín BO, 1970.
- Y N187_01 Drahonín BO, 1970.
- Y N187_02 Drahonín BO, 1970.
- Y N188_01 Drahonín BO, 1970.
- YL N188_02 Vlkoš HO, 1970.
- YL N189_01 Vlkoš HO, 1970.
- YL N189_02 Vlkoš HO, 1970.
- Y N189_03 Lísek ZR (Vojtěchov), 1971.
- Y N190_01 Velký Beranov JI, 1968.
- Y N190_02 Brno BM (Žebětín), 1967.
- Y N191_01 Brno BM (Žebětín), 1967.
- YL N191_02 Radslavice VY (Radslavičky), 1970.
- Y N192_01 Nosislav BO, 1982.
- Y N192_02 Brtnice JI (Příseka), 1969.
- AYL N193_01 Kozlovice FM, 1973.
- Y N193_02 Brno BM (Ořešín), [197-].
- AYL N193_03 Opava OP (Komárov), [197-].
- YL N193_04 Zubří VS, [1972].
- YL N194_01 Hluk UH, [1966].
- YL N194_02 Bánov UH, [1966].
- YL N195_01 Javorník HO, [1966].
- YL N195_02 Suchov HO, [1966].
- YL N196_01 Rudice UH, [196-].
- YL N196_02 Pitín UH, [196-].
- YL N197_01 Starý Hrozenkov UH, [196-].
- YL N197_02 Hřivínův Újezd ZL, [196-].
- YL N197_03 Provodov ZL, [196-].
- YL N198_01 Provodov ZL, [196-].
- YL N198_02 Petrůvka ZL, [196-].
- YL N198_03 Blatnice pod Svatým Antonínkem HO, [196-].
- YL N199_01 Pozlovice ZL, 1967.
- Y N199_02 Kunštát BK, 1965.
- Y N200_01 Kunštát BK, 1965.
- Y N200_02 Kunštát BK, 1965.
- Y N201_03 Brno BM (Husovice), 1974.
- Y N202_01 Brno BM (Husovice), 1974.
- YL N202_02 Rusava KM, 1969.
- YL N203_01 Rusava KM, 1969.
- AYL N204_01 Hnojník FM, 1974.
- AYL N205_01 Hnojník FM, 1974.
- Y N205_02 Litovel OL, 1974.
- Y N206_01 Litovel OL, 1974.
- AYL N206_02 Ostrava OV (Hošťálkovic), [197-].
- Y N207_01 Svitavy SY, 1974.
- YL N208_02 Vsetín VS, [197-].
- YL N209_01 Vsetín VS, [197-].
- YL N210_01 Lhota ZL, 1969.
- YL N211_01 Lhota ZL, 1969.
- YL N211_02 Lužná VS, 1969.
- YL N212_01 Lužná VS, 1969.
- YL N212_02 Halenkovice ZL, 1969.
- YL N213_01 Halenkovice ZL, 1969.
- YL N213_02 Horní Němč UH, [196-].
- AYL N214_01 Slavkov nebo Otice OP, [196-].
- AYL N214_02 Slavkov nebo Otice OP, [196-].
- AYL N214_03 Děhylov OP, [1967].
- AYL N215_01 Děhylov OP, [1967].
- AYL N215_02 Pražmo FM, [196-].
- AYL N216_01 Pražmo FM, [196-].
- AYL N216_02 Hradec nad Moravicí OP (Kajlovec), [196-].
- AYL N217_01 Hradec nad Moravicí OP (Kajlovec), [196-].
- AYL N217_02 Hradec nad Moravicí OP (Kajlovec), [196-].
- AYL N217_03 Šilheřovice OP, [196-].
- AYL N218_01 Šilheřovice OP, [196-].
- AYL N218_02 Slavkov OP, [196-].
- AYL N218_03 Hradec nad Moravicí OP, [196-].
- AYL N220_01 Kozlovice FM, [1973].
- AYL N221_01 Kozlovice FM, [1973].
- Y N221_02 Horní Loučky BO, [196-].
- Y N222_01 Horní Loučky BO, [196-].
- AYL N222_02 Ostrava OV (Polanka nad Odrou), [196-].
- AYL N222_03 Ostrava OV, [197-].
- AYL N223_01 Ostrava OV, [197-].
- Y N223_03 Dolany OL, 1982.
- Y N224_01 Dolany OL, 1982.
- Y N226_01 Štěpánov OL, 1983.
- Y N227_01 Štěpánov OL, 1983.
- YL N227_02 Bystřice pod Hostýnem KM (Hlinsko pod Hostýnem), 1983.
- YL N228_01 Bystřice pod Hostýnem KM (Hlinsko pod Hostýnem), 1983.
- YL N228_02 Loukov KM, 1983.
- YL N229_01 Loukov KM, 1983.
- YL N229_02 Chromč SU, 1983.
- YL N230_01 Chromč SU, 1983.
- Y N230_02 Osová Bítýška ZR, 1983.
- Y N231_01 Osová Bítýška ZR, 1983.
- AYL N232_02 Studénka NJ, 1960.
- AYL N233_01 Studénka NJ, 1960.
- AYL N233_02 Skřipov OP, [196-].
- AYL N233_03 Štramberk NJ, [196-].
- AYL N233_04 Rybí NJ, [1964].
- Y N234_02 Hodějice VY, 1983.
- Y N235_01 Hodějice VY, 1983.
- Y N236_01 Hodějice VY, 1983.
- Y N236_02 Hodějice VY, 1983.
- Y N237_01 Hodějice VY, 1983.
- Y N237_02 Jihlava JI, 1974.
- Y N238_01 Jihlava JI, 1974.
- Y N238_02 Jihlava JI, 1974.
- Y N239_01 Kroměříž KM, 1974.
- Y N240_01 Kroměříž KM, 1974.
- YL N240_02 Mikulov BV, 1974.
- Y N241_01 Želatovice PR, 1982.
- Y N242_01 Želatovice PR, 1982.
- Y N242_02 Dolní Dunajovice BV, 1982.
- Y N243_01 Dolní Dunajovice BV, 1982.
- Y N243_02 Dolní Dunajovice BV, 1982.
- Y N244_01 Dolní Dunajovice BV, 1982.
- AYL N244_02 Bukovec FM, 1981.
- AYL N245_01 Bukovec FM, 1981.
- Y N245_02 Horní Poříčí BK, 1983.
- Y N246_01 Horní Poříčí BK, 1983.
- Y N246_02 Třebíč TR, 1974.
- Y N247_02 Čebín BO, 1976.
- Y N248_01 Příkazy OL, [1966].
- Y N249_01 Příkazy OL, [1966].
- AYL N249_02 Stará Ves nad Ondřejnicí OV (Košetka), [196-].

- AYL N249_03 Bukovec FM, 1966.
 Y N250_01 Starovičky BV, [196-].
 YL N250_02 Vlachova Lhota ZL, 1967.
 YL N251_01 Vlachova Lhota ZL, 1967.
 YL N251_02 Vlachova Lhota ZL, 1967.
 YL N251_02 Vysoké Pole ZL, 1967.
 YL N252_01 Vlachova Lhota ZL, 1967.
 YL N252_02 Brumov-Bylnice ZL (Svatý Štěpán), [1961].
 YL N253_01 Brumov-Bylnice ZL (Svatý Štěpán), [1961].
 YL N253_02 Brumov-Bylnice ZL (Bylnice), [1961].
 AYL N254_04 Chuchelná OP, [196-].
 AYL N255_01 Chuchelná OP, [196-].
 AYL N255_02 Bílá FM, [1960].
 AYL N258_03 Holasovice OP, [196-].
 AYL N259_01 Chuchelná OP, [196-].
 AYL N259_02 Chuchelná OP, [196-].
 YL N301_103_1 Poniklá SM, 1965.
 YL N301_103_2 Poniklá SM, 1965.
 YL N301_103_3 Poniklá SM, 1965.
 YL N301_103_4 Poniklá SM, 1965.
 YL N301_103_5 Poniklá SM, 1965.
 YL N301_103_6 Poniklá SM, 1965.
 YL N302_103_7 Poniklá SM, 1965.
 YL N302_103_8 Poniklá SM, 1965.
 YL N302_106_1 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N302_106_2 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N302_106_3 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_10 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_4 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_5 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_6 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_7 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_8 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N303_106_9 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_11 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_12 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_13 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_14 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_15 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 YL N304_106_16 Světlá pod Ještědem LB (Hoření Paseky), [1964].
 Y N363_301_1 Postřekov DO, 1963.
 Y N363_301_2 Postřekov DO, 1963.
 Y N363_301_3 Postřekov DO, 1963.
 Y N364_301_4 Postřekov DO, 1963.
 Y N364_301_5 Postřekov DO, 1963.
 Y N364_301_6 Postřekov DO, 1963.
 Y N364_301_7 Postřekov DO, 1963.
 Y N364_301_8 Postřekov DO, 1963.
 Y N365_301_10 Postřekov DO, 1963.
 Y N365_301_11 Postřekov DO, 1963.
 Y N365_301_12 Postřekov DO, 1963.
 Y N365_301_9 Postřekov DO, 1963.
 Y N366_301_13 Postřekov DO, 1963.
 Y N366_301_14 Postřekov DO, 1963.
 Y N366_301_15 Postřekov DO, 1963.
 Y N366_301_16 Postřekov DO, 1963.
 Y N366_301_17 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_18 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_19 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_20 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_21 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_22 Postřekov DO, 1963.
 Y N367_301_23 Postřekov DO, 1963.
 Y N368_301_24 Postřekov DO, 1963.
 Y N368_301_25 Postřekov DO, 1963.
 Y N368_301_26 Postřekov DO, 1963.
 Y N368_304_3 Mrákov DO, [196-].
 Y N369_304_4 Mrákov DO, [196-].
 Y N369_304_5 Mrákov DO, [196-].
 Y N369_304_6 Mrákov DO, [196-].
 Y N369_304_7 Mrákov DO, [196-].
 Y N369_304_8 Mrákov DO, [196-].
 Y N370_304_10 Mrákov DO, [196-].
 Y N370_304_11 Mrákov DO, [196-].
 Y N370_304_12 Mrákov DO, [196-].
 Y N370_304_13 Mrákov DO, [196-].
 Y N370_304_9 Mrákov DO, [196-].
 Y N371_304_14 Mrákov DO, [196-].
 Y N371_304_15 Mrákov DO, [196-].
 Y N371_304_16 Mrákov DO, [196-].
 Y N371_304_17 Mrákov DO, [196-].
 Y N371_304_18 Mrákov DO, [196-].
 Y N372_304_19 Mrákov DO, [196-].
 Y N372_304_20 Mrákov DO, [196-].
 Y N372_304_21 Mrákov DO, [196-].
 Y N372_304_22 Mrákov DO, [196-].
 Y N372_304_23 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_24 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_25 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_26 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_27 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_28 Mrákov DO, [196-].
 Y N373_304_29 Mrákov DO, [196-].
 Y N374_306_1 Sulislav TC, 1968.
 Y N374_306_2 Sulislav TC, 1968.
 Y N374_306_3 Sulislav TC, 1968.
 Y N374_306_4 Sulislav TC, 1968.
 Y N374_307_1 Všekary DO, 1966.
 Y N375_307_2 Všekary DO, 1966.
 Y N375_307_3 Všekary DO, 1966.
 Y N375_310_1 Chodská Lhota DO, 1964.
 Y N375_310_2 Chodská Lhota DO, 1964.
 Y N375_310_3 Chodská Lhota DO, 1964.
 Y N376_310_4 Chodská Lhota DO, 1964.
 Y N376_310_5 Chodská Lhota DO, 1964.
 YL N405_455_1 Doudleby CB, 1967.
 YL N405_455_2 Doudleby CB, 1967.
 YL N405_455_3 Doudleby CB, 1967.
 YL N405_455_4 Doudleby CB, 1967.
 YL N405_455_5 Doudleby CB, 1967.
 YL N405_455_6 Doudleby CB, 1967.
 YL N406_455_10 Doudleby CB, 1967.
 YL N406_455_7 Doudleby CB, 1967.
 YL N406_455_8 Doudleby CB, 1967.
 YL N406_455_9 Doudleby CB, 1967.
 YL N407_455_11 Doudleby CB, 1967.
 YL N407_455_12 Doudleby CB, 1967.
 YL N407_455_13 Doudleby CB, 1967.
 YL N407_455_14 Doudleby CB, 1967.
 YL N407_457_1 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_10 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_11 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_2 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_3 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_4 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_5 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_6 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_7 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_8 Soběnov CK, 1966.
 YL N408_457_9 Soběnov CK, 1966.
 YL N409_457_12 Soběnov CK, 1966.
 YL N409_457_13 Soběnov CK, 1966.
 YL N409_457_14 Soběnov CK, 1966.
 YL N409_457_15 Soběnov CK, 1966.
 YL N409_457_16 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_17 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_18 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_19 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_20 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_21 Soběnov CK, 1966.
 YL N410_457_22 Soběnov CK, 1966.
 YL N411_457_23 Soběnov CK, 1966.
 YL N411_457_24 Soběnov CK, 1966.
 YL N411_457_25 Soběnov CK, 1966.
 YL N411_457_26 Soběnov CK, 1966.
 YL N411_457_27 Soběnov CK, 1966.
 YL N412_458_1 Slavče CB, [1968].
 YL N412_458_2 Slavče CB, [1968].
 YL N412_458_3 Slavče CB, [1968].
 YL N412_458_4 Slavče CB, [1968].
 YL N412_458_5 Slavče CB, [1968].

ZDROJE K HISTORICKÉ DIALEKTOLOGII

Prameny

- L ČEJKA, M., J. NECHUTOVÁ a D. ŠLOSAR, eds. (1991) *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita.
 YL HUS, J. (1975) *Výklady*. Praha: Academia.
 L KLATOVSKÝ Z DALMANHORSTU, O. (1540) *Knížka v českém a německém jazyku složená, kterak by Čech německy a Němec česky čísti, psáti i mluvíti učiti se měl. Ein büchlein in Behemischer und Deütscher sprach, wie ein Beham Deütsch, deßgleychen ein Deütscher Behamisch lesen, schreiben und reden lernen soll*. Praha. Fotokopie tisku Strahovské knihovny, Praha, sign. FK III 103. Dostupné z <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-detail/KlatKnizka1540>> [cit. 12. 3. 2022].
 L KOUPIL, O., ed. (2012) *Jezuité Drachovius a Steyer gramatiky češtiny*. Praha: KLP.

- L OPTÁT, B., P. GZEL a V. PHILOMATES. (2019) *Gramatika česká (1533)*. Ed. O. Koupil. Praha: Akropolis. ISBN 978-80-86791-97-5.
- L OPTÁT B. a P. GZEL. (1535) *Isagogicon, jenž jest první uvedení každému počínajícímu se učit, a to ku poznání dvojího, každému velmi potřebného umění: ortografii předkem, kdež se ukazuje české řeči pravé a mírné psaní i čtení, jak kdo má řádně psát i čísti; arithmetyky potom, kdež se oznamuje umění mírného a snadného počítání, jak kdo všeliké počty mírně a snadně má činiti*. Náměšt nad Oslavou. Fotokopie části tisku Knihovny Národního muzea, Praha, sign. 26 E 31 neúpl. Dostupné z <<http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-detail/OptatIsag1535>> [cit. 12. 3. 2022].
- L PORÁK, J., ed. (1979) *Chrestomatie k vývoji českého jazyka (13.–18. století)*. Praha: SPN.
- L URBÁNKOVÁ, E., ed. (1968) *Kronika Trojanská. Guidonis de Columna Historiae destructionis Troiae. Versio bohemica*. Praha: Pragopress.
- YL VOLEKOVÁ, K., ed. (2019) *Orthographia Bohemica*. Praha: Akropolis. ISBN 978-80-7470-234-1.

Sekundární literatura

- L CUŘÍN, F. (1967) *Studie z historické dialektologie a toponomastiky Čech*. Praha: Univerzita Karlova.
- L CUŘÍN, F. (1970) *Kapitoly z dějin českých nářečí a místních i pomístních jmen*. Praha: Univerzita Karlova.
- L DITTMANN, R. (2018) Konsonantismus Bible kralické šestidílné. *Listy filologické* 141, s. 409–448.
- A DŁUGOSZ-KURCZABOWA, K. a S. DUBISZ. (2003) *Gramatyka historyczna języka polskiego*. 2. vyd. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. ISBN 83-235-0137-8.
- AYL GEBAUER, J. (1963) *Historická mluvnice jazyka českého 1. Hláskosloví*. 2. dopl. vyd. Praha: ČSAV.
- L HAVRÁNEK, B. (1955) K historické dialektologii. *Slovo a slovesnost* 16, s. 153–159.
- AYL KOMÁREK, M. (1958) *Historická mluvnice česká I. Hláskosloví*. Praha: SPN.
- L KOMÁREK, M. (1960) K depalatalizaci souhlásek v češtině. *Slovo a slovesnost* 21, s. 173–187.
- L KOMÁREK, M. (2012) *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host. ISBN 978-80-7294-591-7.
- L KOSEK, P. (2014) *Historická mluvnice češtiny. Překlenovací seminář*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6974-9.
- L KOUPILOV, O. (2015) *Grammatikář. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2734-2.
- L LAMPRECHT, A. (1972) K depalatalizaci v staré češtině. *Slovo a slovesnost* 33, s. 154–159.
- AYL LAMPRECHT, A. (1986) Hláskosloví. In: LAMPRECHT, A., D. ŠLOSAR a J. BAUER. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, s. 25–128.
- YL PORÁK, J. (1979) *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Praha: Univerzita Karlova.
- L TOBOLKA, Z. (1910) *Český slovník bibliografický I. České prvotisky (až do r. 1500)*. Praha: Česká Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- L VOIT, P. (2006–2008) *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. I–II. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-312-7; 978-80-7277-390-9.
- L VOIT, P. (2013–2017) *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I–II*. Praha: Academia. ISBN 978-80-86791-98-2; 978-80-200-2752-8.

VLASTIVĚDNÉ A STATISTICKÉ ZDROJE

Zdroje k tzv. pohraničí ve 20. století

- YL BAĐURA, J. (1919) *Lipenský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL BARTOŠ, J. (1972) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 III. Okresy: Olomouc město a venkov, Litovel, Šternberk, Mor. Beroun*. Ostrava: Profil.
- AYL BARTOŠ, J. (1994) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 XIII. Okresy: Bruntál, Jeseník, Krnov, Olomouc: Univerzita Palackého*. ISBN 80-7067-402-4.
- AYL BARTOŠ, J. (2002) Území a obyvatelstvo. In: KURAL, V., Z. RADVANOVSKÝ et al. „Sudety“ pod hákovým křížem. Ústí nad Labem: Albis International, s. 70–88.
- YL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1974) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 IV. Okresy: Šumperk, Zábřeh, Rýmařov*. Ostrava: Profil.
- YL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1976) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 V. Okresy: Prostějov, Boskovice, Mor. Třebová*. Ostrava: Profil.
- AYL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1978) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 VI. Okresy: Přerov, Hranice, Kroměříž*. Ostrava: Profil.
- AYL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1980) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 VII. Okresy: Valašské Meziříčí, Vsetín, Holešov, Gottwaldov (Zlín)*. Ostrava: Profil.
- YL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1984) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 IX. Okresy: Znojmo, Moravský Krumlov, Hustopeče, Mikulov*. Ostrava: Profil.
- YL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (1988) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 XI. Okresy: Jihlava, Nové Město na Moravě, Tišnov, Velké Meziříčí*. Ostrava: Profil.
- AYL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (2000) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 XV. Okresy: Frýdek-Místek, Český Těšín*. V Olomouci: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-244-0047-2.
- AYL BARTOŠ, J., J. SCHULZ a M. TRAPL. (2011) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960 XVI. Okresy: Ostrava, Fryštát, Hlučín*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-2874-1.
- AYL BARTOVSKÝ, V. (1909) *Hranický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL BŘEZINA, J. (1932) *Šumperský okres, Staroměstský okres, Vízmberský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL BUKOVANSKÝ, K. J. (1909) *Kloboucký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL DOMLUVIL, E. (1914) *Val.-Meziříčský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL DOSTÁL, J. a F. ŘÍKOVSKÝ. (1935) *Okres olomoucký*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL DVORSKÝ, F. (1906) *Třebický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL DVORSKÝ, F. (1908) *Náměšťský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL DVORSKÝ, F. (1914) *Strážnický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL DVORSKÝ, F. (1916) *Hrotovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL FELIX, J. (1908) *Frenštátský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.

- YL HAŇÁK, V. (1913) *Mor.-Krumlovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL HLAVINKA, K. a J. NOHÁČ. (1926) *Hodonský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL HOSÁK, L. (1924) *Hustopecký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL HURT, R., ed. (1970) *Kyjevsko*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL CHROMEČ, B. (1929) *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha: Československý kompas.
- AYL CHROMEČ, B. (1935) *Místopisný slovník Československé republiky*. Praha: Československý kompas.
- YL JANOUŠEK, V. (1933) *Okres plumlovský*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KÁRNÝ, M. (1991) „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia.
- YL KNIES, J. (1902) *Blanský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KNIES, J. (1904) *Boskovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KRAMOLIŠ, Č. (1900) *Bučovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL KRAMOLIŠ, Č. (1907) *Rožnovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KRATOCHVÍL, A. (1904) *Ivančický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KRATOCHVÍL, A. (1907) *Velko-Meziříčský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KRATOCHVÍL, A. (1910) *Židlochovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL KRATOCHVÍL, A. (1913) *Pohořelský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL KREUTZ, R. (1927) *Přerovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL KŘEN, J. (2019) *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo.
- YL KVASNICKA, P. (1929) *Holešovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL *Lexikon obcí pro Čechy. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900*. (1904) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- YL *Lexikon obcí pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900*. (1906) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- AYL *Lexikon obcí pro Slezsko. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1900*. (1906) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- YL LIČMAN, A. (1921) *Slavkovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL LINHART, F. (1915) *Místecký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL MALÝ, J. (1931) *Libavský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL MELZER, M. a J. SCHULZ. (1993) *Vlastivěda šumperského okresu*. Šumperk: Okresní vlastivědné muzeum. ISBN 80-85083-02-7.
- YL NEKUDA, V., ed. (1965) *Vyškovsko*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL NEKUDA, V., ed. (1992) *Uherskohradištsko. Vlastivědná příručka*. 2. vyd. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. Vlastivěda moravská.
- YL NEKUDA, V., ed. (1995) *Zlínsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-85048-57-4. Vlastivěda moravská.
- YL NEKUDA, V., ed. (1997) *Moravskobudějovicko, Jemnicko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-85048-75-2. Vlastivěda moravská.
- YL NEKUDA, V., ed. (1999) *Veselsko. Město Veselí nad Moravou*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-85048-94-9. Vlastivěda moravská.
- YL NEKUDA, V., ed. (2002a) *Moravskotřebovsko. Svitavsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-7275-026-7. Vlastivěda moravská.
- AYL NEKUDA, V., ed. (2002b) *Okres Vsetín. Rožnovsko - Valašskomeziříčsko - Vsetínsko. Valašské Meziříčí: Hvězdárna Valašské Meziříčí*. ISBN 80-86298-09-4.
- YL NEKUDA, V., ed. (2005) *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-7275-059-3. Vlastivěda moravská.
- YL NOHÁČ, J. (1911) *Břeclavský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL NOVÁKOVÁ, B., ed. (1991a) *Zeměpisný lexikon ČR. Obce a sídla A–M. Stav k polovině 80. let*. Praha: Academia.
- AYL NOVÁKOVÁ, B., ed. (1991b) *Zeměpisný lexikon ČR. Obce a sídla N–Ž. Stav k polovině 80. let*. Praha: Academia.
- YL OHAREK, V. (1923) *Tišnovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PÁTEK, A. J. (1901) *Jihlavský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1904) *Znojemský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1905a) *Jaroslavský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1905b) *Val.-Klobucký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1906) *Vranovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1907) *Vízovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1910) *Zdounecký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1911) *Kroměřížský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PEŘINKA, F. V. (1930) *Kojetský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PINKAVA, V. (1903) *Litovelský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL PINKAVA, V. (1922) *Unčovský a Rýmařovský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- AYL *Podrobný seznam míst na Moravě*. (1885) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- YL *Podrobný seznam míst v Čechách*. (1885) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- AYL *Podrobný seznam míst ve Slezsku*. (1885) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- AYL *Podrobný seznam míst na Moravě. Nově zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. (1893) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- YL *Podrobný seznam míst v Čechách. Nově zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. (1893) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- AYL *Podrobný seznam míst ve Slezsku. Nově zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1890*. (1894) Wien: Cís. kr. Statistická ústřední komise.
- YL *Podrobný seznam míst pro Čechy. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910*. (1916) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- AYL *Podrobný seznam míst pro Moravu. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910*. (1916) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- AYL *Podrobný seznam míst pro Slezsko. Zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910*. (1916) Vídeň: C. k. Statistická ústřední komise.
- AYL POKORNÝ, F. (1917) *Příborský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL POPELKA, B. (1912) *Jevický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL RAMPULA, V., M. ZEMEK a J. ŠLANCAR. (1986) *Břeclavsko*. 2. vyd. Martin: Osveta.
- AYL RŮŽKOVÁ, J. a J. ŠKRABAL., eds. (2006) *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005 I–II*. Praha: Český statistický úřad.
- AYL SEVERA, V. (1933) *Okres novojičínský*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.

- YL SCHULZ, J. (1990) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960* XII. Okresy: Třebíč, Moravské Budějovice, Dačice. Ostrava: Profil. ISBN 80-7034-038-X.
- AYL SCHULZ, J., M. TRAPL a J. BARTOŠ. (1995) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960* XIV. Okresy: Opava, Bílovec, Nový Jičín. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého. ISBN 80-7067-583-7.
- YL SLAVÍK, F. A. (1897) *Brněnský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* I. Čechy. (1924) Praha: Státní úřad statistický.
- AYL *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* II. Morava a Slezsko. (1924) Praha: Státní úřad statistický.
- YL *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* I. Země Česká. (1934) Praha: Orbis.
- AYL *Statistický lexikon obcí v Republice Československé* II. Země Moravskoslezská. (1935) Praha: Orbis.
- YL SVOBODA, J. F. (1937) *Žďárský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL SVOBODA, J. F. (1948) *Novoměstský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TENORA, J. (1903) *Kunštátský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TENORA, J. (1907) *Bystřický (n.P.) okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TIRAY, J. (1913) *Telecký okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TIRAY, J. (1925) *Dačický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TIRAY, J. (1926) *Slavonický okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL TRAPL, M., J. BARTOŠ a J. SCHULZ. (1982) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960* VIII. Okresy: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Kyjov. Ostrava: Profil.
- YL TRAPL, M., J. BARTOŠ a J. SCHULZ. (1986) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960* X. Okresy: Brno-město, Brno-venkov, Vyškov. Ostrava: Profil.
- AYL VÁCLAVEK, M. (1909) *Vsatský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- YL ZAVADIL, L. a J. TIRAY. (1900) *Břešský okres*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.

Zdroje k tzv. pohraničí v historii

- L ADAMOVIČ, J. et al. (2018) *Česká Lípa. Město na Ploučnici*. Česká Lípa: Město Česká Lípa. ISBN 978-80-905846-1-7.
- L ANDĚL, R. et al. (1991) *Český Dub: 1291-1991*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství. ISBN 80-7047-037-2.
- L BAHLCKE, J. et al. (2001) *Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-402-2.
- L BINTEROVÁ, Z. (2000a) *Od Kalku po Boleboř a Blatno*. Chomutov: Okresní muzeum.
- L BINTEROVÁ, Z. (2000b) *Vilémov*. Vilémov: Obecní úřad.
- L BINTEROVÁ, Z. (2001) *Chbany*. Chomutov: Okresní muzeum.
- L BINTEROVÁ, Z. (2002) *Obce chomutovského okresu. Historií k dnešku*. Chomutov: Okresní muzeum. ISBN 80-239-0031-5.
- L BÖHM, J., M. ŠPAČKOVÁ a K. ŠPAČEK. (2009) *Poběžovice. 650 let. 1359-2009*. Poběžovice: Občanské sdružení Dobrohost. ISBN 978-80-254-6347-5.
- L BOLLECH, E. (1924) *Podbořansko*. Podbořany: Inspektorát českých státních škol.
- L BOŠEK, V. (1940) *Místopis a veřejná správa politického okresu novobydžovského*. Nový Bydžov: Vojtěch Bošek.
- L BROŽOVÁ, E. a K. HERČÍK. (2007) *550 let obce Přepeře. 1457-2007*. Přepeře: Obecní úřad. ISBN 978-80-254-4625-6.
- L BUDIL, V., S. HNÍZDIL a J. ČERVINKA. (1979) *700 let Mnichova Hradiště. 1279 - 1979*. Mnichovo Hradiště: Městský národní výbor.
- L *Bukovno 600 let*. (1987) Bukovno: Místní národní výbor Bukovno.
- L ČÁKA, J. (2001) *Podbrdskem od městečka k městu*. Vyd. 2. Praha: Paseka. ISBN 80-7185-400-X.
- L ČECHURA, J. (2015) *Kladruby 900. Lidé - život - doba*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-61-0.
- L DANIEL, B. (2006) *Zahrádky u České Lípy v dobách minulých: Borek, Karasy, Karba, Šváby, Zahrádky*. Zahrádky: Obec Zahrádky. ISBN 80-239-7579-X.
- L DANIEL, B. (2008) *Stvolínky. Kapitoly z minulosti obce*. Stvolínky: Obec Stvolínky.
- L DANIEL, B. (2014a) *Blíževdly. Z historie obce*. [Blíževdly: Obecní úřad Blíževdly].
- L DANIEL, B. (2014b) *Kvítkov. Z historie obce Kvítkov u České Lípy*. Kvítkov: OÚ Kvítkov.
- L DANIEL, B. (2017) *Holany. O historii, přírodě a lidech městyse a přidružených částí Babylonu, Hostíkovíc, Loubí, Oslovic, Rybnova*. [Holany]: Městys Holany. ISBN 978-80-270-2700-2.
- L DANIEL, B. (2019) *Sosnová, přírodě a lidech naší obce Sosnová u České Lípy*. Sosnová: Obecní úřad Sosnová (okres Česká Lípa).
- L DANIEL, B. (2020) *Naše obec Provodín. Provodín, Srní, Kraví Hora*. Provodín: Obec Provodín.
- L DOMEČKA, L. a F. L. SÁL. (1928–1935) *Královéhradecko I/1–3. Místopis soudního okresu královéhradeckého*. Hradec Králové: Sbor pro zpracování a vydání monografie Královéhradecka.
- L EBELOVÁ, I. a P. HOLODŇÁK, eds. (2004) *Žatec. Historie, kultura, lidé*. Praha: NLN. ISBN 80-7106-443-2.
- L FELCMAN, O. a E. SEMOTANOVÁ. (2005) *Kladsko. Proměny středoevropského regionu. Historický atlas*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. ISBN 80-7286-066-6.
- L FELCMAN, O. a R. GŁADKIEWICZ. (2012) *Kladsko. Dějiny regionu*. Hradec Králové: Filozofická fakulta UHK. ISBN 978-80-87607-00-8.
- L FICTUMOVÁ, I., A. FICTUMOVÁ a P. DANÍČKOVÁ. (2015) *Honezovice 1115-2015*. Honezovice: Obecní úřad. ISBN 978-80-260-8385-6.
- L FIŠAR, M. (2001) *Hodkovice nad Mohelkou. Historie, památky a současnost*. Hodkovice nad Mohelkou: Městský úřad Hodkovice nad Mohelkou. ISBN 80-238-7933-2.
- L FLEISSNER, K. (1936) *Die Geschichte der Stadt Luditz. In chronol. Darstellung*. Luditz: [Karl Fleissner].
- L FRANK, M. (2018) *Krásné Údolí. 1488-2018*. Toužim: Město Krásné Údolí. ISBN 978-80-270-3461-1.
- L FUČÍK, J. J. (1928) *Historický místopis částí bývalého panství milíčevského a radim-peckovského v okresu lomnickém*. Lomnice nad Popelkou: Učitelská jednota Komenský.
- L HLAVÁČEK, P. (1993) *Kadaň. Historie*. Kadaň: Terra.
- L HOFFMANN, F. (1992) *České město ve středověku. Život a dědictví*. Praha: Panorama.
- L HOSÁK, L. (1967) *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960* I. Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848. Ostrava: Profil.
- L HOSÁK, L. (2004) *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. vyd. Praha: Academia. ISBN 8020012257.
- L JANÁK, J. (1999) *Dějiny Moravy 3/1. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. ISBN 80-85048-89-2. Vlastivěda moravská.
- L JANČÁREK, P. a J. HOUDEK. (1959) *Most. Město tradic a budoucnosti*. Most: Městský dům osvěty.
- L JANOUŠEK, J. a J. MATYS, eds. (1937) *Místopis soudního okresu Královédvorského*. Dvůr Králové nad Labem: Vlastivědná komise.

- L JETMAROVÁ, M. et al. (2017) *Vroutek*. Vroutek: Město Vroutek. ISBN 978-80-270-2235-9.
- L KILIÁN, J. et al. (2015) *Teplíce*. Praha: NLN. ISBN 978-80-7422-339-6.
- L KLÁPŠTĚ, J. (1997) Svědectví o proměnách české země. *Vesmír* 76, s. 343–346.
- L KOCÁNOVÁ, B. a J. TOMAS. (2006) *Městská kniha Litoměřic (1341)–1562. V kontextu písemností městské kanceláře*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 80-7044-736-2.
- L KOČKA, V. (2010) *Dějiny politického okresu Kralovického*. 2. vyd. Chrástany: Agrosience ve spolupráci s Musejním spolkem královského města Rakovníka a okresu Rakovníckého a Muzeum T.G.M. Rakovník. ISBN 978-80-85081-32-9.
- L KONVALINKA, A. (1936) *Bílovecký okres. Stručný popis geologický, archeologický, zeměpisný, dějepisný a místopisný*. Velká Polom: Místní osvětová komise.
- L KOŠTÁL, B. (2015) *Úštěk*. Hostivice: Baron. ISBN 978-80-86914-95-4.
- L KOŠTÁL, B. (2017) *Panství Konojedy*. Hostivice: Baron. ISBN 978-80-88121-22-0.
- L KOTYŠKA, V. (2019) *Úplný místopisný slovník Království českého I–II*. 2. vyd. Brno: PhDr. Ivo Sperát. ISBN 978-80-87542-28-6.
- L KRÍŽ, J. et al. (2022) *Turnov. Historie, kultura, lidé*. Praha: NLN. ISBN 978-80-7422-847-6.
- L LÁNOVÁ, J. (2013) *Ždírec. 1233–2013*. Ždírec: Obec Ždírec. ISBN 978-80-260-4935-7.
- L LHOTÁK, J. a J. NOVÁK. (2013) *Pošumaví*. Praha: Paseka. ISBN 978-80-7432-327-0.
- L MADĚRA, F. (2007) *Libochovany a místní část Řepnice. 1218–2008*. [Libochovany: Obecní úřad].
- L MATOUŠEK, P., ed. (2009) *Obce živé i zaniklé. Bývalý vojenský prostor Ralsko*. 2. vyd. [Kuřivody]: Mikroregion Podralsko. ISBN 978-80-254-6716-9.
- L MAUSEROVÁ, R. a V. RICHTRMOC. (2003) *Doksy a Máchův kraj*. Dobřichovice: KAVA-PECH. ISBN 80-85853-60-4.
- L *Město Toužim: 1469–2009. Od minulosti po současnost*. (2009) Toužim: Město Toužim.
- L *Město Žandov a blízké okolí*. (1998) Žandov: Městský úřad Žandov. ISBN 80-239-3998-X.
- L MLEJNEK, F. (2012) *Mírová pod Kozákovem. Historie i současnost sloučené obce a jejích přidružených vesnic*. [Modřišice]: Presstar. ISBN 978-80-87141-24-3.
- L MUSIL, F. (2007) *Kladsko*. Praha: Libri. ISBN 978-80-7277-340-4.
- L NAVRÁTIL, I. a P. JAKUBEC. (2010) *Semilsko*. Praha: Paseka. ISBN 978-80-7432-054-5.
- L NESVARBA, M., S. HONŽÍK a V. SALAČ. (2000) *Lovosice. Paměť města*. Lovosice: Město Lovosice. ISBN 80-239-3706-5.
- L NEŠPOR, V. (1936) *Dějiny Olomouce*. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- L NEUBERGER, K. (2009) *Královské horní město Stříbro*. Stříbro: Hornicko-historický spolek Stříbro. ISBN 978-80-254-3831-2.
- L NOVOTNÁ, M. (2009) *Bezdruzice. 550 let od povýšení na městečko*. *Weseritz. 550 Jahre von der Erhebung zur Markstadt*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-01-6.
- L PÁTEK, J. (2015) *Milešov ve středověku a novověku*. Ústí nad Labem: Albis international. ISBN 978-80-7414-775-3.
- L PIKOROVÁ, H. (2006) *Dějiny Mšena I*. Mšeno ve středověku. Mělník: Regionální muzeum Mělník. ISBN 80-903453-4-4.
- L POSLEDNÍ, V. (1973) *700 let založení Holýšova: 1273–1973*. [Holýšov]: [Město Holýšov].
- L PROCHÁZKA, Z. (2010) *Cebiv 1115–2010. Kapitoly z dějin jedné západočeské obce*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-11-5.
- L PROCHÁZKA, Z. (2014) *Z historie a současnosti Blížejovska. Blížejov, Františkov, Chotiměř, Lštění, Malonice, Nahošice, Přívozec a Výrov*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-45-0.
- L RAK, P. (2002) *Chomutov 1252–2002*. Chomutov: Město Chomutov. ISBN 80-86067-63-7.
- L ROEDL, B. a J. ZAHRADNÍČEK. (2007) *Velemyšleves. Truzenice, Minice, Zálezly*. Louny: Digon. ISBN 978-80-87019-03-0.
- L SEDLÁČEK, A. (1998) *Místopisný slovník historický Království českého*. 2. vyd. Praha: Argo. ISBN 80-7203-099-X.
- L SKALSKÝ, J., L. BAUDLEROVÁ a V. CHLÁDEK. (2012) *Vchynice a Radostice*. Vchynice: Obec Vchynice. ISBN 978-80-254-5278-3.
- L SMETANA, J. (2001) *Podbořany. Dějiny města a okolních obcí*. Podbořany: Město Podbořany.
- L SOVADINA, M. (2013) *Kravaře v Čechách*. Kravaře: Obec Kravaře v Čechách. ISBN 978-80-260-4191-7.
- L *Staňkov: 775 let*. (2008) Plzeň: Nava. ISBN 978-80-7211-305-7.
- L STUNA, P. a K. ALBRECHT. (2011) *Postoloprty. Postelberg, Wolkenstein*. [Louny]: Raise pro Kulturní zařízení města Postoloprty. ISBN 978-80-87357-10-1.
- L SVOBODA, V. (2015) *Bochov. Historie a současnost*. [Březová]: AZUS Březová. ISBN 978-80-270-0364-8.
- L ŠABATA, F. (2011) *Zajímavosti z dějin Liběšic a okolních obcí*. Hostivice: Baron. ISBN 978-80-86914-32-9.
- L ŠABATA, F. (2018) *Levín*. Levín: Městys Levín. ISBN 978-80-270-5268-4.
- L ŠEVČÍKOVÁ, V., ed. (2012) *Ústecký kraj. Města a obce Ústeckého kraje. Tradice, historie, památky, turistika, současnost*. Rožnov pod Radhoštěm: Proxima Bohemia. ISBN 978-80-904275-9-4.
- L ŠIMÁČEK, F. (2013) *Paměti města Bělé pod Bezdězem*. [Brno]: GARN.
- L ŠINDELÁŘ, J. (2014) *Dějiny Kolovče a okolí*. 2. vyd. [Domažlice]: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-42-9.
- L ŠPAČKOVÁ, M. (2015) *Jivjany 1115–2015. Z historie Jivjan, Ostromeče a Velkého Malahova*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-87316-55-9.
- L ŠUJAN, F. (1928) *Dějepis Brna*. 2. vyd. Brno: Musejní spolek. Vlastivěda moravská.
- L TESAŘ, J. (1926) *Litoměřicko. Obraz vlastivědný 1*. Lovosice: Ratibor Vodsedálek.
- L THOMAYER, L. (2013) *Horšovský Týn. Příběh města*. Horšovský Týn: Město Horšovský Týn.
- L VALEŠ, V. (2001a) *Libědice a Čejkovice*. Chomutov: Okresní muzeum. ISBN 80-239-4170-4.
- L VALEŠ, V. (2001b) *Radonice, Maštov a okolí*. Chomutov: Okresní muzeum.
- L VALEŠ, V. (2002) *Pětipsy, Vidolice a Račetice*. Chomutov: Okresní muzeum.
- L VLČKOVÁ, J. a P. VLČEK. (2016) *Žihle. Stručná historie a významné památky*. Žihle: Obec Žihle.
- L VOJTÍŠKOVÁ, M., M. MYŠKOVÁ a B. VOJTÍŠEK. (1993) *Dubá a okolí*. Praha: Fedra.
- L VYSLOUŽILOVÁ, M., ed. (2008) *Jesenice. Horní Jirčany, Osnice - Kocanda, Zdiměřice*. Praha: Maroli. ISBN 978-80-86453-30-9.
- L WOLF, J. (2013) *Duchcov. Historie, kultura, lidé*. Praha: NLN. ISBN 978-80-7422-253-5.
- L ZEMAN, L. (2017) *Městečka na dlani. Městečka na dlani. Karlovarský kraj: Bečov nad Teplou, Boží Dar, Horní Blatná, Chyše, Krásno, Přebuz, Valeč*. Praha: Foibos. ISBN 978-80-87073-95-7.
- L ZYKMUND, J. et al. (2010) *Turn. 100 let města Trnovany - Teplíce*. [Česko]: Europrinty. ISBN 978-80-254-8772-3.

EDICE M·A·P·S·

Ediční řada M·A·P·S· (Map and Atlas Product Series) je určena k podpoře publikační činnosti pracovníků a studentů Katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci *Ediční řady M·A·P·S·* je možné publikovat výsledky dosažené při vědecko-výzkumné činnosti a studiu na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci ve formě mapy, souboru map nebo atlasu (v analogové či digitální formě). Všechny tituly procházejí recenzním řízením dvěma nezávislými oponenty (kartografem a tematikem) a jsou vydávány přednostně ve Vydavatelství Univerzity Palackého.

Licenční nakladatelské smlouvy jsou uzavírány v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském a o právech souvisejících s právem autorským. Vydání publikace se řídí směrnicí rektora UP č. B3-14/7-SR *Ediční činnost Univerzity Palackého v Olomouci*.

V ediční řadě bylo dosud publikováno 23 titulů.

Edice získala zvláštní ocenění **Mapa roku 2016** České kartografické společnosti.

Tituly v ediční řadě M·A·P·S·

- Voženílek, V., Šaradín, P. a kol. (2009): Atlas voleb do Zastupitelstva Olomouckého kraje 2000, 2004 a 2008 (M·A·P·S· 1)
- Burian, J. a kol. (2010): Vývoj města Olomouce v letech 1930–2009 na základě analýzy funkčních ploch (M·A·P·S· 2)
- Květoň, V., Voženílek, V. (2011): Klimatické oblasti Česka: klasifikace podle Quitta za období 1961–2000 (M·A·P·S· 3)
- Pászto, V., Brychtová, A. a kol. (2012): Obce České republiky - příslušnost k venkovskému a městskému prostoru k 31. 12. 2010 (M·A·P·S· 4)
- Vondráková, A. a kol. (2012): Dopravní dostupnost Prahy - časová dostupnost v silniční a železniční síti v roce 2012 (M·A·P·S· 5)
- Bělka, L., Voženílek, V. (2016): Prototyp topografické ortofotomapy 1 : 25 000: SOLNICE M-33-069-A-d (M·A·P·S· 6)
- Bělka, L., Voženílek, V. (2016): Prototyp topografické ortofotomapy 1 : 5 000: SOLNICE (M·A·P·S· 7)
- Samec, P. a kol. (2016): Zóny ohrožení lesů České republiky (M·A·P·S· 8)
- Samec, P. a kol. (2016): Růstové podmínky lesů České republiky (M·A·P·S· 9)
- Samec, P. a kol. (2016): Stav ekosystémů České republiky (M·A·P·S· 10)
- Hudeček, T. a kol. (2016): Atlas dopravní dostupnosti v České republice (M·A·P·S· 11)
- Vondráková, A., Voženílek, V., Rychtaříková, J. (2016): Atlas vysokého školství v České republice 2001-2014 (M·A·P·S· 12)
- Kolejka, J. a kol. (2018): Postindustriální krajina Česka: typologie na základě identifikace a vymezení z roku 2012 (M·A·P·S· 13)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Vitální index (M·A·P·S· 14)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Věková struktura (M·A·P·S· 15)
- Vondráková, A., Rychtaříková, J., Voženílek, V. a kol. (2020): Obyvatelstvo Česka - Index ekonomického zatížení (M·A·P·S· 16)
- Samec, P., Voženílek, V., Barvíř, R., Vondráková, A. (2020): Trvalé abiotické predispozice chřadnutí lesů (M·A·P·S· 17)
- Ireinová, M., Voženílek, V., Pospíšil, M., Koniček, J., Vondráková, A. (2020): Atlas nářečí českého jazyka – krácení vokálů (M·A·P·S· 18)
- Ireinová, M., Voženílek, V. a kol. (2022): Atlas nářečí českého jazyka 2 – instrumentál plurálu (M·A·P·S· 19)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Slezské asibilace ve druhé polovině 20. století (M·A·P·S· 20)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Výsledky vývoje tvrdého Y (M·A·P·S· 21)
- Stupňánek, B., Vondráková, A. (2022): Ústup dvojího L ve 20. století (M·A·P·S· 22)
- Spinková, S., Vondráková, A. (2022): Pomnožná jména v nářečích (M·A·P·S· 23)

Vybrané jevy hláskoslovného vývoje českých nářečí ve 20. století

Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D.¹

RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.²

¹ Dialektologické oddělení, Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.

² Katedra geoinformatiky, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Výkonný redaktor: prof. RNDr. Jan Hlaváč, Ph.D.

Odpovědná redaktorka: Mgr. Háta Kreisinger Komňacká

Technická redaktorka: RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M.

Jazyková korektura: Mgr. Petra Přadková, Mgr. Marta Šimečková, Ph.D., Mgr. Tereza Kopecká, Bc. Tadeáš Krch

ISBN 978-80-244-6157-1 (print)

ISBN 978-80-244-6161-8 (iPDF)

www.CeskaNareci.cz

Publikace vznikla na základě řešení projektu č. DG20P02OVV029 *Nářečí českého jazyka interaktivně.*

Dokumentace a zpřístupnění mizejícího jazykového dědictví jako nedílné součásti regionálních identit.

Poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI II.

Vydala Univerzita Palackého v Olomouci pro Katedru geoinformatiky jako její 95., 96. a 97. titul.

www.vydavatelstvi.upol.cz

1. vydání

Olomouc 2022

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2022

VUP 2022/0246–0254

ISBN 978-80-244-6156-4 (soubor)

Předmětem hlavní činnosti Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., je vědecký výzkum v oblasti českého národního jazyka, jeho současného stavu a historického vývoje a jeho vztahu k jiným jazykům, zejména pokud jde o slovní zásobu, gramatickou stavbu, slohovou diferenciaci a výstavbu textů, a dále výzkum v oblasti obecné lingvistiky a didaktiky jazyků. Ústav pro jazyk český zajišťuje též výuku cizích jazyků a nabízí kurzy češtiny pro cizince.

Pracovníci Ústavu pro jazyk český pedagogicky působí na řadě vysokých škol a přispívají tak k rozvoji vzdělanosti české společnosti v oblasti českého jazyka. Zapojují se též do popularizačních aktivit a zprostředkovávají aktuální výsledky výzkumu veřejnosti.

Dialektologické oddělení je jediným akademickým pracovištěm v České republice, které se systematicky zabývá zkoumáním nespisovných útvarů českého národního jazyka; vedle problematiky tradičních teritoriálních dialektů a formování interdialektů zkoumá zvláštnosti běžné mluvy, a to i v oblastech s různou mírou migrace obyvatelstva, tj. ve městech a v pohraničních oblastech. Výsledkem jazykovězeměpisného zpracování nářečního materiálu je šestidílný *Český jazykový atlas*, pracovníci oddělení se podílejí též na vzniku svazků *Slovanského jazykového atlasu* a *Evropského jazykového atlasu*. Současná bádání se soustřeďují na **výzkum nářečního lexika** ve sféře apelativní (*Slovník nářečí českého jazyka*) i propriální (*Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*).

Mgr. Bronislav Stupňánek, Ph.D., je členem dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR, v. v. i. Vystudoval český jazyk a literaturu a filozofii na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Zabývá se počítačovým zpracováním nářeční gramatiky a výzkumy dialektů českého jazyka. Je spoluautorem vznikajícího *Slovníku nářečí českého jazyka*.

Katedra geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci je ve svém oboru známým a uznávaným subjektem. Tento kredit získala především aktivní účastí na vrcholných odborných akcích, řešením odborných studií a grantů, bohatou publikační činností a řadou odborných aktivit (pořádáním konferencí, vydáváním vědeckých monografií, map a atlasů, členstvím ve vrcholných orgánech odborných společností geografů, kartografů a geoinformatiků).

Katedra se **odborně profiluje zejména v oblasti kartografické tvorby map** (v edici M-A-P-S· například *Klimatické oblasti Česka podle Quitta*, *Topografické ortofotomapy*, *Postindustriální krajiny Česka*) a **atlasů** (*Atlas podnebí Česka*, *Hranicko*, *Atlas fenologických poměrů Česka*, *Atlas dopravní dostupnosti ČR*, *Atlas vysokého školství* aj.) a **v oblasti geoinformačních technologií**. Vedle vědeckovýzkumných grantů a kartografických projektů byly na Katedře geoinformatiky řešeny projekty věnované pokročilým výpočetním metodám při odhalování prostorových vazeb v přírodních a socioekonomických systémech.

Katedra aktivně spolupracuje s řadou významných domácích pracovišť (např. Český hydrometeorologický ústav, Český statistický úřad, Český úřad zeměměřický a katastrální, Krajský úřad Olomouckého kraje, Magistrát města Olomouce) a mnoha zahraničními univerzitami (např. v Salcburgu, Londýně, Bochumi, Lipsku, Krakově, Budapešti, Vídni, Paříži, Valencii, Istanbulu).

RNDr. Alena Vondráková, Ph.D., LL.M., je kartografkou působící na Katedře geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci jako odborný asistent se zaměřením na tematickou a atlasovou kartografii, uživatelské aspekty, tyflokartografii a politiku prostorových dat. Jejím velkým koníčkem je design a grafika, což se snaží promítnout do své práce.